МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Галина Католик
Вікторія Багрій

ПСИХОДІАГНОСТИКА У ПРЕЗЕНТАЦІЯХ, ТАБЛИЦЯХ, СХЕМАХ

Навчально-методичний посібник

Львів
2021

УДК 159.9 (075.8)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 28 жовтня 2021 року № 3)

Рецензенти:
Ковальчук З. Я., доктор психологічних наук, професор;
Сняданко І. І., доктор психологічних наук

Галина КАТОЛИК, Вікторія БАГРІЙ.
П 86 Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.

Це спроба створити новий формат подачі навчального матеріалу, враховуючи новітні форми освітнього простору, способи сприйняття та засвоєння здобувачами вищої освіти науково-теоретичного та практичного матеріалу та нових форм напрацювання професійних компетенцій. Для викладачів вищих навчальних закладів, шкільних психологів, психологів-практиків, здобувачів вищої освіти.

This book is an attempt to create a new format for the presentation of educational material, taking into account the latest forms of educational space, ways of perception and assimilation of scientific-theoretical and practical material as well as new forms of professional competencies. It is intended for teachers of higher educational institutions, school psychologists, psychologists-practitioners and applicants for higher education.

Особливу подяку за сприяння у створенні посібника автори висловлюють психологу Олені Шумейді, яка не шкодувала сил і часу й завжди спрямовувала свій талант на досягнення успіху в нашій спільній справі.

@ Католик Г., Багрій В., 2021
@ Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2021

Autorkami zbioru są dwie znakomite przedstawicielki Lwowskiego środowiska akademickiego. Prof. Halyna Katolyk oraz Bagriy Victoria Vadimovna. Pierwsza jest autorka jest cenionym psychologiem-psychoterapeutą pracującym w orientacji psychoanalitycznej. Specjalizuje się w zakresie psychologii i terapii dziecka, posiada wnikliwe doświadczenie terapeutyczne. Prof. Katolyk jest autorką ponad 170 publikacji naukowych, z których 48 ma charakter edukacyjny i metodyczny. Pozostałe dotyczą problemów problematyki dzieci i młodzieży widzianych z perspektywy psychologii psychodynamicznej. Autorka jest Członkiem rad redakcyjnych austriackich i polskich czasopism naukowych a także członkiem Ukraińskich oraz europejskich towarzystw naukowych.

Drugą autorką jest Bagriy Victoria Vadimovna Wykładowca na Wydziale Psychologii Praktycznej Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Wydziału Spraw Wewnętrznych. Jest absolwentką tegoż Uniwersytetu. Autorka ponad 25 prac naukowo-dydaktycznych oraz 1 rozdziału w monografii zbiorowej. Zainteresowania badawcze koncentrują się wokół psychologii osobowości; psychoterapii indywidualnej i grupowej, poradnictwa psychologicznego oraz treningu osobistego

Psychodiagnostyka to opracowanie szerokie i wyczerpujące, pełne erudycji. Lektura przybliża ważne aspekty zagadnienia jakim jest poprawna diagnoza psychologiczna w praktyce psychologicznej. Konstrukcja opracowania jest zwarta i logiczna, autorki w osiemnastu rozdziałach prezentują poszczególne aspekty prezentowanego problemu.

Podejmują dyskusję o sposobach definiowania terminów psychologicznych. Po lekturze poszczególnych sekwencji materiału czytelnik pozna definicje testów psychologicznych, sposobów ich klasyfikowania ze względu na konstrukcję oraz przedmiot badania. W dalszej części opracowania omówiono zagadnienia psychodiagnostyki w perspektywie historycznej oraz sposobu podejścia badawczego reprezentowanego przez przedstawicieli poszczególnych nurtów teoretycznych w psychologii i pedagogice.

Na uwagę zasługuje fakt, że przypomniano o dorobku badaczy wywodzących się z Ukrainy i wpływ jaki wywarli na rozwój metod psychodiagnostycznych stosowanych przez badaczy i terapeutów w tym kraju. Opracowanie zostało napisane w sposób wszechstronny i pełen erudycji. Czytelnik ma wyjątkową sposobność zapoznania się z terminologią naukową, poznaje zwięźle przedstawione terminy psychometryczne i metodologiczne. Zwięźle przedstawiono etapy konstruowania narzędzi badawczych oraz obszaru badań. Poznaje metody i kryteria wykorzystywane do badania podstawowych parametrów psychologicznych i społecznych. Końcowe rozdziały poświęcono szczegółowemu omówieniu problemów psychodiagnostyki dla poszczególnych grup wiekowych od dzieciństwa, poprzez wiek szkolny, adolescencji aż po dorosłość i wiek senioralny.

Bogusław Stelcer
Department of Human Nutrition and Dietetics
Faculty of Food Science and Nutrition
Poznan University of Life Sciences

PSYCHODIAGNOSTICS

The authors of the collection, Prof. Halyna Katolyk and doctor Bagriy Victoria Vadimovna are two outstanding representatives of the Lviv academic community. The first one is the author is a respected psychologist and psychotherapist working in a psychoanalytic orientation. She specializes in child psychology and therapy, and has insightful therapeutic experience. Prof. H. Katholyk is the author of over 170 scientific publications, 48 of which are educational and methodological. The remaining ones are connected with the problems of children and adolescents from the perspective of psychodynamic psychology. The author is a member of the editorial boards of Austrian and Polish scientific journals as well as a member of Ukrainian and European scientific societies. The second author is Bagriy Victoria Vadimovna Lecturer at the Faculty of Practical Psychology of the Lviv State University of the Faculty of Internal Affairs. She is a graduate of the same University. Author of over 25 scientific and didactic works and 1 chapter in a collective monograph. Research interests focus on personality psychology; individual and group psychotherapy, psychological counseling and personal training.

Psychodiagnostics is a broad and comprehensive study and full of erudition study. The reading presents important aspects of the issue of correct psychological diagnosis in psychological practice. The structure of the study is compact and logical, the authors in eighteen chapters present individual aspects of the presented problem. They discuss how to define psychological terms. After reading the followed sequences of the material, the reader will learn the definitions of psychological tests, ways of classifying them in terms of construction and the subject of the study. The next part of the study discusses the issues of psychodiagnostics in a historical perspective and the research approach represented by representatives of individual theoretical trends in psychology and pedagogy.

It is noteworthy that the achievements of researchers from Ukraine were recalled in this material and the influence they had on the development of psychodiagnostic methods used by researchers and therapists in that country.

As it was told, the study was written in a comprehensive and erudite manner. The reader has a unique opportunity to familiarize himself with scientific terminology, learns briefly presented psychometric and methodological terms. The stages of constructing research tools and the research area are briefly presented. Reader learns the methods and criteria used to study the basic psychological and social parameters. The final chapters are devoted to a detailed discussion of the problems of psychodiagnostics for individual age groups, from childhood, through school age, adolescence to adulthood and senior age.

The valuable study will certainly serve both students and practitioners of psychology and pedagogy.

Bogusław Stelcer
Department of Human Nutrition and Dietetics
Faculty of Food Science and Nutrition
Poznan University of Life Sciences

ПЕРЕДМОВА

Знання сучасних тенденцій психодіагностики є компонентом тих академічних знань, які покликані підвищити компетентну складову особистості майбутнього психолога, максимально унеможливити хибність його уявлень про «легкість» психологічного втручання в особистісну складову майбутнього клієнта.

Зазначимо, що психолог не може бути «ремісником», який навчився грамотно здійснювати кілька технічних операцій. Працюючи з клієнтами чи проводячи наукові дослідження, необхідно чітко діагностувати стани людини, а відтак уявляти, яким чином провадити психокорекційні або психотерапевтичні інтервенції, і якими вони повинні бути за якістю та глибиною. Без первинної та перманентної професійної психодіагностики такі інтервенції наосліп спричинятимуть негативні наслідки різного ґатунку. Зважаючи на складність матерії, з якою працює психолог, він повинен знати усі ресурси та дефіцити, які містить людська психіка. На жаль, цих знань завжди не вистачає…

Знання психодіагностичної теорії та практики спонукає до розуміння складності і відповідальності майбутнього психолога в царині професійної спільноти та професійних функцій. Професіоналізм забезпечується специфічним імплікованим професійним мисленням (світоглядом) психолога, відмінним від мислення представників інших професій. Його світогляд є «психоцентричним», він уміє діагностувати реальні психологічні проблеми там, де інші не в змозі їх розпізнати. Цей світогляд не виникає спонтанно, він формується поступово (як і дитячий розвиток). Така собі професійна ідентичність, для формування якої необхідно ті ж 5 років освітньої дороги, під час якої відбувається знайомство з різними розгалуженнями психологічних знань, серед яких одним з основних є психодіагностика.

У цьому контексті посібник «Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах», авторами якого є Галина Католик та Вікторія Багрій, – це нова форма подачі навчального матеріалу здобувачам вищої школи. Він укладений у формі презентаційного матеріалу, до якого вже звикло нове покоління студентів. Посібник містить чітку структуру, лаконічну подачу матеріалу, багатий ілюстративний матеріал, що наповнений зображеннями схем, таблиць, портретів науковців, які зробили вагомий унесок у розвиток психодіагностики. Увага звертається й на біографічний аспект формування кожного такого науковця, аби здобувачі вищої освіти ідентифікували психодіагностику з магічним словом УЧИТЕЛЬ і згадували про генетичну необхідність референтних персон у нашому житті, без яких йти до успіху достатньо важко. Ознайомлюючись із посібником, здобувачі вищої освіти мають змогу зануритись в історію розвитку донаукової та наукової діагностики, зрозуміти логіку розвитку цієї науки. У посібнику логічно подано також теоретичну та практичну частини, розглянуто питання: психодіагностики як науки та її основні методи; історії становлення психодіагностики, її сучасний стан та перспективи розвитку; загальної характеристики основних методів психодіагностики; поняття «тест», його переваги та недоліки; психометричні параметри психодіагностики; ролі і значення нетестових методик у психодіагностиці; психологічних особливостей діагностики дитини в ранньому та шкільному віці; психологічних особливостей діагностики особистості у період дорослості та пізньої дорослості; діагностики представників геронтогенезу та ін.

Навчально-методичний посібник вирізняється оригінальністю оформлення та структурування матеріалу. Бажаю авторам книги подальшого натхнення і продовження плідної праці у царині психодіагностики.

Юрій Швалб,
доктор психологічних наук, професор,
в. о. завідувача лабораторією екологічної психології
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Тема 1

ПСИХОДІАГНОСТИКА ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ДИСЦИПЛІНА

План

- Загальні уявлення про психодіагностику
- Предмет психодіагностики

- **Психодіагностика –** це галузь психологічної науки, яка розробляє теорію, принципи та інструменти оцінки і виміру індивідуально-психологічних властивостей особистості.

- ***Об'єктом*** психодіагностики є теорія і практика постановки психологічного діагнозу.

- ***Предмет психодіагностики*** – індивідуально-психологічні особливості (ІПО) та їх порівняння із нормою.

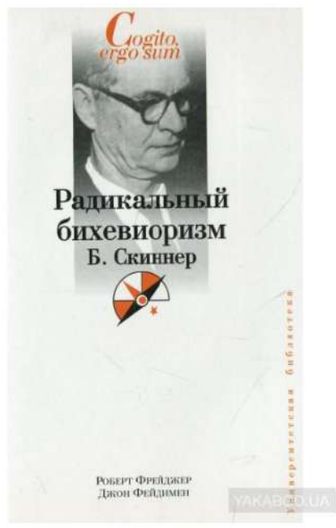
Отож, закономірний поділ психодіагностики на теоретичну і практичну, що мають певні відмінності й сутнісно центруються навколо психологічного діагнозу та його рівнів.

Вирізняють такі психодіагностичні ситуації та пов'язані з ними завдання:

1. Діагностика для психолога або клієнта.
2. Діагностика для суміжника.
3. Діагностика-експертиза.

- **Біхевіоризм як теоретична основа тестування.**
- **Поведінка як сукупність реакцій організму на стимули.**
- **Роботи Дж.-М. Кеттела, А. Біне**

- Тестові методи прийнято пов'язувати з **біхевіоризмом**.

- Методологічна концепція біхевіоризму грунтувалася на тому, що між організмом і середовищем є детерміновані відносини.

- Організм, реагуючи на стимули зовнішнього середовища, прагне змінити ситуацію в сприятливий для себе бік і пристосовується до неї.

- Біхевіоризм введено у психологію як провідну категорію поведінки, розуміючи її як сукупність доступних об'єктивному спостереженню реакцій на стимули.

Предмет психодіагностики

Предмет психодіагностики – опис конкретної людини в термінах загальної генералізованої психологічної моделі особистості, отриманої в ході цілеспрямованої оцінки індивідуальних особливостей психологічної регуляції діяльності і поведінки досліджуваного (одне з визначень).

Основне завдання психодіагностики
Згідно з визначенням Ю. М. Забродіна, предметна область психодіагностики охоплює два типи завдань:

- науково-дослідні;
- науково-практичні.

Науково-дослідні завдання

розділяються на такі класи:

• **Методологічні:** охоплюють фундаментальні принципи, визначення предмета, категоріальну базу, загальну теорію методу.
• **Теоретичні:** включають розробку теорії і побудову зазначених трьох груп моделей: теорію вимірювання психічних явищ з питаннями збору, аналізу і психологічної інтерпретації даних.
• **Експериментальні:** пов'язані з емпіричним дослідженням нових закономірностей і механізмів психічної регуляції поведінки і механізмів розвитку психіки суб'єкта, а також з відпрацюванням та апробацією нових методів і технік психодіагностики.

Практичні завдання

охоплюють класи завдань:

• **інформаційні** (вимірювальні), пов'язані з визначенням параметрів психодіагностичної моделі відповідної психологічної структури моделі особистості, моделі інтелекту, моделі здібностей «рис», «ознак»;

• **технологічні** (інструктивні), що висвітлюють питання аналізу оцінки, конструювання психодіагностичного методу;

• **інтерпретаційні** (прогнозно-орієнтовані), що розкривають процедуру та порядок складання психодіагностичного висновку;

• **коригувальні** (психологічного впливу), що охоплюють техніку психологічної бесіди, супроводу та підтримки, консультаційні методи, техніки особистісної захисту, медитації, тренінги, техніки розвитку.

У цьому контексті самостійною підставою є традиційне виокремлення психодіагностичних завдань у вузькому (прагматичному) сенсі, яке задає відмінності цілям і практичним завданням діяльності психодіагноста і визначає весь комплекс (план) його професійної діяльності.

Приклади завдання:
• професійної орієнтації, супроводу професійної кар'єри і особистісного вибору;
• професійного відбору і розподілу, професійної адаптації та рекреації, профпідготовки, управління станом, управління розвитком;
• психологічного консультування і допомоги у вирішенні соціальних та особистісних проблем.

Важливою обставиною у визначенні завдань психодіагностики є *міра, ступінь і відповідальність* психолога: вона істотно вища за вирішення практичних завдань, і тут у справу вступає етика практичного психолога.

Основні **завдання психодіагностики як науки** полягають у:

- побудові науково обґрунтованих даних;
- достовірних висновках про: а) специфічні закономірності психічної регуляції діяльності і поведінки особистості загалом (розробка загальної генералізованої моделі особистості та її модифікацій);
- б) конкретного обстежуваного суб'єкта з висновком ймовірних параметрів діяльності;
- в) стан суб'єкта в реальних умовах його життя.

Наукове підґрунтя психодіагностики

Усі науки ґрунтуються на:

- методології як системі науково і соціально апробованих принципів (правил) і нормативів пізнання дійсності, її об'єктивних законів і є формою теоретичного осмислення принципів пізнавальної діяльності, виокремлення в ній умов, структури і змісту знання, а також шляхів, які ведуть до істини.

- Реалізується методологія на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях.

- Філософський і загальнонауковий рівні пов'язані з філософсько-теоретичними основами і мають світоглядний характер.

- Саме ці рівні методології визначають психологічний напрям, або школу (психоаналіз, біхевіоризм, гештальт-психологія, гуманістична психологія, вітчизняна діалектико-матеріалістична позиція).

Тест як основний інструмент психодіагностики: визначення тесту

- **Тест** (англ. test – проба, випробування, перевірка) сукупність стандартизованих, стимулюючих певну форму активності, часто обмежених за часом виконання завдань, результати яких піддаються кількісній (і якісній) оцінці та дають змогу встановити індивідуально-психологічні особливості особи.

- Близький сучасному змісту термін «тест» укорінюється в психології в кінці XIX ст.
- У психодіагностиці з цього часу відомі всілякі класифікації тестів.

Термін «тест»

- Набув поширення в різних сферах знань у сенсі випробування, перевірки, має давню історію.

- Згідно з позицією Р. Пенто і М. Гравітц (1972), слово «тест» походить із старофранцузської мови і є синонімом слова «горня» (лат. testa — ваза з глини). Цим словом позначали невеликі посудини з обпаленої глини, що використовувалися алхіміками для проведення дослідів.

- У російській мові слово «тест» упродовж тривалого часу мало два значення:

1) випробувальна присяга, релігійна клятва, яку кожен, хто влаштовувався на державну посаду, мав давати, аби довести, що він не таємний католик;

2) плоска плавильна посудина або посудина з вилуженої сталі.

3. Класифікація тестів (І. Галян)
Тести поділяються на:

- *за особливостями використовуваних тестових завдань* – на вербальні і практичні;
- *за формою процедури обстеження* — на групові та індивідуальні;
- *за скерованістю* — на тести здібностей, тести особи і тести окремих психічних функцій;
- *залежно від наявності або відсутності тимчасових обмежень* — на тести швидкості і тести результативності.

Також тести можуть розрізнятися за принципами їх конструювання.

За останні десятиліття багато відомих тестів було пристосовано до середовища комп'ютера (пред'явлення, обробка даних і ін.), їх можна позначити як тести комп'ютеризовані (психодіагностична система «Пошук», розроблена на кафедрі інженерної педагогіки Львівської політехніки 1990 р.).

Активно розробляються тести комп'ютерні, конструйовані з урахуванням можливостей сучасної обчислювальної техніки.

Поняття про «об'єктивний», «суб'єктивний» та «проективний» підходи у прикладній психодіагностиці

Об'єктивні тести:

- на результативність і спосіб (особливості) виконання діяльності;
- тести особистості (особливості інтелекту);
- дії (цільові особистісні тести);
- ситуаційні (ухвалення рішення в ситуації);
- інтелекту (рівень розвитку інтелекту), здібностей, досягнень;
- критеріально-орієнтовані тести.

Суб’єктивні тести

- інформація, надана досліджуваним про себе;
- особистісні і спеціальні питальники;
- характерологічні питальники;
- мотиваційні питальники;
- емоційно-вольові питальники;
- комунікативні питальники;
- анкети;
- актуальні і ретроспективні інтерв’ю;
- біографічні методики;
- опис власної поведінки у визначених ситуаціях;
- герменевтичні методики (бесіда, спостереження).

Проективні тести

Слабоструктурований стимульний матеріал, що доповнює досліджуваний, проектуючи власну особистість.

Поділяються на:

- *конститутивні* (структурування, оформлення стимулів, додання змісту) тести;
- *конструктивні тести* (створення з оформлених деталей осмисленого цілого);
- *інтерпретаційні тести* (тлумачення якоїсь події, ситуації);
- *катартичні тести* (здійснення ігрової діяльності в організованих умовах);
- *експресивні тести* (малювання на вільну чи задану тему);
- *імпресивні тести* (перевага одних стимулів над іншими);
- *адитивні тести* (завершення речень, розповіді, історії, ситуації);
- *семантичні тести* (емоційне ставлення до об’єкта як вираження особистісного змісту).

Одна із запропонованих у науці моделей психодіагностичного методу
(С. Розенцвейг, Л. Бурлачук)

Об'єктивні тести

- Першим дослідником, який вжив у психологічній літературі термін **«інтелектуальний тест»,** був ***Джеймс-Маккін Кеттелл***.
- Після застосовувався у статті Кеттелла «Інтелектуальні тести і виміри», опублікованої в 1890 р. у журналі «Mind», цей термін набув популярності. У статті Кеттелл писав про те, що застосування серії тестів до чималої кількості індивідів дасть змогу відкрити закономірності психічних процесів і призведе до перетворення психології в точну науку. Крім того, він висловив думку про те, що наукова і практична цінність тестів зросте, якщо умови їх проведення будуть однаковими.
- Так уперше була проголошена необхідність **стандартизації** тестів, щоб уможливити порівняння їх результатів, отриманих різними дослідниками на різних випробуваних.

- Дж. Кеттелл запропонував як зразок 50 тестів, що містили різні виміри чутливості, часу реакції, часу, що витрачається на називання кольорів, кількості звуків, відтворених після одноразового прослуховування, тощо.
- Повернувшись до Америки після роботи в лабораторії В. Вундта і читання лекцій в Кембриджі, він негайно почав застосовувати тести у влаштованій ним при Колумбійському університеті лабораторії (1891).
- Слідом за Кеттеллом інші американські лабораторії почали застосовувати метод тестів. Виникла необхідність організувати спеціальні координаційні центри з використання цього методу. У 1895-1896 рр. у США були створені два національні комітети, покликані об'єднати зусилля тестологів і задати загальний напрям тестологічних робіт.

- **Ці тести призначені для виявлення та оцінювання особливостей ментальних здібностей або інтелекту. Їх поділяють на:**
- тести дії (цільові особистісні тести);
- ситуаційні, за якими оцінюють прийняття рішення досліджуваними в експериментальній (специфічній) ситуації.

До тестів дії (цільових особистісних тестів) зараховують:

- тест структури інтелекту (Р. Амтхауер, 1953);
- модифікацію «Методика дослідження особливостей мислення» (МІОМ);
- «Прогресивні матриці Равена» (Дж.-К. Равен, 1936) – оцінювання особливостей і рівня інтелекту;
- «Візуально-моторний гештальт-тест» – оцінювання зорово-моторної координації (Л. Бендер, 1938);
- «Тест візуальної ретенції» – оцінювання зорової пам'яті (А. Бентон, 1952);
- «Тест Виготського – Сахарова» – оцінювання формування понять в дітей і методик, призначених для оцінювання пам'яті дорослих (Л. Виготський; Л. Сахаров, 1927);

- «Шкала пам'яті Векслера» (Векслер, 1946);
- «Коректурна проба» – оцінювання концентрації і стійкості уваги (Б. Бурдон, 1895);
- «Тест пам'яті Мейлі» – оцінювання зорової, слухової пам'яті (Мейлі, 1969);
- «Шкала оцінки Озерецького» – оцінювання рухових умінь і окремих компонентів моторики (М. Озерецький, 1923);
- тест «Спіраль» – оцінювання рухових функцій;
- тест «Линеограмми» – оцінювання перемикання уваги, пластичності розумових функцій;
- «Складна реакція з вибором» (СРВ) – оцінювання уваги, короткочасної пам'яті, комбінаторних здібностей; що визначає здатність до абстрагування;
- тест «Комбінаторні здібності»;
- тест «Кількісні відношення» – оцінювання логіко-математичних здібностей;
- тест «Встановлення закономірностей» – оцінювання уваги, пам'яті, логічного мислення;
- тест «Узори» – оцінювання уяви;
- тест «Фігури» – оцінювання образної пам'яті.

- ***Тести інтелекту***
  Призначені для оцінювання рівня розвитку ментальних здібностей, інтелекту суб'єкта. Ці методики охоплюють тести здібностей, тести досягнень і критерійно-орієнтовані тести.

- ***До тестів здібностей належать***: «Шкала вимірювання інтелекту Векслера» – WAIS (Д. Векслер, 1946); «Тест культурно-вільного інтелекту» – СИТ (Р.-Б. Кеттел, 1958); «Психологічні профілі Россолімо» (Г. Розсолімо, 1909); «Шкала розумового розвитку Стенфорд – Біне» (Л. Термен, 1916) для вимірювання коефіцієнта розумової здатності; «Батарея тестів загальних здібностей» – ОАТВ; «Шкільний тест розумового розвитку» – ШТРР, задопомогою якого оцінюють рівень розвитку інтелекту у школярів 6-8 класів.

- ***Тести досягнень*** є найпоширенішими у психологічному відборі персоналу. Основною метою цих методик є оцінювання досягнутого людиною рівня компетентності у певній галузі. Проблемним зостається саме виявлення внутрішніх психологічних факторів діяльності, тобто того, за рахунок чого досягається результат. Ця група методик охоплює:
- тести «Арифметичний рахунок», за допомогою якого досліджуються арифметичні здібності;
- «Шкала приладів», що оцінює ступінь орієнтованості досліджуваних за показаннями прилада;
- «Координати», що дає змогу виявити і оцінити операторські вміння та навики просторової орієнтації.

Критерійно-орієнтувальні тести

Утворюють нечисленну групу психодіагностичних засобів, що допомагають виявляти рівень сформованості пізнавальної структури особистості у зіставленні з деяким об'єктивним (навчальним або діяльнісним) критерієм. Ступінь сформованості дії відображається у результатах розв'язання стимулюючих завдань.

Такими методиками можна вважати:

- тести вивчення інтелектуальних здібностей, що складаються з чотирьох субтестів – «Аналіз рельєфу місцевості», «Аналіз емоційного стану за мімікою обличчя», «Аналіз газетних політичних текстів» і «Оволодіння порядком та правилами віддачі наказів» (І. Жильников, 1990);
- тест «Визначення здібності до навчання» – ОСО (І. Носе, 1990);
- тест-технологія «Семантичний аналіз діяльності» – САД (І. Носе, 1990), що дає змогу вимірювати характеристики психічної діяльності людини у процесі навчання;
- «Тест адекватних характеристик об'єкта» – ТАХО (І. Носе, 1992).

Суб’єктивні тести

- Психологічне вимірювання здійснюється на основі особистої інформації, наданої досліджуваним.
- Вплив суб'єктивного фактора на кінцевий результат помітніший, оскільки відповіді досліджуваного більше залежать від його настрою, стану, рівня інтелекту, розуміння теми опитування і змісту питання.
- Тому питальники формуються з урахуванням захисту від суб'єктивного фактора.

- Суб'єктивні методики можна поділити на кілька видів. *До першого виду належать:*

особистісні та спеціальні опитувальники, анкети, інтерв'ю, метод опису власної поведінки у певних ситуаціях, методики герменевтики тощо.

Ці методи призначені для

- збирання, опрацювання й інтерпретації відповідей досліджуваних у формі багатоальтернативного, дихотомічного або відкритого переліку питань-тверджень щодо однієї або кількох тем. Переліки формують за принципом прямого або непрямого опитування.

Характерологічні опитувальники:

- «Мінесотський багатоаспектний особистісний питальник» – MMPI (С. Хатуей, Дж. Маккінлі, 1940);
- «Особистісний питальник Бехтєревського інституту» (ЛОБІ) – діагностика хворих із хронічними і соматичними захворюваннями (1983);
- «Мічиганський скринінг-тест алкоголізму» – раннє виявлення алкоголізації (М. Селзер, 1971);
- «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник» (Е. Лічко, 1970);
- питальник «Шістнадцять особистісних факторів» – 16-РР (Р.-Б. Кеттел, 1950).

Опитувальники мотивацій

Призначені для дослідження мотиваційної сфери людини.

До них належать:

- «Опитувальник потреби в досягненні» – оцінювання особливостей мотивації досягнення (Ю. Орлов, 1978);
- «Шкала мотивації досягнення» (Т. Гесьме, Р. Нігард, 1970);
- «Шкала досягнень з перевагою ризику» (А. Мехрабіан, 1968);
- «Опитувальник Херманса» – оцінювання мотивації у дітей 10-16 років (1971) і дорослих (1976) (Х. Херманс, 1970);
- «Диференціально-діагностичний опитувальник» – ДДО – оцінювання спрямованості особистості (Є. Климов, 1972);
- «Професійно-особистісний опитувальник» – оцінювання військово-професійної спрямованості молоді (П. Петров, А. Ростунов, 1985).

Опитувальники оцінювання емоційно-вольових якостей

Їх використовують для дослідження емоційно-вольової сфери людини.

До них належать:

- «Шафи вияву тривожності» – MAS (Ж. Тейлор, 1953);
- «Шкала локус-контролю» – Locus Control Scale (Дж. Роттер, 1950);
- «Питальник рівня суб'єктивного контролю» – РСК (Є. Бажин, О. Голинкі-на, О. Еткінд, 1984);
- «Тест-питальник суб'єктивної локалізації контролю» – СЛК (С. Пантелєєв, В. Столін);
- «Питальник вольового самоконтролю» – ВСК (А. Звєрков, Е. Ейдеман).

Опитувальники оцінювання комунікативних якостей

використовують для дослідження таких якостей особистості, як товариськість, уміння організовувати і керувати людьми, а також міжособистісних стосунків у групі.

До них належать:

- «Комунікативні та організаторські схильності» – КОС (В. Синявський, В. Федорошин);
- «Загальна здатність до управлінської діяльності» – ЗЗУД (Л. Кудряшова, 1986);
- анкета «Міжособистісна діагностика стилю взаємодії» – МДСВ, або «Оцінювання типів реагування у конфліктних ситуаціях» (К. Томас);
- «Оцінювання ціннісно-орієнтаційної єдності» – ЦОЄ – рангування якостей об'єктів - оцінювання ціннісно-орієнтаційної єдності як міри подібності оцінок (А. Петровський, 1979);
- питальник «Методика соціально-психологічної самоатестації колективу» (Р. Немов, 1982).

Метод опису власної поведінки у певних ситуаціях

За допомогою цих методів досліджують поведінку людини в атипових або нетипових екстремальних ситуаціях.

- Ситуація, на думку розробників тестів, є обєктивно-особистісним зрізом життєдіяльності людини, одиницею психологічного аналізу і містить концентроване відображення особистості субєкта.
- Прикладами такого підходу є методи дослідження та інтерпретації творів досліджуваних на тему-спогад, а також «Метод послідовної динамічної оцінки» – МПДО (Б. Шведін, 1989).

Методики герменевтики

Суть їх полягає в нетрадиційному переживанні дослідником стану досліджуваного, коли психолог «входить в образ» досліджуваного і «зсередини», за допомогою певних ознак, що відображають життєдіяльність індивіда, прагне зрозуміти мотивацію і зміст його вчинків.

Такими методиками є:

- фізіогномічне спостереження;
- оцінювання структури репрезентативної системи людини (формалізація І. Носса, 1995) у вигляді формалізованого фрагмента нейролінгвістичного програмування (Р. Бендлер, Дж. Грюндер);
- фізіогномічне оцінювання особистості – ФОО (формалізація І. Носса, 1996);
- клінічна перехресна бесіда;
- цілеспрямоване спостереження.

Проективні методики

Психологічне вимірювання із застосуванням проектних методик здійснюється на основі інтерпретації результатів діяльності досліджуваного за допомогою слабо структурованого стимулювального матеріалу, який людина доповнює, проектуючи свою особистість.

Є кілька видів проективних методик:

- конститутивні;
- конструктивні;
- інтерпретаційні;
- катартичні;
- експресивні;
- імпресивні;
- адитивні;
- семантичні.

Конститутивні проективні методики

Передбачають структуризацію, оформлення стимулів і надання їм певного значення.

До конститутивних методик належать:

- «Словесний тест асоціації» (стимул-слово-асоціація-слово) (Ф. Гальтон, 1879);
- «Тест Роршаха» – проектування особистості через бачення образів у нечітких чорнильних плямах (Г. Роршах, 1921);
- «Тест ранжування картин» – розташування картинок у певній послідовності та складання розповіді (С. Томкінсон, 1957);
- тест «Словник» – дослідження індивідуального тезауруса і світогляду.

Конструктивні проективні методики

Спрямовані на створення з оформлених деталей осмисленого цілого.

- «Тест Світу» (М. Ловенфельд, 1939);
- «Q-класифікація» людей – дослідження уявлень про власне Я і сортування карток із рисами за близькістю до рис оцінюваного обличчя (В. Стефансон, 1953).

Інтерпретаційні проективні методики

Досліджуваним пропонують прокоментувати будь-яку подію або ситуацію.

До таких методик належать:

- «Тест тематичної апперцепції» – ТАТ (Х. Морган, Г.-А. Мюррей, 1935);
- тест «Склади картину-історію» – MAPS (Е. Шнейдман, 1947);
- «Тест тривимірної апперцепції» (Д. Твічел-Ален, 1947);
- «Тест (техніка) об'єктних відношень» (Філліпсон, 1955);
- «Тест на інтуїцію» (Е. Френч, 1955);
- «Символічний тест аранжування» (Т. Кан, 1955);
- «Проективні картинки Пікфорда» (Піккфорд, 1963);
- «Методика керованої проекції» – дослідження особливостей самоставлення (В. Столін, 1982).

Катартичні проективні методики

Передбачають здійснення ігрової діяльності в організованих умовах.

Прикладами таких методик є:

- однією із катартичних методик є психодрама Дж. Морено (1946);
- «Відкрий себе через музику» (призначена для визначення того, як вперше прослуханий твір впливає на дитину, які почуття, емоції, переживання у неї викликає);
- «В гостях у казки» (дає змогу з'ясувати рівень досягнення катарсиса через створення учнями казки за прослуханою розповіддю);
- «Море гойдається – раз...» (призначена для визначення в учнів здатності "вживатися" у запропонований образ, проникати і осмислювати їх емоційний стан).

Є також такі варіанти катарсичних методик, де досліджувані діють опосередковано, проектуючи свої риси і реакції на предмети-замінники, зокрема:

- «Тест ляльок» (А. Вольтман, 1851), де дітей просять розіграти з набором ляльок різні сцени (скажімо, сварку з братом) або спектакль на задану тему.
- тест «Неіснуюча тварина» (М. Друкаревич), у якому пропонується намалювати невідоме людям звірятко, що дає змогу оцінити особистість досліджуваного.

Експресивні проективні методики

Сутність їх полягає у створенні досліджуваним малюнків на вільну або задану тему.

Прикладами таких методик є:

- комплекс графічних тестів, створених на основі досліджень Г. Ріда і типології К. Юнга (1921);
- «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, 1926; модифікація Д. Харріса, 1963);
- «Тест-мозаїка Ловенфельда» (М. Ловенфельд, 1930);
- «Міокінетичний психодіагноз Міра-і-Лопеца» (Е. Міра-і-Лопец, 1940);
- «Малюнок сім'ї» (В. Вулф, 1947);
- тест «Дім – Дерево – Людина» (Дж. Бак, 1948);
- «Малюнок людини» (К. Маховер, 1949);
- тест «Дерево» (К. Кох, 1949);
- «Графічний тест Аронсона» (Е. Аронсон, 1958);
- тест «Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур» (Е. Махоні, А. Лібін, 1989);
- кримінально-асоціативна символіка – КАС;
- тест «Неіснуюча тварина»;
- психографологічні технології та інтерпретації.

Імпресивні проективні методики

Ґрунтуються на виявленні переваги одних стимулів над іншими.

До таких методик зараховують:

- «Тест Сонді»
- «Тест вибору кольору Люшера» (М. Люшер, 1948).

Адитивні проективні методики

Визначають техніку аналізу процесу завершення речення, розповіді, історії або ситуації, ***приміром:***

- «Методика малюнкових фрустрацій Розенцвейга» – Тест P-F (С. Розенцвейг, 1942);
- «Інсайт-тест» (Е. Саржент, 1944);
- «Тест атитюдів дітей» (Д. Каган, Д. Лемкін, 1960);
- тест «Завершення речення» (Г. Еббінгауз, 1897;
- А. Пейн, 1928);
- тест «Рука» (Б. Брайклін, З. Піотровський, Е. Вагнер, 1962);
- «Багатомірний малюнковий тест» – MDDT (Р. Бліх, 1968);
«Системний тест сім'ї» – FAST (Т. Герінг, І. Вілер, 1986);
«Формалізований тест фрустрацій» – ФТФ (І. Носе, 1994).

Семантичні проективні методики

Виявляють емоційне ставлення людини до досліджуваного об'єкта як вираз особистісного значення.

Прикладами таких методик є:

- «Семантичний диференціал» – СД (Ч. Осгуд, 1952-57);
- «Техніка репертуарних решіток Келлі» (Г. Келлі, 1955);
- «Метод семантичного радикала» (А. Лурія, О. Виноградова, 1959);
- «Невербальний семантичний диференціал» (Ч. Осгуд, 1962);
- «Окремі семантичні диференціали» (Дж. Керрол; М. Уїш, 1969);
- «Метод класифікації» – «сортування» (Дж. Міллер, 1971);
- «Метод суб'єктивного шкалювання» (Р. Вудворс, Г. Шлосберг, 1971);
- семантичний диференціал «Божого Откровення» – СДО (І. Носе, 1994).

Комп’ютеризовані та комп’ютерні тести

- *Комп'ютерна психодіагностика* у розвинутих країнах почала формуватися у 60-ті роки XX ст.
- У 70-80-ті роки XX ст. було створено нові комп'ютерні психодіагностичні системи на базі ЕОМ (електронно-обчислювальна машина), запроваджено у практику автоматизовані тестові методики.
- Вітчизняна комп'ютерна психодіагностика помітно відставала від закордонної.
- Багато радянських науковців не схвалювали комп’ютерні версії тестів.

В Україні однією з перших таких комп’ютеризованих психодіагностичних систем

- була психодіагностична система **«Пошук»** (призначена для профдіагностики та профвідбору випускників шкіл),
- розроблена науковцями кафедри інженерної педагогіки Львівського політехнічного інституту у 1988-90 рр.
- Система набула неабиякої популярності (протестовано було понад 1000 000 досліджуваних) на теренах республік Радянського Союзу та в подальшому на пострадянському просторі та в Україні (розробники: Л. Кизименко, О. Сапіжак, Г. Католик, О. Пилипчук та інші).
- Система з успіхом була представлена як перша профдіагностична комп’ютеризована батарея тестів на Вседержавній виставці досягнень науки та господарства у 1990 р.

За допомогою комп'ютера виконують такі дії:

а) створення і використання комп'ютерних версій психодіагностичних методик, що інтерпретують результати тестування досліджуваних на основі внесеного в комп'ютер досвіду роботи психолога;

б) розпрацювання нових психодіагностичних методик або шкал (обєктна парадигма аналізу даних);

в) опрацювання результатів психосемантичного експерименту (субєктна парадигма аналізу даних);

г) розробка систем адаптивного тестування;

ґ) створення і використання компьютерного ігрового тестування;

д) проектування психодіагностичних мультимедіасистем.

Питання для самоперевірки

1. Сформулюйте визначення поняття «психодіагностика».
2. Що виступає предметом і завдання психодіагностики?
3. Надайте характеристику тестів у психодіагностиці.

Рекомендована та використана література

•Акимова М. К., Гуревич К. М. Психологическая диагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2008. 652 с.
•Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование. СПб.: Питер, 2003.
•Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006.
•Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 1999.
•Галян І. М. Психодіагностика. Київ: Академвидав, 2011.
•Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Киев: ПАН Лтд., 1994.
• Кулагин Б. В. Основы профессиональной психодиагностики. Л.: Медицина, 1984.
• Общая психодиагностика / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. СПб.: Изд-во «Речь», 2004.
•URL:http://www.psu.ru/files/docs/science/books/uchebnie-posobiya/ignatova-psykhodiagnostika.pdf
•URL:https://www.google.com/search?safe=active&ei

Тема 2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЯК НАУКИ

План

•Історичні етапи становлення психологічної діагностики

•Проблеми психодіагностики

•Перспективи розвитку психодіагностики

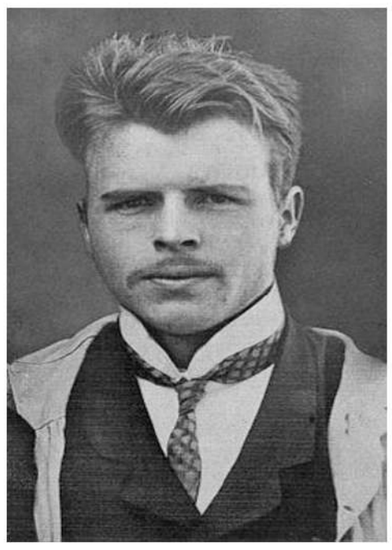
1. Передісторія та витоки виникнення психодіагностики.
2. Внесок зарубіжних учених Ф. Гальтона, Дж. Кеттелла, А. Біне, Ч. Спірмена у розвиток психодіагностики.
3. Психодіагностика у першій половині ХХ ст.
4. Психодіагностика у другій половині ХХ ст.
5. Психодіагностика у контексті вітчизняної історії. Дискредитація психодіагностики в СРСР у 30-ті роки ХХ ст.
6. Два періоди розвитку психодіагностики в Росії та Україні.
7. І. Шпільрейн, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, В. Блейхер, Л. Венгер, Л. Бурлачук, А. Лічко та їх внесок у розвиток вітчизняної психодіагностики.
8. Основні завдання та напрями розвитку сучасної психодіагностики.
9. Загальна та конкретна психодіагностика.
10. Зв’язок загальної психодіагностики з іншими галузями психології: загальною, соціальною та диференційною, медичною, віковою, консультативною, юридичною, педагогічною, воєнною психологією, психологією спорту.

- **Діагностика** (від гр. «діа» і «гнозис») у буквальному розумінні — це «пізнання, яке розрізняє».
- Термін діагностика активно використовується в різних сферах науки і практики (педагогіка, медицина, техніка та ін.).
- Психодіагностика – наука, яка розробляє проблеми конструювання методів і методик оцінювання, вимірювання, класифікації психологічних і психофізіологічних особливостей людей, а також використання цих методів і методик у практичних цілях.

- Можна виділити дві **функції** психологічної діагностики – наукову і практичну.
- Перша характеризує її як науково-дослідну галузь і є діяльністю з конструювання психодіагностичних методик.
- Друга функція психодіагностики реалізується практичними психологами, які використовують діагностичні методики.

Ге́рман Ро́ршах (8 листопада 1884 — 1 квітня 1922)

- Швейцарський фрейдистський психіатр і психоаналі тик, відомий завдяки розробці проективного тесту, знаного як тест Роршаха.
- Цей тест має відображати несвідому частину особистості, що «проектується» на подразники.
- Людям показують 10 малюнків, по одному за раз, і просять повідомити, які об'єкти або рисунки вони бачать у кожному з них.

- Уперше термін «психодіагностика» з'являється у 1921 році і його вводить у вжиток Герман Роршах. Терміном психодіагностика він назвав процес дослідження особистості за допомогою створеної ним проективної методики, відомої як «плями Роршаха», або «чорнильні плями».
- 1921 р. Герман Роршах називає терміном психодіагностика не область тестування, а конкретно свою методику.
- Завдяки Роршаху цей термін починають активно використовувати і він починає асоціюватися з психологічним тестуванням загалом.

Передісторія та витоки виникнення психодіагностики

- Із появою перших соціальних спільнот, формуванням людського колективу перед людиною постала потреба пізнати себе, людей зі свого оточення. Природним і очевидним є прагнення зрозуміти мотиви певних дій оцінити потенційні можливості, індивідуально-психологічні особливості особистості.
- Спочатку люди намагалися зробити це за допомогою емпіричних, езотеричних, окультних методів.
- З часом було вироблено різноманітні методики (тести), а згодом сформувалася психодіагностика як галузь психологічної науки, покликана розробляти методи виявлення і вимірювання психологічних характеристик індивіда.

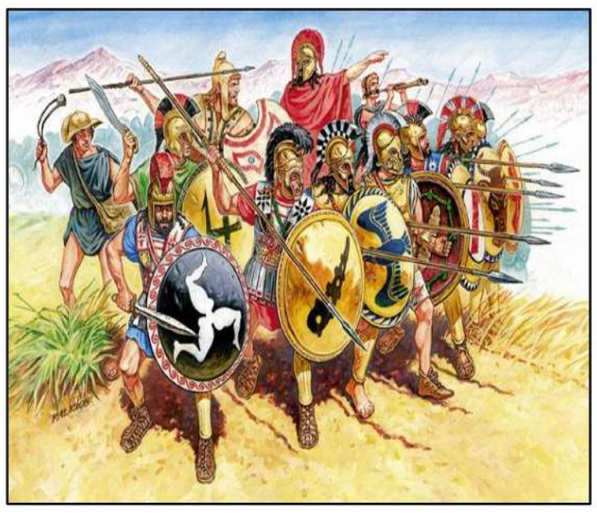

Донаукове використання психодіагностичних процедур

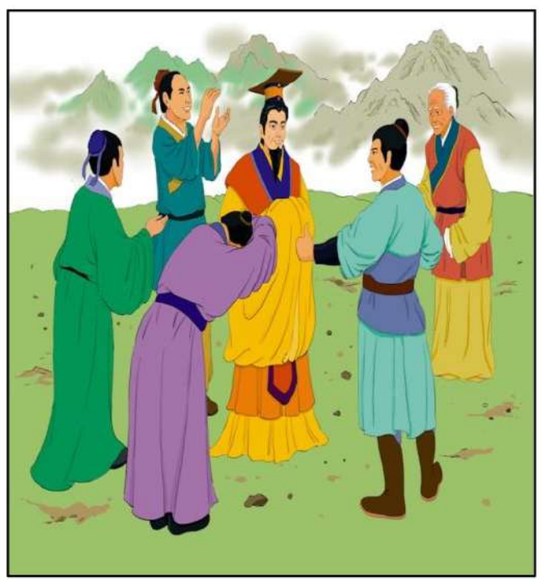
- Перші тести створено понад 4000 років тому.
- Опис процедури, дещо подібної до тестування, міститься у Біблії (книга Суддів), де розповідається, як військам полководця Гедеона, втомленим після виснажливого переходу, перед важкою битвою веліли пити воду з джерела.
- Усі воїни відчували сильну спрагу.
- Проте одні:

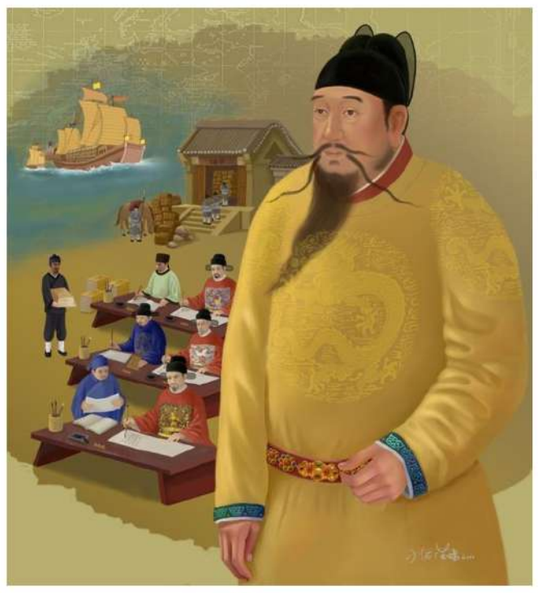
— пили воду, стаючи навколішки,
— інші, не втрачаючи гідності, черпали її долонями.

Саме з них сформували добірний військовий загін.

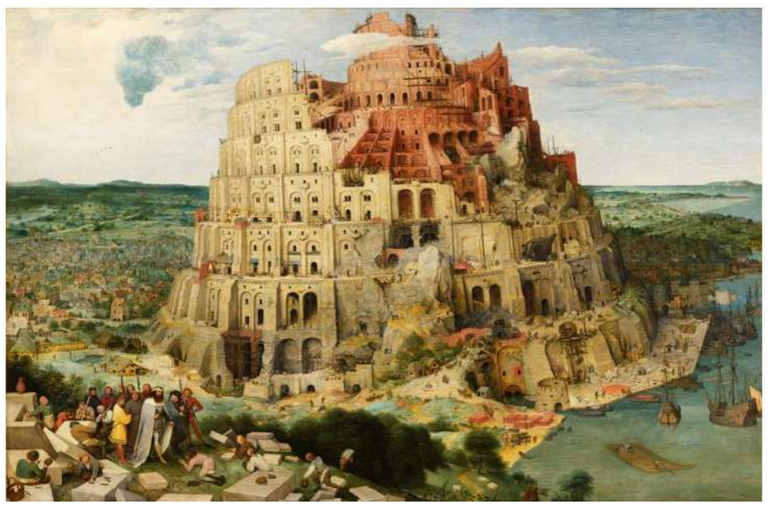
- За 2200 років до н. е. у Китайській імперії існувала система перевірки здібностей осіб, які бажали зайняти посади урядових чиновників. Щотри роки чиновників особисто екзаменував імператор із музики, стрільби з лука, верхової їзди, уміння писати, міркувати, знання ритуалів і церемоній.
- Система іспитів була засобом добору здібних, ерудованих, лояльних до влади людей для адміністративної служби.

У середині III тис. до н. е. у Вавилоні влаштовували іспити випускникам шкіл, у яких готували переписувачів. Професійно підготовлений переписувач був зобов'язаний знати математику, володіти навиками вимірювання полів, розподілу раціонів, майнового поділу, володіти мистецтвом співу і гри на музичних інструментах. Крім того, перевіряли його знання з матеріалознавства, біології тощо. Такі іспити були зумовлені важливою роллю переписувачів месопотамської цивілізації.

У Давньому Єгипті, щоб стати жерцем, кандидат мав пройти складні випробування. Спочатку у нього з'ясовували біографічні дані, рівень освіченості, оцінювали зовнішність, здатність вести бесіду. Перевіряли уміння працювати, слухати і мовчати, випробовували вогнем, водою, ситуаціями, у яких він мав виявити вольові здібності (подолання підземель у повній самотності тощо). Жорстокі іспити доповнювала загроза смертельного покарання для тих, хто не здатний витримати труднощів навчання.

ЗАРОДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЯК НАУКИ

Внесок зарубіжних учених Ф. Гальтона, Дж. Кеттелла, А. Біне, Ч. Спірмена у розвиток психодіагностики.

Психодіагностика як науково-практична дисципліна сформувалася наприкінці XIX — на початку XX ст.

Її джерелами були: експериментальна психологія, психофізика, психофізіологія, психометрія, психотехніка, яка вивчає проблеми практичної діяльності людей у прикладному аспекті.

Її витоки заглиблені у давній історії, свідчення про що (переважно у письмовій формі) збереглися до наших часів.

Перші наукові спроби припадають на першу чверть XIX ст.

- Клінічний період у розвитку психологічних знань, причини походження важковиліковуваних серцевих захворювань і неврозів.
- Систематичні спостереження за хворими, записуючи та аналізуючи їх результати.
- Перші дослідження розумової відсталості (XIX ст.), відмежування її від психічних захворювань.
- Дослідження французьких лікарів Жана Бекіроля (1772-1840) і Едуарда Сегена (1812-1880).
- *Бекіроль запровадив критерії розмежування психічних захворювань, установив, що особливості мовленнєвого розвитку індивіда можна використати як психологічні критерії для диференціації розумового розвитку.*

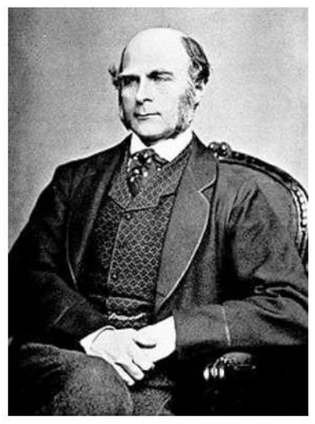
- *Запропонованими Сегеном методиками («дошка Сегена») пізніше послуговувалися як невербальними тестами інтелекту, деякими з них користуються і тепер.*
- У XIX ст. почали запроваджувати такі методи діагностування, як: спостереження, опитування, аналіз документів.
- У 1884-1885 рр. були розроблені тести — стандартизовані вимірювальні процедури. З ними почалася епоха наукової психодіагностики.
- Першим у цій справі був англійський вчений Френсіс Гальтон (1822-1911), який займався проблемами вимірювання людських здібностей та їх успадкування.

Ф. Гальтон ініціював використання статистики у психології, розробив статистичні методи, запропонував використання методу кореляцій, залучив до співробітництва учених-математиків Франкліна Пірсона (1804-1869) і Рональда Фішера (1890-1962).

Р. Фішер винайшов дисперсійний аналіз, англійський учений Чарльз-Едвард Спірмен (1863-1945) – факторний аналіз.

Ф. Гальтон увійшов в історію психології завдяки класичній роботі «Загальний інтелект, об'єктивно визначений і обмірюваний» (1904).

Його дослідження стали основою двофакторної теорії інтелекту.

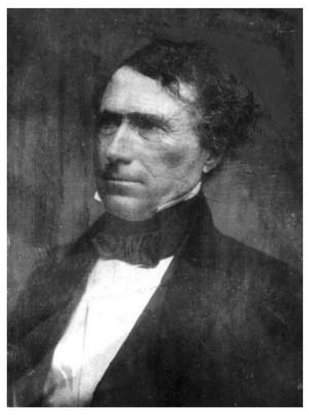

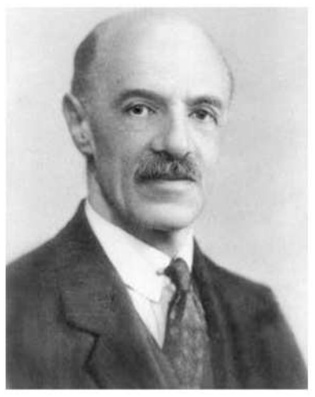
$$IQ = \frac{розумовий\ вік}{хронологічний\ вік} \cdot 100$$

до такого вигляду:

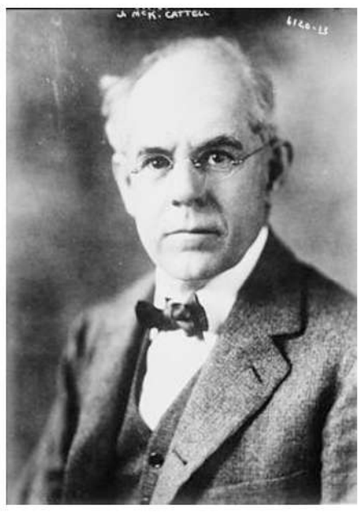
$$IQ = \frac{досягнутий\ (реальний)\ показник}{очікуваний\ середній\ показник\ для\ вікової\ групи}.$$

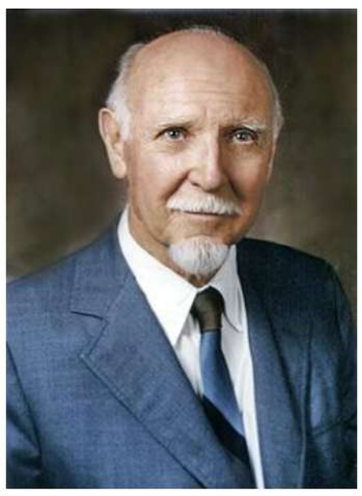

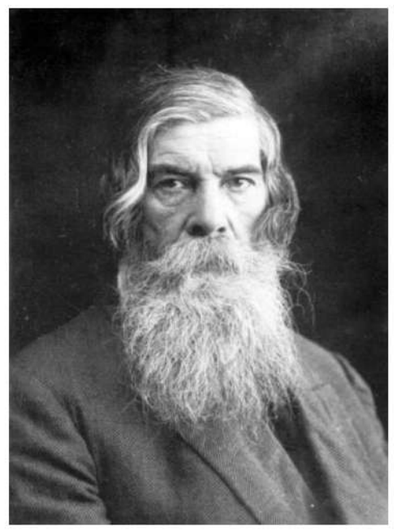
- Послідовник ідей Ф. Гальтона американський учений **Джеймс-Маккін Кеттел** (1860-1944) одним із перших побачив у тестах засіб вимірювання властивостей людської психіки. В опублікованій у 1890 р. праці «Розумові тести і вимірювання» він навів 50 лабораторних тестів з інструкціями щодо їх застосування, обґрунтував науковий характер іспитів.

- **Реймонд Бернар Кеттел** (1905 -1998) — британський і американський психолог, зробив вагомий внесок у розвиток диференційної психології в областях рис особистості, здібностей та мотивації.
- Автор однієї з найбільш впливових теорій особистості, розроблених у психології XX ст.
- Автор теорії гнучкого і кристалізованого інтелекту. Послідовний прихильник мультиваріативних досліджень у психології.
- Опублікував 55 книг і більше 500 статей.
- Автор 16-факторної моделі особистості та відповідної психодіагностичної методики.

- **Володимир Бехтєрєв** – фізіолог, невропатолог, психіатр, психолог, основоположник рефлексології і патопсихологічного напрямку (1857 – 1927), створив учення про рефлексологію, на основі якого розроблено методику оцінювання психофізіологічних якостей людини, підготував «Вказівки з проведення медичного огляду осіб, що вступають до повітроплавної команди», пізніше – для офіцерів і нижчих чинів підводного флоту, які давали змогу оцінювати нервово-емоційну стійкість та інтелектуальний розвиток, створив товариство психоневрологів і товариство нормальної та експериментальної психології.

- Редагував журнали «Огляд психіатрії, неврології і експериментальної психології», «Вивчення і виховання особистості», «Питання вивчення праці», опублікував три томи книги «Об'єктивна психологія», стверджував, що всі психічні процеси супроводжуються рефлекторними руховими та вегетативними реакціями, котрі доступні спостереженню та реєстрації. Був членом редакційного комітету багатотомного «Traite international de psychologie pathologique» («Інтернаціональний трактат з патологічної психології») (Париж, 1908 – 1910).

- Значний внесок у розвиток тестології зробив вітчизняний невролог і психолог **Григорій Розсолімо (1860-1928).** Народився в Одесі, грек за походженням. Розробив графічну шкалу «психологічних профілів» людини, за допомогою якої можна було сформувати цілісне уявлення про особистість.
- Сферою наукових інтересів були клініко-психологічні дослідження інтелектуального розвитку: як у нормі, так і при патології.
- Величезне значення він надавав дослідженням, результатом яких було поліпшення стану виховання розумово відсталих дітей.
- Вважав необхідним залучення до процесу виховання різноманітних наук про людину.

Свій метод експериментального дослідження особистості він назвав методом «психологічних профілів».

- У методі вирізняють 11 психічних профілів (воля, увага, точність і міцність сприйнятливості, зорова пам'ять, пам'ять на мову, пам'ять на числа, осмислення, комбінаторні здібності, тямущість, уява, спостережливість).
- Профілі оцінюються за десятибальною шкалою.
- Графічно висота кожного профілю виражалася висотою ординати: з показників обчислювалася середня висота психологічного профілю.
- Метод став першим профільним зображенням результатів вимірювання інтелектуальних здібностей.
- Профіль має діагностичне значення для визначення дефективності особистості, ступенів розумової відсталості (значна, середня або слабка), а також характеру відсталості (недоліки вищих психічних процесів, слабкість психічного тонусу).
- Розвивав ідеї К. Д. Ушинського.

Експериментально-педагогічна діяльність на теренах України

- Розпочата М. Ланге у 1879 р., коли ним було здійснено психолого-педагогічну діагностику світогляду шестирічних дітей.
- Ідея дослідження, в якому взяло участь 800 дітей (500 – із міста, 300 – із села), полягала в тому, що дітям пропонувалося 14 відкритих запитань різних категорій, на які вони давали вичерпні відповіді.
- Під час тестування психолог виявив розбіжності у світосприйнятті дітей з міста та села.
- Отримані результати були витлумачені з тієї позиції, що вчитель при вивченні нового матеріалу повинен обов'язково спиратися на попереднє коло уявлень учнів, які не можуть бути загальноприйнятими для всіх, оскільки «помиляється той учитель, який думає, що можна навчати, маючи перед собою білий аркуш».

Проблеми психодіагностики

- Будь-яка людина належить до певних соціальних категорій, таких як раса, національність. Її не можна розглядати як якогось «ізольованого індивіда», не пов'язаного з тією чи іншою культурною і субкультурною групами. У процесі онтогенетичного розвитку він привласнює досягнення попередніх поколінь, насамперед асимілюючи досвід тієї соціокультурної групи, до якої належить. Цим визначається виникнення у людей соціально обумовлених характеристик. Психічний вигляд людини, його індивідуальність і особистість формуються під впливом вимог, обумовлених його приналежністю до різних соціальних і культурних груп. Ці вимоги містяться в звичаях і традиціях, у характері навчання і виховання, в громадській думці і зразках поведінки дорослих членів і в інших соціокультурних факторах. Основа цих вимог – в історії соціальної та культурної спільноти, а також в умовах її існування.

- Протягом минулого століття отримана значна фактологічна база, яка підтверджує вплив культурної складової на психіку людей. Девід Мацумото з цього приводу зазначає: «Культура для поведінки людини – те ж саме, що операційна система для програмного забезпечення; залишаючись непомітною, вона виконує найважливішу роль в його розвитку і функціонуванні». Культурний контекст багато психологів ставлять на чільне місце, коли йдеться про психічний розвиток людини. Установки, звичаї, традиції, правила і закони тієї культурної групи, в якій виросла людина, засвоюються в онтогенезі і визначають її психологічні особливості.
- До впливу культури схильні і пізнавальні характеристики людини, і її особистісні особливості. У кроскультурних дослідженнях перевірено доктрину «психічного єдності». Вона полягає в тому, що психічні процеси людей однакові, універсальні і властиві всьому виду Homo sapiens. Ця доктрина виникла в XIX ст. І тоді ж з'явилися сумніви в її істинності. Так, у роботах О. Конта, Е. Дюркгайма та інших соціологів підкреслювалося вирішальне значення соціальної спільності для властивостей і поведінки індивіда.

- Л. Леві-Брюль, вивчивши з цієї ж позиції первісне мислення, зробив висновок про те, що для того, щоб дослідити мислення, слід аналізувати культуру, до якої належить індивід. Будь-яку культуру можна охарактеризувати через сукупність наявних у ній загальних поглядів, або «колективних уявлень». Саме в них, уважав Леві-Брюль, причина «дологічності» первісного мислення на відміну від мислення нормального європейця [1]. Критика пояснювальних концепцій Леві-Брюля не завадила іншим дослідникам підтвердити його дані. Так, американський психолог Джером Брунер, відомий роботами з виявлення перцепції і мислення, спробував створити теорію, що пов'язує культуру з розвитком пізнавальних процесів.[1]
- Відповідно до його теорії, мислення є результатом інтеріоризації вироблених в цій культурі «знарядь», до яких він відносить не тільки технічні знаряддя, а і символічні системи. Культури розрізняються не тільки створеними в них знаряддями, але й соціальними інститутами, які передають знання та вміння поводитися зі знаряддями.

- Обговорення висунутих концепцій, що пояснюють вплив культури на психіку, не входить у завдання, яким присвячена ця глава. Тому висвітлимо інші дані, що свідчать про кроскультурні відмінності у пізнавальних процесах. Відомі дослідження У. Хадсона, в яких з'ясувалося, що африканці з традиційних суспільств не розуміють умовностей зображення у сприйнятті картин і фотографій, природних з погляду європейця. До них належать застосування ракурсу для передачі перспективи – європейські діти адекватно сприймали зображення лидини, яка піднімається сходами. Африканські діти вважали, що це каліка, адже у неї одна нога коротша за іншу. Чимало дослідників відзначають, що тубільці не впізнають на фотографіях знайомі предмети або місцевість, не впізнають навіть себе і членів своєї сім'ї. Виконуючи завдання намалювати корову в профіль, африканська дитина зображує всі чотири копита, два роги і два вуха, тобто все те, що знає, хоча й не бачить. Європейська дитина малює те, що бачить, розглядаючи тварину в профіль, – одне вухо, одне око тощо.

- Є дані про те, що відмінності в сприйнятті глибини спостерігаються і в тому випадку, якщо людина спостерігає природні реальні сцени, а не картини. Так, К. Тернбулл у етнографічному дослідженні пігмеїв, що живуть у лісах Ітурбі, описує випадок, коли він разом з пігмеєм вийшов із лісу. Вдалині на пасовищі виднілися корови. Пігмей сприйняв їх за мурах, хоча бачив корів раніше, але ніколи не бачив їх здалеку.
- Поряд зі сприйняттям вивчалися особливості пам'яті. У багатьох роботах було виявлено, що соціальна значущість і інтерес до того, що запам'ятовується, впливають на успішність запам'ятовування. Так, африканський пастух володів чудовою пам'яттю на корів і рослин, але майже не запам'ятовував інформацію, пов'язану з часом, оскільки повсякденне життя сільського жителя мало залежало від часу, не підпорядковувалося суворому розкладу.

- Завдання Піаже на розуміння принципу збереження часто застосовувалися в дослідженнях неєвропейських культур (П. Грінфілд, П. Дейс та ін.). Психологи всюди виявляли ті ж стадії і ту ж послідовність у розвитку розуміння принципу збереження ваги, обсягу, довжини і кількості, які описав Піаже в роботах, проведених із женевськими дітьми. Темп розвитку такого розуміння в незахідних культурах був повільнішим, ніж на Заході. Втім, слід зазначити, що темп розвитку та інших психічних характеристик неоднаковий у представників різних культурних спільнот. Дослідники пояснювали це дією трьох факторів, пов'язаних з особливостями культури: характером діяльності членів певної культури, характером навчання та участю в соціальній взаємодії з людьми, що опинилися на більш високому рівні розвитку.
- Це доводять дослідження, присвячені порівнянню систем виховання у різних культурах, а також тих умінь, навичок і знань, які найперше передаються молодому поколінню. Кроскультурне дослідження за участі немовлят, виконані із застосуванням шкал Бейлі і Гезелла, показали, що у африканських дітей на першому році життя більш високі показники психічного розвитку, ніж у європейців (дані М. Гебера, Р. Діана, К. Сьюпера, М. Уобера тощо, виконані впродовж 1956 – 1975 рр.).

- Виконавши огляд цих результатів, К. Сьюпер не знайшов підтвердження більш раннього нейрофізіологічного розвитку африканських дітей, яким можна було б пояснити їх випереджаючий психічний розвиток. Тому він проаналізував особливості виховання, спостерігаючи за поведінкою африканських матерів і немовлят, розмовляючи з африканцями. Зокрема, він з'ясував, що в Кенії прийнято дуже рано починати вчити дітей сидіти і ходити, для чого розроблені спеціальні прийоми.
- Узагальнюючи схожі спостереження і результати інших дослідників, Сьюпер зробив висновок, що більш швидкий порівняно з англійцями моторний розвиток африканців на першому році життя пов'язаний з особливостями їх системи виховання. Це, втім, не означає, що африканські діти і в інших областях психічного випереджають своїх англійських однолітків. Так, приміром, вони пізніше навчаються повзати, оскільки на підлозі проводять у три рази менше часу, ніж англійські діти. Традиції догляду за немовлям відображаються і на розвитку його сенсорики. Так, чим частіше він знаходиться в лежачому положенні, тим швидше у нього розвиваються просторові і маніпулятивні навички; чим частіше його беруть на руки і тримають у вертикальному положенні, тим краще у нього розвиваються зорові навички.

- Таким чином, антропологічні і психологічні дослідження свідчать про те, що відмінності в пізнавальних процесах зумовлені дією специфічних культурних і субкультурних факторів.
- Фактор культури впливає на кожну людину, надаючи особливого відтінку тому шляху, яким з самого початку розвивається людина.
- Тому особистість з усіма притаманними їй властивостями також залежна від приналежності до тієї чи іншої групи.

- ***Власне, тому проблемою сучасної української психодіагностики є адаптація тестів, які розроблені в інших культурних середовищах, і напрацювання вітчизняної психодіагностичної бази.***

Перспективи розвитку психодіагностики

1) Гуманізація пов'язана зі зміною системи діагностичних пріоритетів та поступовим формуванням нового підходу, який, дотримуючись теорії Роджерса, можна назвати клієнтцентрованим. У межах цього підходу основною метою психологічної діагностики стає виявлення так званого гіперкомпенсаторного фонду особистості – її сильних, позитивних сторін, які існують попри наявність психологічної проблеми, дефекту. На основі цього можливо перетворення психологічного дослідження у систему фасилітативної міжособової взаємодії, діалогу, спрямованого на забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості досліджуваного.

2) Розробка теоретичних основ ПД пов'язана,

- по-перше, з обґрунтуванням й операціоналізацією вітчизняних концепцій особистості з метою конструювання відповідного вимірювального інструментарію та здійснення на цій основі психологічної діагностики;
- по-друге, з вдосконаленням математико-статистичного апарату стандартизації діагностичних методик і процедур кількісного аналізу отриманих даних.

У ***соціокультурному аспекті*** йдеться про різні дослідницькі та адаптивні методики для інших націй, рас.

Питання для самоперевірки

1. Передісторія розвитку психодіагностики.
2. Історичний розвиток психодіагностики у 19 ст.
3. Історичний розвиток психодіагностики протягом 20 ст.

Рекомендована та використана література

•Галян І. URL: https://westudents.com.ua/knigi/521-psihodagnostika-galyan-m.html
•Леві-Брюль Л. Первісне мислення. М., 1930.
•Коул М., Скрібнер С. Культура і мислення. М, 1977.
•Гуревич К. М. URL: https://www.koob.ru/gurevich_borisova/gurevich_psihologicheskaya_diagnostika
•Super C. Л., Harkness S. Thedevelopmental niche: a conceptualization at the interface of child and culm re / ed. by RA Pierce, MA Black // Life-spandevelopment: a diversity reader. Kendall, 1993. P. 61-77.
•WoberM. Distinguishing, centricultural from cross-cultural tests and research. Percept and motor skills. 1969. V. 28. P. 201-233; Handbook of human intelligence. Cambridge, 1982.
•URL: https://stud.com.ua/37664/psihologiya/suchasni_problemi_psihologichnoyi_diagnostiki
•URL: https://studfile.net/preview/5186052/page:13/

Тема 3

ТИПОЛОГІЯ ДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДІВ І МЕТОДИК

План

- Загальна характеристика експериментальних і неекспериментальних діагностичних методів
- Багатовимірні типології психодіагностичних методів
- Класифікація діагностичних методик

Загальна характеристика експериментальних і неекспериментальних діагностичних методів

Психологічні закони і закономірності розкриваються на основі аналізу дослідних даних, для здобування яких використовують різні методи дослідження.

Надійність і придатність методів дослідження свідчить про ступінь вірогідності отриманої за їх допомогою інформації.

Методи класифікують за певними критеріями:

- **загальнонаукові**: спостереження, експеримент;
- **конкретно-психологічні**: поперечні зрізи, лонгітюд; клінічний метод.

Для вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, отримання різнобічної інформації про її розвиток застосовують спеціальні психодіагностичні методи.

Ієрархічна структура методів дослідження у психології (С. Розенцвейг, 1964)

Методологія науки

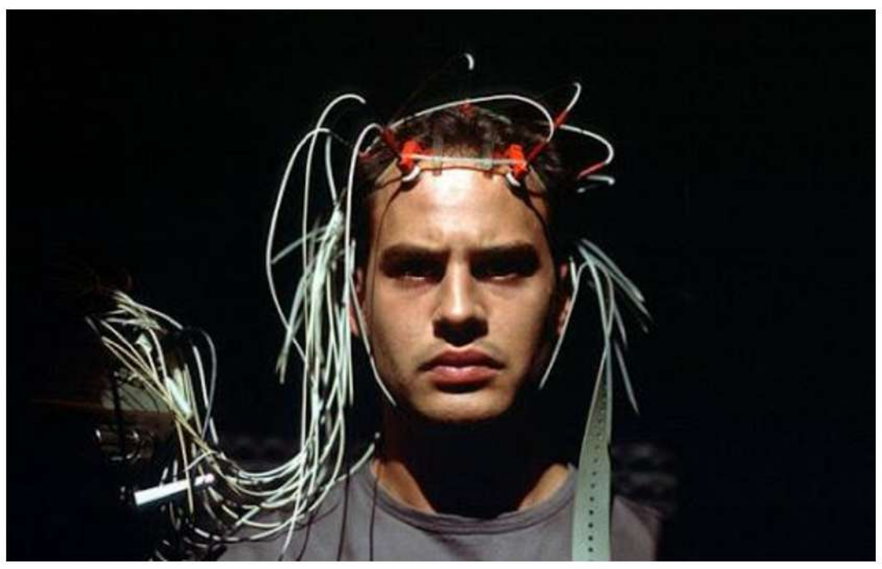
- Дослідження у психодіагностиці підпорядковане методології науки – системі принципів побудови і способів організації наукового дослідження.
- Ці методологічні принципи втілюють неекспериментальні, експериментальні і психодіагностичні дослідницькі методи.

До неекспериментального методу належать різні види:

- спостереження;
- бесіда;
- метод вивчення продуктів діяльності.

- **Суть експериментального методу** полягає у цілеспрямованому створенні умов, які забезпечують активний вияв досліджуваного фактора (змінної) і реєстрацію змін, а також можливість активного втручання експериментатора у ситуацію дослідження і діяльність досліджуваного.
- Цей метод детально вивчається в експериментальній психології.

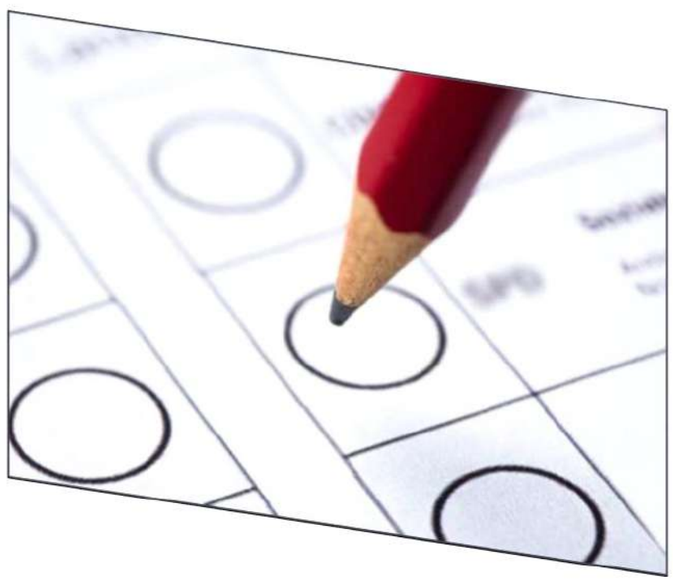
- **Психодіагностичний (грец. psyche – душа і diagnostikos – здатний розпізнавати) метод** – спосіб дослідження, що дає змогу отримувати точні кількісні і якісні характеристики досліджуваних індивідуальних психічних властивостей особистості з дотриманням основних вимог розроблення і використання діагностичних методик – норми, надійності та валідності.

Основною особливістю психодіагностичного методу є:

- Його вимірювально-дослідна спрямованість, завдяки якій кількісно (і якісно) кваліфікується досліджуване явище.

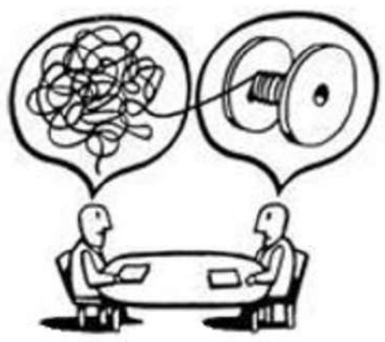
- Психодіагностичний метод конкретизується в суб'єктивних, проективних, об'єктивних підходах, які охоплюють відомі методики.

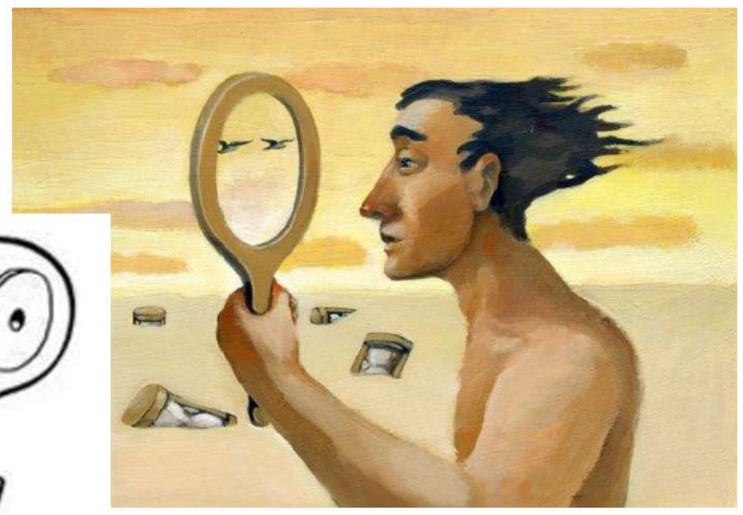

Зведені в єдину систему об'єктивні, суб'єктивні і проективні методики:

- Дають змогу психологу-практику динамічно і оперативно виконати свою роботу відповідно до можливостей і рівня психодіагностичної задачі;

- психологу-початківцю допомагають отримати відносно повну узагальнену і систематизовану інформацію про психологічні засоби оцінювання суб'єкта і його діяльності.

Предмет дослідження

- У процесі вибору необхідного методу, методики пріоритетне значення має такий критерій, як *предмет дослідження*.
- Лише після того, як психолог визначить предмет психологічного вивчення, він може обрати інструмент оцінювання психологічних явищ, зваживши на його методологічні і технологічні особливості.

Отже, тест є інструментом:

- який дає змогу *за короткий період* і незначних матеріальних затратах отримати максимально об'єктивну і повну інформацію про досліджуваного.
- Однак для забезпечення досягнення цієї мети тест повинен відповідати комплексу основних психометричних вимог.

Різноманітні визначення психодіагностики та психодіагностичних методів

❑В. Блейхер, М. Кабанов, А. Личко, В. Смирнов, К. Гуревич: ***Вчення про методи класифікації та ранжування людей за психологічними та психофізіологічними ознаками***

❑Л. Карпенко, А. Петровський, М. Ярошевський: ***Галузь психології, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей та перспектив розвитку особистості***

❑Б. Ананьєв: ***Обстеження людини з метою визначення рівня 10 розвитку й індивідуально-психологічних особливостей її психіки***

- О. Бодалев, В. Столін: ***Наука і практика постановки психологічного діагнозу***

- О. Шмельов: ***Галузь психологічної науки та одночасно найважливіша форма психологічної практики, яка повʼязана з розробленням і використанням різноманітних методів розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей людини***

- Л. Бурлачук: ***Галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи та інструменти оцінювання та вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості***

Б. Ананьєв

Борис Герасимович Ананьєв (14 серпня 1907 — 18 травня 1972). Досліди Б. Г. Ананьєва наочно продемонстрували переваги комплексного, міждисциплінарного підходу до проблеми людини, дали змогу психології справді стати наукою про людину у всій її складності й багатовимірності.

У сучасній психології не існує єдиного загальноприйнятого класифікатора методів, тому зупинимося на деяких характеристиках типологій психологічних методів

Класифікація методів дослідження за Б. Ананьєвим

Виділяють чотири групи методів дослідження:

1. ***Організаційні методи:***

- порівняльний метод: зіставляються різні групи за віком, за діяльністю тощо;
- лонгітюдний метод: передбачає багаторазове обстеження одних і тих самих осіб, груп упродовж тривалого часу;
- комплексний метод:в дослідженні задіяні представники різних наук, що можуть вивчати ту саму ситуацію різними засобами, встановлювати зв'язки і залежність між явищами різного типу, приміром, між фізіологічним, психологічним і соціальним розвитком особистості.

2. ***Емпіричні методи***:

- спостереження і самоспостереження;
- експериментальні методи;
- психодіагностичні методи (тести, анкети, опитувальники, соціометрія, інтерв'ю, бесіда);
- аналіз продуктів діяльності;
- біографічні методи.

3. ***Методи опрацювання даних***:

- кількісний – статистичний метод;
- якісний метод – це диференціація матеріалу за групами, аналіз.

4. ***Інтерпретаційні методи***:

- генетичний метод – аналіз матеріалів у плані розвитку з виокремленням окремих фаз, стадій, критичних моментів тощо;
- структурний метод, що встановлює структурні зв'язки між усіма характеристиками особистості.

Типологія методів за В.М. Дружиніним має дещо іншу специфіку

1. Емпіричні методи, в основі яких є вивчення зовнішньої взаємодії суб'єкта й об'єкта дослідження, які можна подати у двовимірному вимірі, осі якого позначають дві специфічні ознаки психологічного дослідження:

- наявність чи відсутність взаємодії між випробуваним і дослідником та інтенсивність цієї взаємодії (максимально під час експерименту і мінімально при самоспостереженні);
- об'єктивність і суб'єктивність. У процедури (крайніми варіантами є тестування і «чисте» розуміння поведінки іншої людини через інтерпретацію її дій).

2. Теоретичні методи, коли суб'єкт взаємодіє з уявною моделлю об'єкта (точніше – предметом) дослідження. Результат застосування цих методів представлений знанням про предмет у мовленнєвій, знаковосимволічній чи просторово-схематичній формі. Серед них слід виокремити:

- дедуктивний (аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний), інакше – сходження від загального до окремого, від абстрактного до конкретного. Результат – теорія, закон тощо;
- індуктивний – узагальнення фактів, сходження від окремого до загального. Результат – індуктивна гіпотеза, закономірність, класифікація, систематизація;
- моделювання – конкретизація методу аналогій, умовиводу від частки до частки, коли як аналог більш складного об'єкта береться більш простий і/ чи доступний для дослідження. Результат – модель об'єкта, процеса, стану.

3. Інтерпретаційно-описові методи.

- При інтерпретації й описуванні суб'єкт «зовні» взаємодіє зі знаково-символічним представленням об'єкта (графіками, таблицями, схемами).

В.М. Дружинін (1955- 2001

Типологія методів за В. Ф. Моргуном

ґрунтується на авторській концепції багатовимірного розвитку особистості та складається із п'яти зазначених інваріантів структури особистості, які взаємопов'язані між собою

Просторово-часові орієнтації особистості розглядаються у двох можливих часових трансспективах – власне досліджуваного та дослідника.

- Залежно від погляду дослідника на певний віковий період у житті досліджуваного, можуть використовуватися

– біографічний метод (орієнтація на ретроспективу, минуле);

– метод зрізів (орієнтація на актуальну локалізацію у просторі і часі, «тут і тепер»);

– лонгитюдний, або пролонгований метод (орієнтація на перспективу, майбутнє).

Потребово-вольові переживання особистості також залежать від ставлення досліджуваного до психодіагностики, при цьому методи дослідження особистості поділяють на три групи:

- прямі методики (за адекватної мотивації піддослідного на умови дослідження, прозора роль досліджуваного на умови дослідження);
- непрямі, або проективні (де справжня мета дослідження приховується);
- природні (коли людина не підозрює про свою участь у дослідженні та мету).

Змістова спрямованість діяльності особистості досліджується також з урахуванням взаємодії дослідника й досліджуваного та містить методи:

- експеримент (з найбільш щільною й контрольованою дослідником взаємодією);
- спостереження;
- опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування);
- інтроспекції (самоспостереження).

Рівень опанування досвідом може бути представлений:

- навчальним;
- констатувальним;
- розвивальним методами.

Форми реалізації особистістю діяльності представлені такими методами:

- практично-інструментальними;
- перцептивно-демонстраційними;
- вербальними (словесними).

Дослідження розумових дій (від розв'язування задач уголос до нейропсихологічного дослідження).

Народився **В. Ф. Моргун** 23 березня 1947 року в м. Сталіно (тепер Донецьк).

Основні праці присвячені:

способу визначення невротичності, екстравертивності та рівня розвитку особистості, проблемі розробки багатовимірної концепції особистості та її застосувань, дослідження здібностей та ін.

На думку В. Ф. Моргуна:

- кожна психодіагностична методика характеризується принаймні п’ятьма параметрами:

1) певне опитування може бути водночас зрізовим, проективним, констатувальним і вербальним;

2) певний експеримент – лонгитюдним, природним, формувальним і моторно-праксичним;

3) методи психології, за допомогою яких виявляють певні факти, бувають основні та допоміжні;

4) до основних методів можна віднести ***спостереження та експеримент***;

5) спостереження – це науковий метод дослідження, що не обмежується простою реєстрацією фактів, а науково пояснює причини того чи іншого психологічного явища, буває двох форм: зовнішнє та внутрішнє (самоспостереження).

- **Експеримент** – активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення умов, за яких виявляється психологічний факт. Експеримент може бути лабораторним (відбувається у спеціальних умовах, апаратура використовується за необхідності, дії досліджуваного визначаються інструкцією) та природним (здійснюється у звичайних умовах, застосовується з метою вивчення пізнавальних можливостей на різних вікових етапах).
- Експеримент може бути *констатувальним* (виявляє певні психічні особливості й рівні розвитку відповідної якості) та *формувальним* (передбачає цілеспрямований вплив на обстежуваного з метою формування у нього певних якостей).
- Пошукові, уточнюючі, критичні, демонстраційні, індивідуальні і групові, складні, звичайні, змодельовані, розумові, матеріальні, пасивні, активні, однофакторні, багатофакторні експерименти.

Батарея (комплекс) тестів

Серія спеціально складених для діагностики тестів, кожен із яких має свої діагностичні характеристики й можливості.

Логіка побудови дослідження в тестовій формі

Засіб, який відповідає таким вимогам, як:

1) відповідність меті;
2) лаконічність;
3) логічна форма висловлювання;
4) наявність місця для відповіді;
5) однакові правила оцінювання відповідей;
6) правильне розміщення елементів тесту;
7) наявність однакової інструкції для всіх тестованих;
8) адекватність інструкції, формі та змісту мети тесту.

- ***Тест еталонний*** *— це інструмент оцінювання, у якому визначені стандарти результатів діяльності тестованого, рівень його компетентності з конкретної сфери діяльності, або психічного явища, які зазвичай визначають і підтверджують шляхом вимірювання.*

- ***Тест інтегративний*** *— це інструмент оцінювання, що складається із системи завдань інтегративного змісту, спрямованих на узагальнену підсумкову діагностику загальних здібностей або інтелекту.*

- ***Тест інтегративний*** *— визначає рівень сформованості не окремих навичок чи одного уміння, а їх сукупності, дає змогу комплексно перевірити компетенцію досліджуваного.*

Приклади назв і мети тестових методик для визначення загального рівня розвитку

- ***Тест гетерогенний*** *— це інструмент оцінювання, який перевіряє рівень обізнаності з кількох споріднених галузей знань.*
- ***Тест педагогічний*** *— це система паралельних завдань специфічної форми, які розташовані в порядку зростання складності, що дає змогу якісно й ефективно виміряти рівень і структуру знань тестованих.* Може складатися з кількох субтестів.
- ***Тест дискретний*** *— це інструмент оцінювання, який визначає ступінь опанування окремими елементами навчального матеріалу або сформованості конкретного вміння.*

- ***Тест зовнішній*** *— це інструмент оцінювання, який розробляють, апробують, контролюють та опрацьовують зовнішньою організацією.*
- ***Тест зовнішній*** *— результати такого тесту використовують насамперед зовнішні установи.*
- ***Тест катафатичний*** *— це інструмент оцінювання, у якому з альтернатив тільки одна сформульована як істинне твердження, решта варіантів відповідей хибні.*

- ***Тест критеріально зорієнтований*** *— це інструмент оцінювання, призначений для визначення рівня індивідуальних досягнень щодо певного критерію, який ґрунтується на логіко-функціональному аналізі змісту завдань.*
- *Має на меті оцінити, чи досягнув тестований установленого рівня засвоєння матеріалу.*
- *Результати тестування в такому разі порівнюють із певним критерієм рівня підготовленості тестованого (критичним рівнем обсягу знань, умінь і навичок), який визначають до початку тестування.*
- *Результат указуватиме, чи відповідає рівень досягнень тестованого вимогам стандарту або іншим критеріям.*

Питання для самоперевірки

1. Характеристика основних неекспериментальних методів.
2. Розкрити суть експериментальних методів психодіагностики.
3. Які види психодіагностичних тестів і які класифікації тестів ви знаєте?

Рекомендована та використана література

- Важинський С., Щербак Т. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми, 2016. 260 с.
- Татьянчиков А. О., Бедан В. Б. Психодіагностика: навчально-методичні рекомендації (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавру факультету психології, політології та соціології). Одеса Фенікс, 2021. 59 с.
- Фурман А. В. Психодіагностика: опорний конспект лекцій з дисципліни, 2016. URL: http://dspace.wunu.edu.ua › bitstream › Lekz
- Бодров В. А. Психологія професійної придатності: навчальний посібник для вузів. М. ПЕР СЕ, 2001. 511 с. (Сучасна освіта)
- URL: http://socio.125mb.com/klassifikatsiya-metodov-psihodiagnostiki-26011.html
- URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7621/1(А.С. Москальова, М. В. Москальов)
- URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/ru/
- Типологія методів за В. Ф. Моргуном. URL: https://www.google.com/search?q

Тема 4

ТЕСТ ЯК ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

План

•Дефініції та класифікації тестів

•Характеристика тестів

•Вимоги до психодіагностичних тестів

- Психологія розглядає тест як основний інструмент психодіагностичного обстеження, призначений для встановлененя психологічного діагнозу шляхом вимірювання кількісних і якісних психологічних відмінностей.

- **Тест** – це короткочасне, технічне дослідження, що проводиться в рівних для всіх досліджуваних умовах, що мають вигляд завдання, вирішення якого підлягає кількісному обліку і слугує показником ступеня розвитку до цього моменту відомої функції у досліджуваного.

Психологічний тест ефективний

за його відповідності таким вимогам:

- застосування шкали інтервалів.
- надійності.
- валідності.
- дискримінантності.
- наявності нормативних даних або можливості опису з високою точністю за моделлю Раша тощо.

- ***а в індивідуально-орієнтованих тестах*** важлива наявність критеріїв, установлених експертами.

Дослідницькі методи необхідно відрізняти від конкретних психодіагностичних методик:

1. **Метод** – це узагальнення певного класу методик, а **методика** є конкретизацією певного методу.

Це «*конкретні, часткові процедури або система дій, призначених для отримання інформації про конкретну психічну властивість (предмет дослідження) у конкретного контингенту («об'єкт» дослідження) в певному класі ситуацій (умови дослідження) для вирішення певних завдань (мета дослідження)*».

2. Існує й інше, більш широке, поняття методики як сукупності та послідовності конкретних методичних процедур, відібраних для певного комплексного дослідження.

Класифікація методів психодіагностики покликана полегшити практичному психологу вибір методик, що найбільшою мірою відповідають його завданню.
Тому класифікація повинна відображати зв'язок методів, з одного боку, з психічними властивостями, що діагностуються, з іншого, – з практичними завданнями, задля яких ці методи розробляються. Критерії вирішення цих завдань і повинні визначити вибір властивостей, що діагностуються, відтак і методик, спрямованих на ці властивості, які найкраще відповідають наявним умовам.

Одновимірні класифікації психодіагностичних методик

1. За областю охоплення психічного:

- *особистісні методики*;
- *інтелектуальні методики*.

2. За кількістю досліджуваних:

- *групові методики;*
- *індивідуальні методики.*

3. За ступенем формалізації процесу:

- *стандартні (стандартизовані, тестові) методики;*
- *нестандартні (нестандартизовані, нетестові) методики.*

4. За ступенем однорідності завдань:

- *гомогенні методики;*
- *гетерогенні методики.*

5. За особливістю стимульного матеріалу та ступенем мовленнєвого опосередкування відповідей:

- *вербально-вербальні методики;*
- *невербально-вербальні методики.*

6. За методичним принципом, покладеним в основу методики:

- *об'єктивні тести;*
- *стандартизовані самозвіти;*
- *проективні техніки.*

7. За ступенем об'єктивності – суб'єктивності результатів:

- *об'єктивні методики;*
- *проективні техніки;*
- *субєктивні методики.*

8.За характером відповіді:

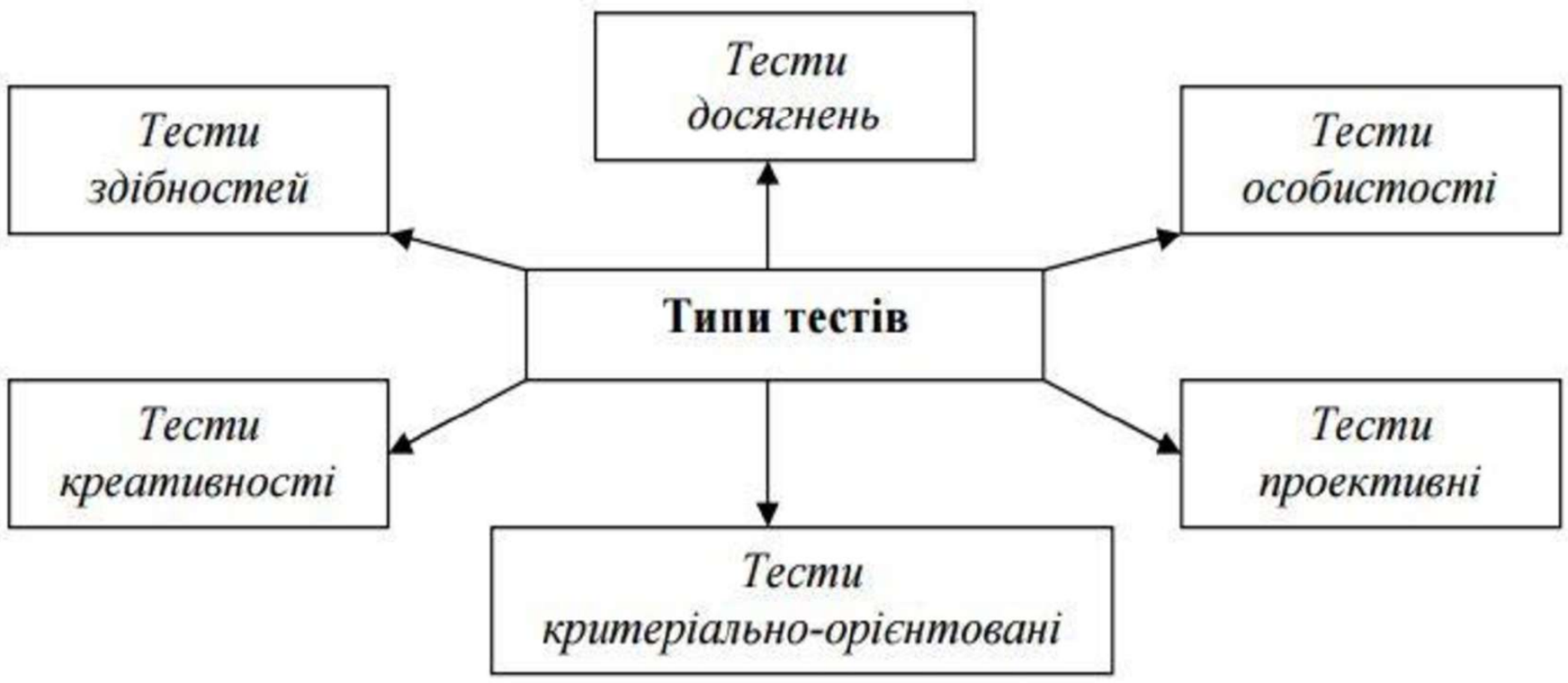
- *методики з вибором готової відповіді;*
- *методики, в яких передбачений вільний вибір різних відповідей;*
- *методики, які не мають правильної відповіді;*
- *методики, які передбачають правильну відповідь.*

9. За часовими обмеженнями:

- *методики результативності;*
- *методики швидкості.*

За спрямованістю тести поділяються за різними типами:

- тести досягнень;
- тести здібностей;
- тести особистості;
- тести креативності;
- тести проективні;
- тести критеріально-орієнтовані.

- За допомогою тестів ***досягнень*** (дидактичних тестів, тестів успішності) отримують інформацію про рівень засвоєння деякого навчального матеріалу.

- ***Тести здібностей*** призначені для того, щоб отримати відомості про розвиток деяких індивідуально-психологічних властивостей і особливостей особистості. Вони загалом не характеризують її загальний інтелектуальний розвиток.

- ***Нормативні,*** або статистично-нормативні тести, які протягом багатьох років застосовуються в США, Англії, Франції, Німеччині та інших західних країнах, призначені для порівняння досягнень учнів з досягненнями інших учнів за схожих умов.
- Завдання полягає у відборі тестованих так, щоб відповіді багатьох (як-от учнів) укладалися в достатньо широку смугу оцінок.
- На підставі результатів тестування оцінки можна розділити відповідно до кривої нормального розподілу Гауса.

- ***Критеріальні тести*** не уточнюють відмінностей в результатах діяльності тестованих, а показують, – чи досягли вони такого рівня, який відповідає певним вимогам і цілям.

- Основна характеристика критеріальних тестів полягає в тому, що вони є засобом вимірювання і оцінки досягнень учнів відповідно до цілей і завдань, сформульованих у державних та інших документах, які мають обов'язковий характер.

- Назва цих тестів пов'язана з тим, що мета виступає і як критерій оцінки.

- ***Нормативно-критеріальні тести*** включають характерні особливості як для нормативних, так і для критеріальних тестів, що дозволяє здійснити глибшу інтерпретацію діяльності учня.

- Класифікацію тестів можна виконати за видами завдань, виокремивши тести з вибором відповідей і тести з конструктивними відповідями.

- Тести з вибором відповідей вимагають вибору однієї або декількох відповідей певного значення істинності з сукупності відповідей, що подаються.

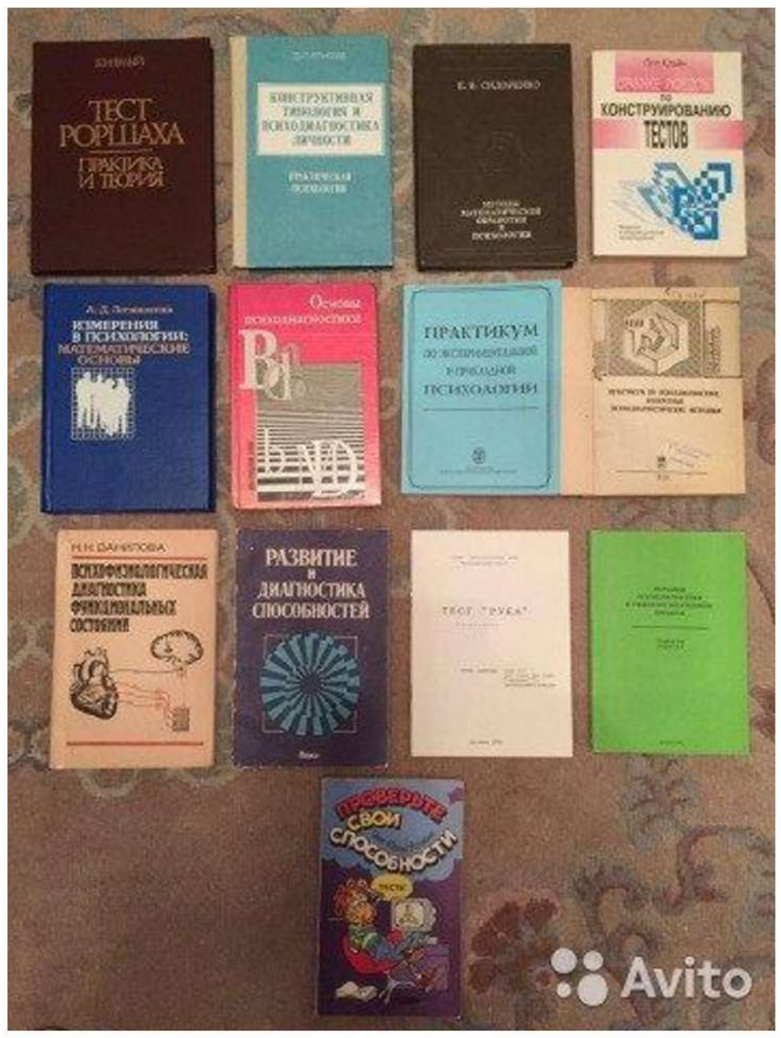
- Що стосується ***тестів із конструктивними відповідями***, то вони передбачають побудову відповіді досліджуваним на підставі доданої до тесту інструкції.

- Сучасні методи психодіагностики охоплюють дослідження усіх психічних процесів, властивостей і станів людини.

- Створення, опис і наукове визнання наукових понять і явищ пов'язані з експериментальним вивченням їх психодіагностичними засобами.

- Визначення існування нових наукових об'єктів експериментальним шляхом неможливе без дотримання спеціальних вимог до психодіагностування.

- Основні вимоги до тестів та інших діагностичних методів обґрунтував сучасний англійський психолог Пол Клайн.

До них належать такі обов'язкові умови:

- застосування шкали відношень;
- застосування шкали інтервалів;
- надійність;
- валідність;
- дискримінантність;
- наявність нормативних даних;

а також такі вимоги, як:

- просте формулювання і однозначність тестових завдань;
- обмеження часу їх виконання;
- соціокультурна адаптивність тесту;
- операціоналізація;
- верифікація тощо.

Вимоги до тестів

У науково-методичній літературі вирізняють також такі ознаки тестів:

- об'єктивність;
- модельність;
- стандартизованість.

- **Об'єктивність** передбачає виключення впливу випадкових чинників, навмисних або неусвідомлюваних дій на тестованого. Вона досягається головною єдністю завдання, єдиною інструкцією, єдністю принципів реєстрації результатів тестування та їх оцінки.
- **Модельність** означає, що випробування за допомогою тестів складається із завдань, які виражають якесь комплексне ціле.
- **Стандартизованість** забезпечує одноманітні процедури проведення і оцінки виконання тесту. Стандартизація охоплює словесні інструкції, час, матеріали, а також навколишнє середовище.

Питання для самоперевірки

1. Поняття про тести та їх дефініції.
2. Характеристики та види тестів.
3. Вимоги до психодіагностичних тестів.

Рекомендована та використана література

•Галян М. І. Психодіагностика: навч. посіб. К.: Академвидав, 2009. 464 с.
•Корольчук М. С. Психодіагностика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. М. С. Корольчука. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2007. 400 с.
•Шапарь В., Тимченко А., Швыдченко В. Робочая книга практического психолога. М.:АСТ; Харьков: Торсинг, 2005. 672 с.
•Шевандрин Н. И. Основы психологической диагностики: учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. Ч.1. 288 с.
•Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. 464 с.
•URL: http://psuhologia.in.ua/images/dustan/pdl2.pdf

Тема 5

ПСИХОМЕТРИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

План

- Основні діагностичні ознаки і категорії
- Психологічний діагноз. Процедура постановки психологічного діагнозу
- Процес шкалювання та характеристика шкал

Основні діагностичні ознаки і категорії

- **Психометрія** – це розділ психології, що вивчає застосування математичних методів, тестів у психологічних досліджень.
- **Психометрія** – це науковий напрям теоретичних і практичних досліджень вимірювання та оцінювання якісних характеристик людини методом тестування.

- Усі вимірювальні інструменти створюються з дотриманням певних вимог, які стосуються точності, достовірності й адекватності методики вимірювання, зіставленості отримуваних з її допомогою результатів.

- З'ясувати відповідність цим вимогам дає змогу застосування математичних процедур.

- Удосконалення математико-статистичного апарату, його розпрацювання пов'язані з конструюванням психологічних тестів.

- Тому психометрія має важливе значення у психологічному тестуванні.

У її межах розвинулася диференційна психометрія:

- загальна теорія вимірювання психологічних феноменів;
- конструювання на її основі засобів вимірювання;
- їх психометрична адаптація до нових умов;
- аналіз тестових завдань;
- забезпечення їх валідності;
- надійність;
- стандартизація.

- Психодіагностика, послуговуючись різними методами для розпізнавання психологічних особливостей людини, розробила свій категоріальний апарат.
- Основними поняттями психодіагностики є **«діагностичні ознаки»**, які можна безпосередньо спостерігати і реєструвати, і **«категорії»**, що приховані від безпосереднього спостереження.
- У соціальних науках їх називають латентними змінними. Кількісні категорії також позначають терміном **«діагностичні фактори».**

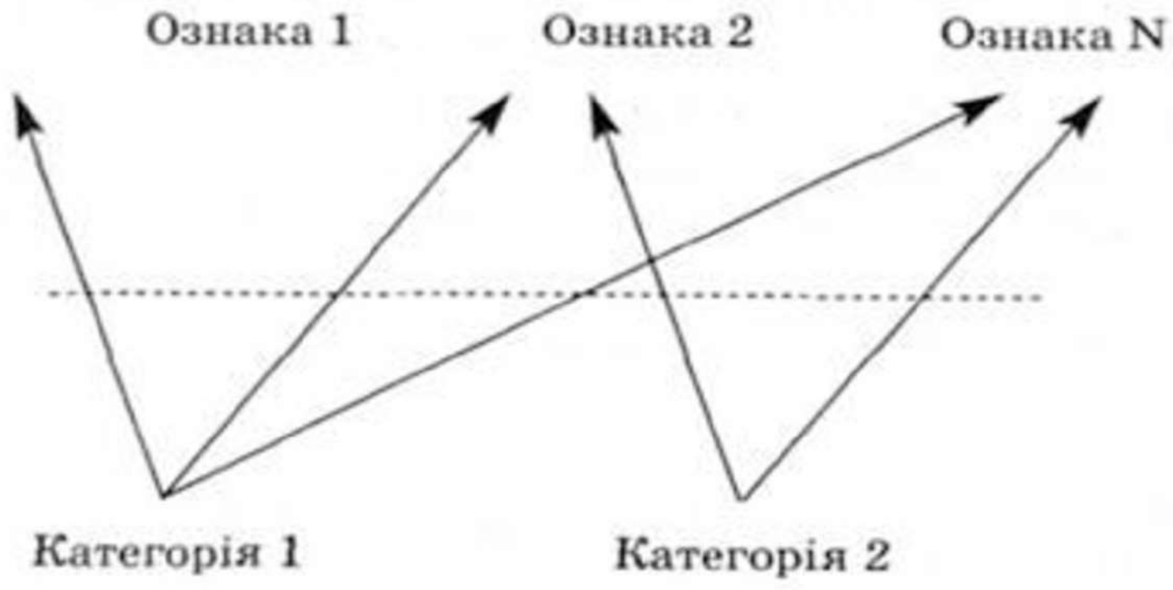

Рис. 2.1. Співвідношення діагностичних ознак, що спостерігаються, і прихованих діагностичних категорій

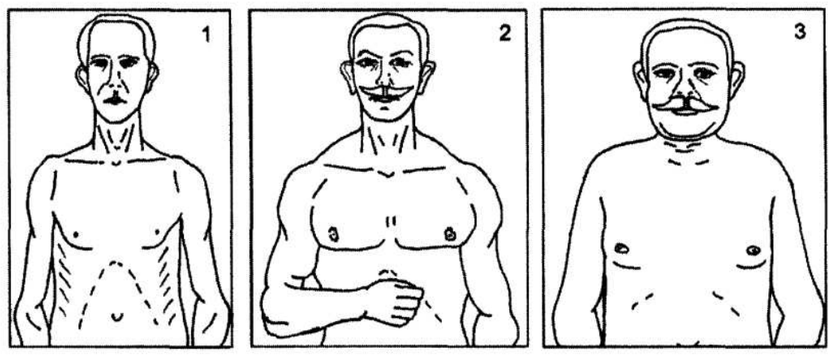
Дослідивши ознаки, психолог має змогу перейти до прихованих категорій і зробити діагностичний висновок

- Труднощі психологічної діагностики полягають у тому, що не можна встановити точні зв'язки між ознаками і категоріями.
- Наприклад, один і той самий вчинок дитини (вирвав аркуш із щоденника) можуть зумовлювати різні психологічні причини: підвищений рівень прихованого фактора «схильності до обману» чи фактора «страху покарання».
- Якщо для точного висновку одного симптому недостатньо, слід проаналізувати весь їх комплекс (учинки у різних ситуаціях).

- Аналіз забезпечують такі тести, як серія однотипних стандартизованих коротких іспитів, що дають змогу виявити передбачуваний прихований фактор.
- Різні тестові завдання мають виявити у досліджуваного симптоми.
- Результати цих діагностичних іспитів допомагають з'ясувати рівень вимірюваного фактора.

2. Психологічний діагноз. Процедура постановки психологічного діагнозу

- Наукова психодіагностика пов'язана із психіатрією, оскільки психологічний діагноз ставили на основі знань про психічні розлади, властиві особам з певною нервово-психічною конституцією (типом нервової системи і типом темпераменту), які визначали типологію людського характеру (Е. Кречмер).
- Передбачали, що люди з певною будовою тіла при зіткненні з тривалим стресом, екстремальними ситуаціями і труднощами занедужують психічними хворобами за принципом «слабкої ланки»: у них страждають найуразливіші відділи і функції мозку (вважалось, що худорляві «**астеніки**» більше схильні до ***шизофренії,*** мускулисті **«атлети»** – до ***епілепсії,*** гладкі **«пікніки»** – до ***маніакальних психозів (у сучасній класифікації БПР)***.

Ернст Кречмер (1888–1964)

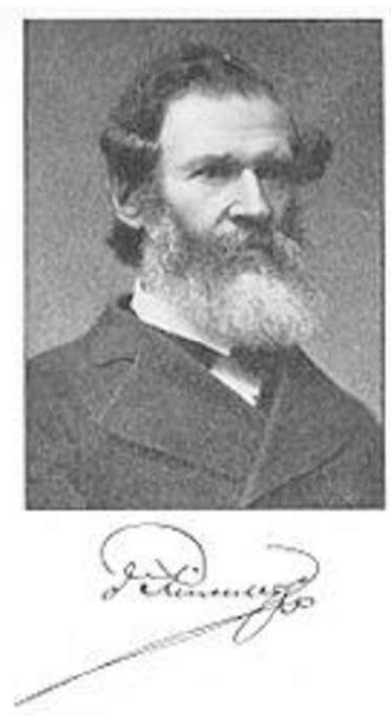
- **Ернст Кречмер** – німецький психіатр і психолог, євгенік; професор Тюбінгенського університету, директор неврологічних клінік у Марбурзі і Тюбінгену, академік Академії наук НДР, почесний член багатьох наукових і медичних організацій.

- Його роботи неодноразово удостоювалися вищих міжнародних нагород.

Еміль Вільгельм Магнус Георг Крепелін

- Від Е. Крепеліна, який увійшов в історію психології, поєднавши експериментальну психологію вундтівської школи з матеріалом психіатричної клініки, Кречмер утвердив тісний зв'язок психологічної та психіатричної проблематики;
- від мюнхенського професора **Е. Кречмер** почерпнув ідею визначального зв'язку психічних розладів з конституційними особливостями людини. Ця ідея переросла в наукову теорію та стала змістовною основою «Медичної психології»;
- одне з найважливіших відкриттів **Е. Кречмера** – опис і розподіл ендогенних психозів за їх подібністю більш конкретизовано, зокрема особливості маніакально-депресивного психозу (сучасне трактування біполярного розладу);
- ці інновації він підготував під керівництвом Е. Крепеліна.

Еміль Вільгельм Магнус Георг Крепелін

(нім. Emil Wilhelm Magnus Georg Kraepelin, 15 лютого 1856, Нойштреліц — 7 жовтня 1926, Мюнхен) — німецький психіатр.

- Засновник сучасної нозологічної концепції в психіатрії та класифікації психічних захворювань.
- Творець учення про «dementia praecox» — історичний праобраз і шизофренії; близький до сучасної концепції маніакально-депресивного психозу (біполярного розладу) і параної.
- Зробив істотний внесок у дослідження вродженого слабоумства та істерії.
- Запропонував учення про регістр психопатологічних синдромів.
- Був піонером транскультуральної психіатрії та психофармакології.

- Також відомий педагогічною діяльністю і громадянською позицією профілактики алкоголізму.
- Серед праць із патопсихології відомий метод «рахунок Крепеліна».

Еміль Вільгельм Магнус Георг Крепелін

Дав назву ряду психічних розладів і описав велику кількість психіатричних понять:

- **шизофазія** (симптом психичних розладів, що характеризуються мовною розірваністю);
- **словесна окрошка**;
- **парафренія** (комплекс психічних розладів, що включають марення фантастичного змісту (величі, нігілізму, антагонізму, маніхейства — містичної аутоідентифікації – напр., з богом або дияволом);
- **псевдогалюцинації** та ін. прояви автоматизму психічного;
- **кверулянтське марення** (заняття позовами з корисливих міркувань, пристрасть до позовів);
- **олігофренія**;
- **хвороба Альцгеймера**;
- **оніоманія** (неконтрольований потяг або постійна потреба до здійснення покупок, які здебільшого зовсім непотрібні);
- **дисморфофобія** (різновид неврозу, за якого людина надмірно занепокоєна та зайнята незначним дефектом або особливістю свого тіла).

Чимало діагностичних методик розроблялося відповідно до клінічних потреб,

тому найрозвинутішими є уявлення про **клініко-психологічний діагноз**.

Основне ***його завдання*** — опис порушень поведінки, що виявляються:

- у професійному житті;
- у сімейному житті;
- у спілкуванні з людьми.

а також з'ясовані при дослідженні:

- визначення психічних дисфункцій у сфері мотивації і пізнавальних процесів;
- визначення ролі психологічних механізмів у генезисі порушень (зумовлені ситуаційними чи особистісними факторами);
- наскільки розлади особистості детерміновані органічними чи психологічними чинниками (А. Лівіцкій).

Зарубіжні та вітчизняні вчені активно дискутували…

- Чи повинен клініко-психологічний діагноз обмежуватися виявленням порушень поведінки (тобто вивчати ***тільки порушений фрагмент*** психічної діяльності).

- Чи представляти ***повну картину особистості***, вирізняючи в ній елементи з тимчасовою (стійкою) дисфункцією.

- Деякі клінічні психологи наполягають на ***парціальній (частковій) діагностиці***, стверджуючи, що обстеження особистості повинно припускати взаємозв'язок окремих психічних функцій.

- Реалізація ***комплексного особистісного підходу*** в клініко-психологічному діагнозі на сучасному рівні допомагає не лише уникнути багатьох помилок, а й розробити прогноз і ефективні рекомендації для реабілітаційної або психотерапевтичної роботи.

- Однак ***парціальний діагноз*** *також* необхідний в роботі психолога.

Психологічний діагноз у багатьох випадках повинен ґрунтуватися на клінічному (А. Лівіцкі)

- У клінічному діагнозі психолог знаходить відомості про розлади, які можуть «психологічним шляхом» вплинути на порушення поведінки, а лікар повинен ураховувати дані, отримані психологом.
- Це допомагає подолати типовий для медичного мислення прямий перехід від властивостей нервової або ендокринної системи, конституції, темпераменту до особливостей особистості, відновити найважливішу із втрачених за такого переходу ланок — формування психічних властивостей особистості.

- Так, знайдене у хворого епілепсією органічне ураження головного мозку (клінічний діагноз) нерідко розглядається як причина наявних у нього особистісних змін.
- При цьому ігнорують те, що хворий перебуває у складній соціальній ситуації, соромиться виявів хвороби, його контакт з людьми порушується, що у комплексі з іншими чинниками і визначає риси «епілептичної особистості».
- **Психологічний діагноз**, на відміну від медичного, вимагає з'ясування у кожному випадку того, чому певні прояви існують у поведінці обстежуваного, які їх причини і наслідки.

- У психіатрії обмеженість нозологічного (синдромологічного) діагнозу особливо виразно усвідомлюється у зв'язку із завданнями реабілітації психічно хворих.
- У зв'язку з цим розробляється теорія функціонального діагнозу, який складається з клінічної, психологічної і соціальної частин (М. Кабанов).
- Функціональний діагноз допомагає з'ясувати, в якої особистості та в якому середовищі (соціальне мікросередовище) виникає хвороба.

- У ***психології діагностують*** не захворювання, а психологічну індивідуальність або її окремі якості.
- Для виокремлення доступних емпіричному дослідженню психологічних ознак необхідно послуговуватися відповідними теоретичними уявленнями про предмет діагностики.
- Наприклад, у діагностуванні індивідуальних особливостей пам'яті такими ознаками можуть бути швидкість запам'ятовування, легкість відтворення тощо.
- Виокремивши ознаки, вибирають методи та методики, з допомогою яких ці ознаки діагностують. Вибір методів і методик ґрунтується на операціональному описі досліджуваних ознак.
- Так, швидкість запам'ятовування виявляється у кількості повторень, необхідних для заучування матеріалу.

- У сучасній психодіагностиці діагноз не пов'язують з прогнозом можливих психічних захворювань.
- Його можуть поставити будь-якій здоровій людині.
- Психологічний діагноз має розгорнутий і комплексний характер, оскільки передбачає структурований опис комплексу взаємозалежних психічних властивостей — здібностей, рис і мотивів діяльності особистості.
- Психологічний (грец. psyche — душа) діагноз (грец. diagnosis – розпізнавання) — кінцевий результат діяльності психолога, змістом якого є визначення сутності індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінювання їх актуального стану, прогнозування подальшого розвитку і розроблення рекомендацій, що визначаються потребами психодіагностичного обстеження.

Л. Виготський про діагноз

- Діагноз є висновком про стан і властивості досліджуваного на підставі комплексного аналізу окремих показників і характеристик.
- Він повинен розкривати специфічні особливості психологічних ознак, властивих конкретній людині, упорядковані відповідно до їх значення для психосоматичного стану обстежуваного.
- Діагноз не лише констатує наявне, а й враховує причинно-наслідкові зв'язки у виникненні симптомів і прогнозів.
- Однак, установивши засобами психодіагностики індивідуально-психологічні особливості, дослідник не може з'ясувати їх причини, місце в структурі особистості.

- Такий рівень діагностування **Л. Виготський** назвав ***симптоматичним (або емпіричним***).

- Симптоматичний діагноз обмежується констатацією певних особливостей або симптомів, на підставі яких безпосередньо формулюють практичні висновки, а вищим рівнем розвитку психологічного діагнозу є етіологічний діагноз, що враховує не тільки наявність певних особливостей (симптомів), а й причини їх виникнення.

- Найвищим рівнем ***є типологічний діагноз,*** що полягає у визначенні місця і значення отриманих даних у цілісній, динамічній картині особистості.

- За теорією Л. Виготського, у встановленні діагнозу потрібно зважати на складну структуру особистості.

3. Процес шкалювання та характеристика шкал

- Шкала — форма фіксації сукупності ознак досліджуваного об'єкта з упорядкуванням їх у певну числову систему.
- Шкала – це мірка, без якої вимірювання неможливе.

Наприклад,

- Цельсій для шкалювання температури взяв дві точки відліку — точку замерзання води й точку кипіння води. Розділив цей інтервал на 100 рівних відрізків і увів температурну шкалу, якою ми користуємося, говорячи, що на вулиці -5 градусів морозу або 25 градусів тепла.
- Фаренгейт використав інші точки відліку, тим самим створив іншу шкалу. Тому градус за шкалою Фаренгейта не дорівнює градусу за шкалою Цельсія.

С. Стівенс

- запропонував класифікацію з 4-х типів шкал вимірювання, ієрархічно впорядкованих за точністю.

- Тип шкали, що закладається до тесту, визначатиме всі подальші процедури з конструювання і перевірки тесту, а також методи обробки і аналізу даних, які будуть отримані за допомогою цього тесту.

- Ці шкали мають назви: ***номінативних, порядкових, інтервальних і шкал відношень***.

- **Стенлі Сміт Стівенс** (*Stanley Smith Stevens*; 1906—1973) — американський психолог, фахівець у галузі експериментальної та порівняльної психології, методів оцінки і вимірювання, філософії та теорії психології. Найбільш відомий розробкою модифікації закону Вебера-Фехнера — закону Стівенса.

- ***Номінативні шкали (шкали найменувань)*** – класифікація, що встановлює відповідність ознаки тому або іншому класу.
- Найпростіший випадок номінативної шкали – дихотомічна шкала, що складається лише із двох пунктів: «має братів і сестер – єдина дитина в родині»; «іноземець – співвітчизник»; «проголосував «за» – проголосував «проти»» і тощо.
- Ознака, що вимірюється за дихотомічною шкалою найменувань, може мати всього два значення.
- Тоді можна говорити про те, що та або інша ознака «виявилась» або «не виявилась».
- Наприклад, «ознака наявності досвіду праці виявилась у 8 досліджуваних з 20. У 12 досліджуваних не виявилося досвіду праці».

Складніший варіант номінативної шкали – класифікація із трьох і більше пунктів:

- «екстрапунітивні – інтрапунітивні – імпунітивні реакції»;
- «вибір кандидатури А – кандидатури Б – кандидатури В – кандидатури Г».

Допустимо, що кандидатуру А вибрали 7 досліджуваних, кандидатуру Б – 11, кандидатуру В – 28, а кандидатуру Г – усього 1.

Тепер можна оперувати цими числами, що становлять частоти зустрічальності різних найменувань, тобто частоти прийняття знаком «вибір» кожного з 4 можливих значень.

- Для обробки даних, що вимірюються за номінативними шкалами, застосовують методи χ 2 ,
- кутового перетворення Фішера φ*,
- кореляції якісних ознак – тетрахорічний і поліхорічний коефіцієнти зв'язку,
- дисперсійний аналіз Фішера.

- ***Порядкові (рангові, ординальні) шкали*** – тут елементи шкали впорядковані (ранжирувані) за принципом «більше – менше», але в цій шкалі не враховуються відстані між ними.
- У шкалі найменувань не має значення, в якому порядку розташовані класифікаційні категорії, а в шкалі порядків вони утворюють послідовність від пункту «найменше значення» до пункту «найбільше значення» (або навпаки).
- У порядковій шкалі повинно бути не менше трьох рангів, наприклад у методиці Ч. Осгуда «Семантичний диференціал» 7 рангів: -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3.
- Є багато опитувальників з варіантами відповідей, які утворюють порядкову шкалу, наприклад: «Буває, що я ніяк не можу прийняти якесь остаточне рішення»...а) повністю згоден; б) можу погодитися; в) не впевнений; г) скоріше не згоден; д) зовсім не згодний.

Для обробки даних, які вимірюються ***ранговими шкалами***, використовується:

- непараметрична статистика – критерії Манна-Уітні;
- Уілкоксона;
- Колмогорова-Смірнова;
- Крускала-Уоллеса;
- ранговий кореляційний аналіз Спірмена та інші.

Шкали інтервалів (рівних інтервалів, кількісні)

- Класифікують за принципом «більше на певну кількість одиниць – менше на певну кількість одиниць».
- У них різниці між значеннями у всіх точках шкали рівні.
- Рівноінтервальними можна вважати лише шкали в одиницях стандартного відхилення шкали, і то лише за умови, що розподіл значень у вибірці стандартизації був нормальним.
- Принцип конструювання більшості інтервальних шкал використовує так зване правило «трьох сигм»: це емпірична закономірність, яка полягає в тому, що приблизно 97,7-99,7% з всіх значень ознаки при нормальному його розподілі укладаються в діапазоні $M \pm 3\sigma$, де M – середнє арифметичне, σ - середнє квадратичне відхилення.

- Можна побудувати шкалу в одиницях часток стандартного відхилення (наприклад, інтервал може становити ½ σ, як це було зроблено Р. Кеттеллом для стандартизації тесту «16 Особистісних факторів»), яка охоплюватиме весь можливий діапазон змін ознаки, якщо крайній ліворуч і крайній праворуч інтервали залишити відкритими.
- Еквівалентні інтервальні шкали можуть бути лінійно перетворені одна з одною, що дозволяє приводити результати тестування до загальних шкал і в такий спосіб здійснювати порівняння показників.

Коли показники виміряні за шкалою інтервалів, для їх обробки підходять більшість процедур параметричної статистики, застосовують:

- коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона;
- t - критерій Ст'юдента тощо.

До розряду шкал інтервалів належать:

- шкали IQ-показника стандартного;
- Т-балів;
- Стенів;
- Стенайнів;
- с-шкала;
- Z-показники.
- Шкала процентілей Р (окремий вид стандартних тестових показників, що відображають, скільки відсотків вибірки стандартизації мали тестові показники, які були нижче балів досліджуваного) іще входить до порядкових шкал і не потрапляє до рівноінтервальних.

- В ідеалі розроблювач тестів повинен прагнути використовувати **шкали відносин.**
- Якщо це неможливо, бажано будувати **шкали інтервалів**.
- Багато поширених у СНД тестів і методик ґрунтуються на **ранговій шкалі.**

- Окрім поняття шкали, для коректного здійснення процедури вимірювання необхідно ознайомитися ще з деякими психометричними термінами – поняттями **істинного показника і репрезентативності.**

Репрезентативність завдань тесту. Істинний показник. Похибка вимірювання.

- ***Репрезентативність*** – властивість вибіркової сукупності представляти характеристики генеральної сукупності.
- ***Генеральна сукупність*** – це всі об'єкти (ситуації) цього типу.
- ***Вибіркова сукупність*** – частина генеральної сукупності, з якою працює дослідник, тому що зазвичай генеральна сукупність недоступна для вивчення і навіть не є необхідною за умов репрезентативності і достатньої кількості об'єктів у вибірковій сукупності.

  Тобто дослідження генеральної сукупності є надлишковим і зайвим.

- З певною погрішністю (похибкою вимірювання) можна вважати, що представлений у вибірковій сукупності розподіл досліджуваних ознак психологічної змінної відповідає їхньому реальному розподілу.

- Для будь-якої риси (приміром, домінантності, доброзичливості, креативності) індивідуум має істинний, справжній показник.
- Його можна було б обчислити, якби було можливо предʼявити досліджуваному всі можливі завдання, в яких діагностується ця риса.
- Будь-який тестовий показник для будь-якого індивідуума в кожному випадку відрізняється від його істинного показника на величину випадкової погрішності, що зʼявляється в результаті виконання досліджуваним не всіх можливих завдань, а тільки вибіркових.

- Тест буде працюватиме помилково, коли вибірка його завдань не відображає задовільно генеральну сукупність завдань (більшість життєвих ситуацій, в яких проявляється вимірювана психологічна риса), тому що тоді похибка вимірювання буде надмірно великою, такою, яку не можна ігнорувати, адже вона буде серйозно відхиляти отриманий розподіл ознаки від його реального стану.
- У цьому полягає важливість утворення репрезентативної сукупності завдань тесту.

- Для створення репрезентативності завдань тесту виконують так звану специфікацію тесту – розраховують, скільки завдань різних типів необхідно включити до тесту.
- Похибка вимірювання виникає ще через випадкові коливання вимірюваної психологічної якості під впливом настрою, стану, обставин.
- Навіть, якщо той самий досліджуваний декілька днів поспіль виконуватиме той самий тест, його результати щоразу дещо відрізнятимуться.
- Усереднення цих відхилень дасть змогу обчислити похибку вимірювання тесту.

- Репрезентативність вибірки досліджуваних осіб, як і вибірка завдань, вибірка досліджуваних осіб, повинна адекватно відображати генеральну сукупність людей, до якої застосовуватиметься тест, тобто на кого його результати можна буде екстраполювати.
- Якщо тест застосовуватиметься для школярів, то у вибірці повинні бути у відповідній пропорції представлені школярі приватних і державних шкіл, шкіл математичного й гуманітарного профілів, сільських і міських шкіл тощо.

- Дотримання **репрезентативності** вибірки досліджуваних у психодіагностиці важливо під час визначення норм тесту, формування вибірок критеріальних і контрольних груп у конструюванні тесту за критеріально-ключевим принципом, під час апробації тесту, перевірки надійності й валідності тесту й інших психометричних процедурах.

Етапи створення тесту

Для конструювання ефективного тесту необхідно виконати такі кроки:

1) розглянути й установити строгі обмеження на зміст завдань відповідно до теоретичної концепції досліджуваної психологічної властивості;

2) сформулювати так багато різноманітних завдань, релевантних цьому змісту, наскільки це можливо;

3) випробувати ці завдання на такій великій вибірці досліджуваних, наскільки можливо;

4) виконати аналіз завдань тесту, відбираючи ефективні. (Аналіз завдань – процедура для оцінки ефективності завдань у тесті; вона може включати визначення кореляції завдань з загальним тестовим показником, перевірку складності/дискримінативності та інші способи.);

5) крос-валідизувати завдання на новій вибірці. Треба перевірити, щоб завдання адекватно охоплювали відповідний контекст;

6) обчислити показники дискримінативності та надійності тесту;
7) валідизувати тест;
8) виконати факторний аналіз завдань і порівняти його із процедурою аналізу й відбору завдань;
9) визначити норми для цього тесту;
10) якщо тест виявляється ефективним і корисним, представити результати в посібнику з тесту.

Питання для самоперевірки

1. Поняття «психометрії» у психодіагностиці.
2. Психологічний діагноз, його поняття та класифікація.
3. Визначення процесу шкалювання та характеристика шкал.

Рекомендована та використана література

•Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование. СПб.: Питер, 2003.
•Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. Спб.: Питер, 2006.
•Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 1999.
• Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Киев: ПАН Лтд., 1994.
•Общая психодиагностика / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. СПб.: Изд-во «Речь», 2004.
•Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербаческий и др. под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб.: Питер, 2006.
•Психологическая диагностика: учебник для вузов / под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. СПб.: Питер, 2008.
•Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб., 1996.
•Галян І. М. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1289/2/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%9F%D0%94%20%E2%84%963%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf
•URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1289/2/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%9F%D0%94%20%E2%84%963%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf

Тема 6

НЕТЕСТОВІ МЕТОДИ У ПСИХОДІАГНОСТИЦІ

План

•Сутність і види спостереження. Процес здійснення спостереження

•Бесіда та інтерв'ювання у психодіагностиці

•Анкетування як різновид письмового опитувального діагностичного методу

•Контент-аналіз як експертно-діагностична процедура

- Наукове пізнання реальності неможливе без спостереження особливостей явищ природи і сфер людської діяльності.

- Усі методи емпіричного дослідження містять елементи спостереження за обєктами з метою вивчення їх специфіки і змін.

- *Експеримент, тестування, опитування, експертне оцінювання, контент-аналіз* є різновидами ***спостережень***, що відрізняються умовами і характером виконуваних процедур.

1.Сутність і види спостереження. Процес здійснення спостереження

Басов Михайло Якович (1892 — 1931)

У 20-ті роки XX ст. для спостереження за дітьми розробив методику, використавши такі принципи:

- максимально можливе фіксування об'єктивних зовнішніх виявів;
- спостереження цілісного безперевного процесу, а не його частин;
- вибірковість фіксування результатів (відповідно до завдань дослідження).

Реєструвати слід не лише зовнішні вияви, а й внутрішні стимули, які їх зумовлювали, а також обставини спостереження.

Сутність і види спостереження

- Спостереження за виявами психічної активності і станами субєктів дослідження збагатило психологію величезним обсягом інформації про внутрішнє життя людини.

- **Спостереження** – метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі фіксації проявів їх поведінки.

У науковій практиці виокремлюють:

- обсерваційний метод (***спостереження***), що полягає у поєднанні спостереження;
- самоспостереження (***інтроспекції***).

Передумовами спостереження є:

- пасивність суб'єкта пізнання (відмова від втручання у досліджувані процеси для збереження природності їх перебігу);
- безпосередність сприйняття (спостерігається те, «що відбувається «тут-і-зараз»).

Досліджувати внутрішню, субєктивну сутність мислення, уяви, волі, темпераменту, характеру, здібностей неможливо поза конкретними зовнішніми проявами.

Предметом спостережень є

вербальні та невербальні акти поведінки, що виявляються у ситуації або середовищі.

Належно зафіксовані, вони стають характеристиками:

- інтелектуального розвитку;
- особистісного розвитку;
- динаміки досягнень;
- вираженості станів тощо.

Вивчаючи людей, дослідник може спостерігати:

1) мовну діяльність (зміст, послідовність, тривалість, частоту, спрямованість, інтенсивність);

2) експресивні реакції (виразні рухи обличчя, тіла);

3) положення тіла у просторі (переміщення, нерухомість, дистанцію, швидкість, напрямок рухів);

4) фізичні контакти (торкання, поштовхи, удари, спільні зусилля).

- Важливу роль у цьому виконує ***спостережливість*** – *здатність помічати істотні, характерні, а також малопомітні властивості предметів і явищ.*

Наукове спостереження відрізняється від життєвого такими властивостями:

– цілеспрямованістю, оскільки спостерігач повинен чітко розуміти, що і для чого він сприйматиме, інакше його діяльність буде реєстрацією окремих подразників, а істотний матеріал не буде враховано;

– систематичністю, що дає змогу розрізнити випадкове і типове, закономірне;

– планомірністю, що обумовлює, як, коли, де, за яких умов здійснити спостереження;

– аналітичністю, яка не тільки констатує факти, а й пояснює, виявляє їх психологічну природу;

– реєстрацією результатів, що виключає помилки пам'яті, допомагає уникати суб'єктивізму висновків і узагальнень;

– оперуванням системою однозначних понять, спеціальних термінів, що сприяють чіткому і недвозначному позначенню матеріалу, який спостерігається, а також однаковості можливих інтерпретацій.

Наукове спостереження передбачає:

- що одержані дослідником у певних умовах дані з великою імовірністю будуть підтверджені іншими дослідниками, якщо вони працюватимуть в аналогічних умовах з тим самим об'єктом спостережень.

- Підсумки ***наукового спостереження***, хоча і зберігають певну суб'єктивність, менше залежать від особистості спостерігача, ніж підсумки спостереження життєвого.

Перевагами спостереження як методу психологічного дослідження є:

- велика кількість інформації, яку збирають (забезпечує аналіз вербальної інформації, дій, рухів, учинків);
- збереження природності умов діяльності;
- допустиме використання різноманітних технічних засобів;
- необов'язкове отримання попередньої згоди досліджуваних;

Недоліками спостереження є:

– суб'єктивізм, оскільки результати залежать від досвіду, наукових поглядів, кваліфікації, інтересів, пристрастей, працездатності дослідника;

– неможливість контролювати ситуацію, втручатися у перебіг подій без їх перекручувань;

– значні витрати часу через пасивність спостерігача.

Залежно від ступеня включеності дослідника в досліджуване середовище виокремлюють:

а) ***включене спостереження***, за якого спостерігач бере участь у сприйнятій і реєстрованій ним діяльності, а інші люди, як правило, вважають його учасником події;

б) ***стороннє спостереження***, коли подія відбувається без особистої участі спостерігача.

- Поведінка людей різко змінюється, коли вони розуміють, що стали об'єктом дослідження.
- Це порушує природність умов досліджуваної діяльності.
- З етичних чи інших міркувань не завжди можливе непомітне вивчення психічних особливостей людей.

За характером взаємодій з об'єктом спостережень розрізняють:

а) ***приховане спостереження***, за якого люди не знають, що за ними спостерігають. Психолога при цьому вважають звичайним учасником подій, його поведінка є очікуваною, не викликає підозр або ж він спостерігає за ними опосередковано, ззовні;

б) ***відкрите спостереження***, за якого люди, проінформовані про проведення спостереження, з часом звикають до присутності психолога і починають поводитися більш природно, якщо він не провокує уваги до себе.

Залежно від об'єкта спостережень вирізняють:

а) зовнішнє – спостереження за поведінкою інших людей;

б) інтроспекцію (лат. introspectare – дивитися всередину) – самоспостереження, результати якого в сучасній психології враховують як факти, що вимагають об'єктивного наукового тлумачення.

За часом дослідження розрізняють:

а) одноразове спостереження (тільки один раз);
б) періодичне спостереження, здійснюване упродовж визначених проміжків часу;
в) лонгітюдне спостереження, що характеризується особливою тривалістю.

За характером сприйняття спостереження може бути:

а) ***суцільним,*** коли дослідник однаково досліджує всі доступні йому об'єкти;

б) ***вибірковим***, за якого вивчають лише визначені параметри або поведінкові реакції (частоту проявів агресії, час взаємодії матері і дитини протягом дня, особливості мовних контактів дітей і педагогів тощо).

За характером реєстрації даних спостереження класифікують на:

а) ***констатувальне***, за якого завдання дослідника полягає у фіксуванні наявності і характеристиці значущих форм поведінки, збиранні фактів;

б) ***оцінювальне***, коли факти необхідно порівнювати, користуючись шкалою рейтингу.

За ступенем стандартизованості процедур виокремлюють:

а***) вільне, або пошукове*** спостереження, яке, будучи пов'язаним із певною метою, позбавлене чітких обмежень у виборі того, на що звертати увагу, що фіксувати тощо; при цьому допускають за необхідності зміну предмета дослідження і правил. Його, як правило, застосовують на ранніх стадіях;

б) ***структуроване, або стандартизоване*** спостереження, коли події, що відбуваються, фіксують відповідно до розробленої програми. При цьому чітко визначено правила спостереження, зміст дослідницьких дій, способи реєстрації та аналізу даних. Його застосовують, коли дослідник повинен розрізняти відомі й очікувані характеристики реальності, а не шукати нові. За таких умов звужується мета спостереження, але поліпшується порівнюваність отриманих результатів.

- Дослідник має змогу обирати певний вид спостереження, керуючись науковою доцільністю, метою дослідження тощо.

- Ефективним може бути комплексне використання спостереження у поєднанні з іншими інструментами наукового пошуку.

2. Бесіда та інтерв'ювання у психодіагностиці

- ***Бесіда*** – це метод одержання інформації шляхом двостороннього або багатостороннього обговорення порушеної дослідником проблеми, або її окремих аспектів.

- Наукова цінність методу полягає в контакті дослідника з учасниками дослідження, можливості одержати інформацію оперативно й уточнювати її за необхідності в процесі дослідження.

- Усі учасники бесіди виступають активними сторонами.

Бесіди можуть бути:

- ***формалізованими і неформалізованими***.

- ***Формалізована бесіда*** передбачає стандартизовану постановку питань і реєстрацію відповідей на них, що дає змогу досліднику швидко групувати й аналізувати одержану інформацію.

- ***Неформалізована бесіда*** проводиться за нежорстко стандартизованими питаннями. Це дозволяє послідовно ставити додаткові питання, зважаючи на ситуацію, яка формується під час бесіди. В ході бесіди досягається більш щільний контакт між дослідником і респондентами, що сприяє одержанню більш повної і глибокої інформації.

Правила застосування методу бесіди:

- обговорюють лише питання, безпосередньо пов'язані з проблемою дослідження;
- питання формулюють чітко і зрозуміло, враховуючи рівень компетентності співрозмовника;
- підбирають і ставлять питання в зрозумілій формі, яка спонукає респондентів давати розгорнуті відповіді;
- у процесі бесіди уникають некоректних питань, ураховують стать, настрій, суб'єктивний стан співрозмовника;
- бесіду ведуть так, щоб співрозмовник бачив у дослідникові товариша, який проявляє щирий інтерес до його життя, думок і прагнень;
- бесіду не проводять квапливо або в збудженому стані;
- вибирають таке місце і час бесіди, щоб ніхто не перешкоджав її проведенню, і під час бесіди підтримують доброзичливий настрій.

- Зазвичай процес бесіди не протоколюють, але за необхідності роблять для себе відповідні позначки, що дозволяють після спілкування повно відтворити хід бесіди і запротоколювати її.

- В окремих випадках, за згодою респондента, використовують магнітофон або диктофон.

- У даних випадках ***мета бесіди*** може приховуватися від респондента, оскільки так можна досягнути більшої достовірності даних, в інших – навпаки, спроба одержати об'єктивну інформацію за допомогою опосередкованих питань може спричинити негативну, скептичну реакцію учасників бесіди.

- Особливо висока вірогідність подібної реакції у людей із завищеною самооцінкою.

- ***Недоліками цього методу*** є **велика затрата часу на збір інформації** за його допомогою, що звужує можливості його широкого використання.
- Здебільшого він використовується тоді, коли необхідно опитати не багато респондентів, які є, зазвичай, VIP-персонами.

- ***Інтерв'ю*** – це метод одержання інформації шляхом усних відповідей респондентів, на систему питань, які усно ставляться дослідником; спеціальний вид цілеспрямованого спілкування з однією особою або групою осіб. В основі інтерв'ю лежить звичайна бесіда, яка відрізняється тим, що ролі співрозмовників закріплені і нормовані, а мета визначається задумом і завданням дослідження.

За метою, яку прагне реалізувати дослідник, розрізняють:

- ***інтерв'ю думок*** (оцінка явищ і подій);
- ***документальне інтерв'ю***, пов'язане з виявленням фактів.

- ***Специфіка інтерв'ю*** полягає в тому, що дослідник завчасно визначає лише тему майбутньої бесіди й основні питання, на які хоче одержати відповіді.

- Успіх інтерв'ю, повнота і якість отриманої інформації залежить від характеру спілкування і взаєморозуміння сторін.

- У проведенні інтерв'ю контакт здійснюється за допомогою інтерв'юера, який задає питання, передбачені програмою дослідження, організовує і спрямовує бесіду з респондентами та фіксує одержані відповіді згідно з інструкцією.

Переваги інтерв'ю та його позитивні риси:

- можливість ураховувати рівень підготовки респондентів, визначати його ставлення до теми опитування або окремих її аспектів, зафіксувати інтонацію і міміку;

- можливість гнучко змінювати формулювання питань, ураховуючи особистість респондента і зміст попередніх відповідей;

- можливість поставити додаткові питання – уточнювальні, контрольні, пояснюючі тощо;

- невимушена обстановка спілкування, що спонукає респондентів до щирих відповідей;

- інтерв'юер може спостерігати психологічні реакції співрозмовника і відповідно коректувати бесіду.

- ***Недолік методу інтерв'ю –*** трудомістка робота за значної кількості опитаних респондентів, тому використовується він у тих же випадках, що й бесіда.

Метод експертного опитування

- Результати опитувань, що ґрунтуються на судженнях фахівців, називають ***експертними оцінками***.

За допомогою цього методу можна:

- уточнювати основні положення методики дослідження, вибирати методи і прийоми збору інформації та її обробки;
- оцінювати достовірність й уточнювати дані масових опитувань, особливо у випадках, коли існує небезпека їх спотворення;
- глибше аналізувати результати дослідження і прогнозувати характер змін явища, що вивчається;
- підтверджувати й уточнювати відомості, одержані іншими методами;
- аналізувати результати дослідження, особливо, якщо вони можуть по-різному тлумачитися.

- Метод є *одним із найефективніших* у системі педагогічних досліджень, оскільки передбачає одержання даних за допомогою знань компетентних осіб, висококваліфікованих, досвідчених фахівців, які висловлюють свої думки (судження, оцінки) за розгляду певних питань.

- Результати опитувань, що ґрунтуються на судженнях фахівців, називають ***експертними оцінками***.

- Чим більше експертів залучається до оцінки, тим точніший загальний результат, тим точніше діагностується розвиток особистості людини, групи респондентів.

- Коли думки експертів виражаються кількісно, метод дослідження, що розглядається, здебільшого називають методом ***полярних балів.***

- У підборі експертів важливо враховувати, щоб вони були спостережливими, мали життєвий досвід, практику роботи із людьми, щоб їхня думка не була деформована конфліктними стосунками з оцінюваними особами або відносинами позаслужбової залежності.

- Метод експертних оцінок називають ще методом ГОО (групової оцінки особистості). Вважають, що точність експертних оцінок залежить від кількості експертів, деякі вважають 15-20, але найнадійніша ця процедура, коли їх не менше 10.

- ***Соціометричний метод*** дозволяє виявити міжособистісні стосунки в групі людей за допомогою їх попереднього опитування.

- Для дослідження структури стосунків у групі застосовують два варіанти соціометрії: *параметричну* і *непараметричну*.

- ***Параметрична*** соціометрія передбачає строго визначену кількість виборів за критерієм.
- ***Непараметрична*** соціометрія передбачає вибір, не обмежений кількістю осіб.

- Цей варіант можливий лише за умови позитивного ставлення респондентів до дослідження.

- Для підвищення об’єктивності дослідження соціометричне опитування має бути конфіденційним.
- Інтерпретувати результати дослідження треба дуже обережно, використовуючи інтерв’ю або бесіди.

- Серед найвагоміших *переваг* методу є можливість за короткий час зібрати доволі значний матеріал, який піддається статистичному опрацьовуванню і наочному зображенню.

- Його *недоліками* є фіксація переважно емоційних стосунків, що проявляються в симпатіях і антипатіях, та неможливість виявити справжні мотиви вибірки.

3. Анкетування

- Метод анкетування виник ще у XVII ст. за розробки «політичної арифметики». Тоді наукових принципів його проведення не існувало, інформацію збирали освічені люди за допомогою спеціальних формулярів. Із розвитком психології, підвищенням освіченості населення анкетування дедалі більше поширювалося в різних сферах, ставши ефективним методом психодіагностики.

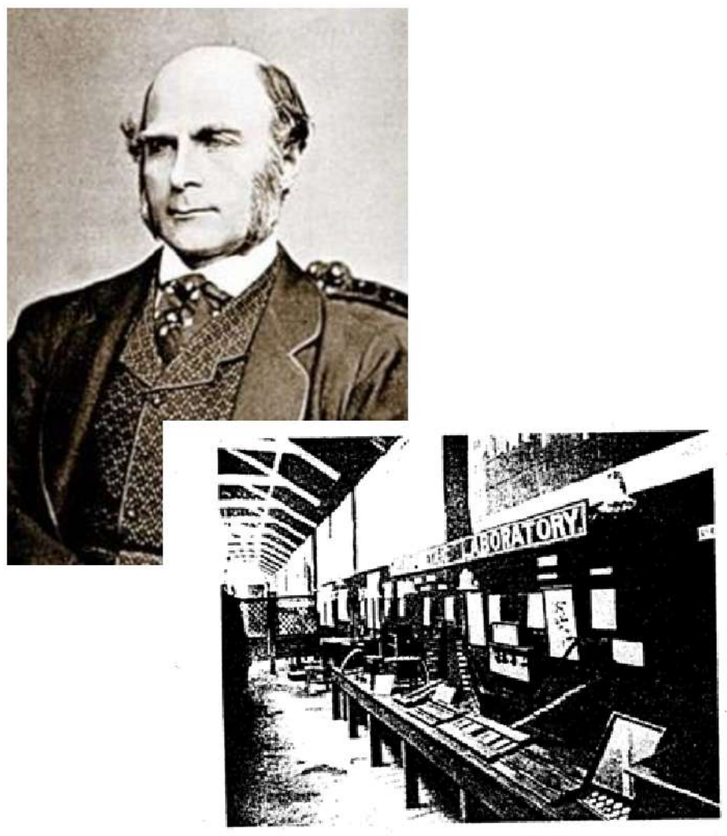

Рис. 17-1. Лаборатория Ф. Гальтона

- У 80-ті роки XIX ст. анкетування застосував англійський учений **Френсіс Гальтон** (1822-1911), який вивчав походження розумових якостей особистості за самозвітом опитуваних.

- У сучасній психології анкетування вважають допоміжним методом дослідження, а у соціології, демографії воно забезпечує до 80 % збору інформації.

- **Анкетування**
(франц. enquête,
букв. – розслідування) –
проведення опитування у письмовій формі за допомогою заздалегідь підготовлених бланків. Це метод одержання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих питань анкети.

Це найпоширеніший спосіб опитування, оскільки анкетування:

- доступне основній кількості дослідників, які не мають великого педагогічного, життєвого і наукового досвіду, не здатні швидко і легко вступати в контакт з людьми;
- дозволяє охопити велику кількість людей;
- дозволяє методами математичної статистики опрацьовувати одержані результати.

Мистецтво застосування цього методу полягає в тому, щоб знати:

- про що запитати;
- як запитати;
- які запитання ставити;
- як переконатися, що одержаним відповідям можна вірити.

- Для оцінки об’єктивності відповідей велике значення має визначення ***статусу*** респондентів.

- У будь-якій темі опитування варто визначити стать, вік, освіту, стаж роботи, сімейний стан, а в окремих випадках – навіть фінансові доходи.

Перед опитуванням необхідно ретельно підготувати анкету, що охоплює:

- аналіз теми, виокремлення проблем анкетування;
- розроблення пробної анкети з більшістю відкритих питань;
- пілотажне анкетування та аналіз його результатів;
- уточнення формулювань інструкцій і змісту питань;
- анкетування;
- узагальнення та інтерпретацію результатів;
- підготовку звіту.

За змістом (спрямованістю) питання допомагають з'ясувати:

- особистість респондента (стать, вік, освіта, професія, родинний стан). На підставі цих даних обробляють матеріал у межах підгрупи людей, за необхідності зіставляють подібну інформацію з різних підгруп;

- факти свідомості (думки, мотиви, очікування, плани, оцінні судження респондента);

- факти поведінки (реальні вчинки, дії і їх результати).

Залежно від форми відповіді питання поділяють на закриті, напівзакриті і відкриті

Закриті питання містять набір можливих відповідей. Респондент позначає графічно свій вибір із кількох варіантів. Традиційно використовують такі варіанти відповідей на закрите питання:

а) дихотомічна («так – ні», «правильно – неправильно», «згоден – незгоден»);

б) поліваріантна, що передбачає вибір відповіді з кількох варіантів (наприклад, до питання: «Лекції з яких дисциплін ви відвідали на цьому тижні?» пропонують варіанти відповідей: «психології», «соціології», «політології», «філософії», «естетики»);

в) шкальна, яку використовують за необхідності виявити інтенсивність ставлень, переживань і вражень (наприклад, «цілком згоден», «погоджуюсь, але бувають винятки», «не знаю», «не погоджуюсь, але іноді буває», «зовсім не згоден»);

г) таблична, яку застосовують для полегшення підрахунку відповідей, подальшого їх опрацювання та побудови на цій основі профілю.

Наприклад:

	Так	Ні	Не знаю
Чи достатньо у вас часу на...			

- Під час опрацювання даних, отриманих від великих груп респондентів, використовують кодування відповідей на закриті питання.

- Для цього всі відповіді позначають тризначними числами, в яких перші дві цифри позначають порядковий номер питання, а третя – порядковий номер відповіді.

- Поширене кодування, за якого всі цифри позначають порядкові номери відповідей. Досліджуваному пропонують підкреслювати або виділяти коди обраних відповідей.

- Використання в анкеті закритих питань дає змогу **ефективно** зіставляти результати респондентів.

- Однак у них відсутня повнота вираження індивідуальних думок або оцінок, що іноді викликає невдоволення досліджуваних.

- Такі питання можуть зумовити **необдумані** «машинальні» відповіді.

- Якщо укладач не обізнаний з усіма можливими варіантами відповідей або має намір точніше і повніше з'ясувати індивідуальні погляди обстежуваних осіб, то використовує ***напівзакриті питання***, які, крім переліку готових відповідей, містять графу «інші відповіді» і певну кількість незаповнених рядків (переважно 5-7).

- Відповідь **на відкриті питання** формулює сам респондент, що утруднює порівнювання їх.

- Тому такі питання використовують або на ранніх стадіях складання анкети, або за необхідності максимально виразити наявні у групі індивідуальні варіанти відповідей.

- Відкриті питання доречні за необхідності забезпечення анонімності респондентів.

- Залежно від способу формулювання питання можуть бути **прямими і непрямими**.

- **Пряме питання** спрямоване на безпосереднє, відкрите одержання інформації від респондента. На нього передбачають також безпосередню і чесну відповідь. Однак багато респондентів дає соціально схвалювану, а не відверту відповідь. Тому замість прямого питання «Що заважає Вам..?» формулюють **непряме питання**, що маскує критичний потенціал переданої інформації, наприклад: «Іноді можна почути думку, що деякі викладачі на низькому фаховому рівні проводять свої заняття. Чим Ви це пояснюєте?»

За функцією питання анкети поділяють на **інформаційні (основні), питання-фільтри і контрольні (уточнювальні).**

- **Інформаційні (основні)** питання спрямовані на одержання інформації від кожного респондента.

- **Питання-фільтри** використовують за необхідності отримати відомості лише від деяких респондентів (анкета в анкеті). Початок і закінчення фільтра чітко позначають графічно.

Наприклад:
- Наступні два питання тільки для студентів-психологів.
- Чи навчаєтеся ви на психологічному факультеті?
- Яка якість практичних занять із психології спілкування?
- Увага! Питання для всіх.
- Обмеження кількості респондентів, здійснюване фільтром, допомагає уникнути перекручувань інформації, спричинених відповідями некомпетентних осіб.

Контрольні питання уточнюють правильність повідомлених респондентами відомостей, виключають з подальшого розгляду недостовірні відповіді або навіть анкети.

До **контрольних** належать питання двох видів:

1) одні є повторенням інформаційних питань, сформульованих іншими словами (якщо відповіді основного і контрольного питань протилежні, їх виключають з наступного аналізу);

2) інші – виявляють осіб, які мають підвищену схильність до вибору соціально схвалюваних відповідей. У них передбачено безліч відповідей там, де на практиці може бути лише одна, наприклад: «Чи вередували Ви в дитинстві?»; «Чи були випадки, коли Ви брехали іншим людям?»

Для **підвищення ефективності** контролю під час анкетування

- основне і контрольне питання не розміщують поруч, інакше їх взаємопов'яжуть;
- відповіді на прямі запитання контролюють непрямими;
- особливо контролюють найсуттєвіші питання в анкеті.

- Необхідність у контролюванні знижується, якщо більшість питань містить відхилення від відповіді, виражає невизначену думку («не знаю», «важко відповісти», «коли як»).

- ***Види анкетування*** різноманітні, тому для подальшої характеристики цього методу їх необхідно групувати за певними ознаками. Коротко охарактеризуємо кожен із цих видів анкетування.

- ***Зондажні анкетування*** застосовуються для вивчення громадської думки, містять 3-4 питання, на які відповіді великої кількості осіб дозволяють одержати інформацію, що сприяє якісній підготовці повного змісту анкети.

- ***Основне анкетування*** дає змогу зібрати матеріал у будь-якому дослідженні про внутрішні спонуки людей: події минулого і сьогодення, про наслідки діяльності, про будь-що. Воно становить основу *констатувального експерименту* практично у всіх педагогічних дослідженнях із фізичного виховання і спорту.

- ***Експрес-анкетування*** може використовуватися у процесі *формувального експерименту* або після його проведення, коли необхідно одержати інформацію, за допомогою якої можна пояснити ті чи інші факти, поведінку учасників експерименту, причини їхніх успіхів і невдач. До цього виду анкетування залучається невелика кількість кваліфікованих осіб, які добре володіють досліджуваною проблемою.

- ***Суцільне анкетування*** передбачає опитування всієї генеральної сукупності осіб, причетних до порушеної дослідником проблеми.

- ***Вибіркове анкетування*** передбачає опитування лише частини генеральної сукупності – вибіркової сукупності. Воно є ***найпоширенішим***.

- ***Особисте анкетування*** передбачає безпосередній контакт дослідника з респондентом, який заповнює анкету у його присутності, допомогу респондентам у процесі заповнення анкети. Цей вид анкетування може бути груповим і індивідуальним.

- ***Групове анкетування*** передбачає одночасне опитування великої кількості осіб, що дозволяє одержати значний матеріал за мінімальної затрати часу.

- ***Індивідуальне анкетування*** передбачає опитування однієї особи, що створює умови для якісних відповідей, оскільки дослідник може уточнити питання і допомогти респонденту у випадку виникнення труднощів, сумнівів тощо. За способом спілкування з респондентом воно може бути не лише особистим, а й заочним.

- ***Заочне анкетування*** передбачає відповіді на питання у відсутності дослідника, а за способом вручення анкет воно може бути поштовим і роздатковим.

- ***Поштове*** – полягає в тому, що анкети розсилаються дослідником і повертаються до нього поштою. *Перевага* – серед опитаних можуть бути особи, які територіально знаходяться на великій відстані, а *недоліки* – низький відсоток повернення анкет, невпевненість у самостійному заповненні анкет респондентами, труднощі визначені відповідності респондентів передбачуваному контингентові.

- ***Роздаткове анкетування*** – передбачає особисте вручення анкети респондентові, самостійні відповіді на питання, повернення анкети різними способами. Його можна здійснити й опосередковано через своїх колег чи товаришів.

4. Контент-аналіз як експертно-діагностична процедура психологічного дослідження

- Із 20-х років XX ст. у соціології і психології, крім інтуїтивно-якісного підходу, при вивченні документів (офіційної та особистої документації, зокрема листів, автобіографій, щоденників, фотографій, матеріалів масової комунікації, літератури і мистецтва) почали застосовувати кількісні методи.
- Перші спроби статистичного вимірювання змісту матеріалів засобів масової інформації були реалізовані у США наприкінці XIX – на початку XX ст. У перших працях (Дж. Спід, 1893; Д. Вілкокс, 1900) газетні матеріали класифікували за темами (новини, політика, література, релігія, реклама, чутки тощо), відтак визначали обсяги шпальт, відведених для цих тем різними виданнями за певний період, що давало підстави для висновків про їх спрямованість тощо.

- Одночасно розвивалися загальні теоретичні положення контент-аналізу. У 1926 р. Д. Віллі запропонував використовувати класифікацію газетних матеріалів за різними ознаками (категоріями), сформулював і критерії їх виокремлення: застосування до всіх газетних повідомлень; змога порівнювати випуски різних газет за той самий день, тих самих газет за різний час і різних газет у різний час; забезпечення максимальної точності і зведення суб'єктивізму до мінімуму.
- Американські вчені (М. Віллі, Г.-Д. Лассвел) запровадили квантифікацію (лат. quantum – скільки і ficatio – робимо) – кількісне вираження якісних ознак у числових величинах у дослідженні матеріалів масової комунікації. На цій основі у 40-ві – 50-ті роки XX ст. в США сформувався міждисциплінарний метод вивчення документів – контент-аналіз, який надалі поширився і в європейських країнах.

- **Контент-аналіз** (англ. contents – зміст і грец. analysis – розкладання) – виявлення і дослідження характеристик інформації, які містять тексти і мовні повідомлення.

- Сутністю контент-аналізу є систематичне фіксування одиниць досліджуваного змісту та їх квантифікація з різною метою у межах певної концептуальної схеми або теорії, зокрема для дослідження міжособистісних і міжгрупових відмінностей їх специфіки, динаміки в часі.

- **Метод контент-аналізу** заснований на принципі повторюваності значеннєвих і формальних елементів у документах (понять, суджень, тем, образів тощо).

- Застосовують його за достатньої кількості матеріалу для аналізу (документів, автобіографій, листів, фотографій, щоденника великого обсягу), оскільки елементи змісту (одиниці аналізу) повинні забезпечувати статистичну вірогідність.

Цей метод передбачає:

- виокремленням системи опорних понять (категорій аналізу);
- пошук індикаторів слів, словосполучень, суджень тощо (одиниць аналізу);
- статистичне опрацювання даних.

- Якісно-кількісний аналіз документів має значні можливості для психодіагностування особистості, малих і великих груп.

- Контент-аналіз трансформує якісно представлену інформацію на мову чисел.

- Для цього необхідно мати об'ємний і змістовний текст і відповідний рівень дослідницької підготовки.

- Контент-аналіз може бути допоміжним методом в опрацюванні даних, отриманих за допомогою проективних методик (ТАТ, тест Роршаха), нестандартизованого інтерв'ю, відкритих питань анкет тощо.

- **Квантифікація у контент-аналізі** еволюціонувала до складніших статистичних засобів.
- У 1942 р. А. Болдуїн запропонував підрахунок слів у тексті.
- Наприкінці 50-х років XX ст. Ч. Осгуд зі співробітниками збагатив контент-аналіз методикою «зв'язаності символів», у якій було розвинуто принцип, що допомагає виявляти представлені у спеціальних матрицях невипадкові, пов'язані між собою елементи змісту.
- Ця методика започаткувала введення у контент-аналіз кореляційної техніки, а потім – факторного аналізу.
- У 60-ті роки XX ст. контент-аналіз було комп'ютеризовано.
- У Массачусетському технологічному інституті почали використовувати «універсальний аналізатор» – комплекс програм аналізу текстових матеріалів для ЕОМ, за допомогою якого підраховують частоту категорій тексту, одержуючи на цій основі різні індекси.
- Використання ЕОМ у контент-аналізі забезпечує надійність інформації і швидкість аналізу.

- **Обмеження контент-аналізу** зумовлені тим, що характер інформації визначається задумами її автора і специфікою форм предʼявлення.

- Тому дослідник може вважати вимисел реальністю або йому бракуватиме істотних даних унаслідок недостатньої вираженості їх у матеріалі, взятому за обʼєкт дослідження.

- Через неспроможність дослідника адекватно виділити категорії аналізу або врахувати всі варіанти їх словесного вираження можливе перекручування інформації.

Питання для самоперевірки

1. Які методи нетестової діагностики ви знаєте? Яке їх значення у психодіагностиці?
2. Як відбувається діагностика за допомогою методів спостереження, бесіди, інтерв'ю, контент-аналізу?
3. Які переваги та недоліки мають методи нетестової психодіагностики?

Рекомендована та використана література

•Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование. СПб.: Питер, 2003.
•Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006.
•Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб.: Питер, 1999.
•Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Киев: ПАН Лтд., 1994.
• Общая психодиагностика / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. СПб.: Изд-во «Речь», 2004.
•Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербаческий и др. под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб.: Питер, 2006.
•Психологическая диагностика: учебник для вузов / под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. СПб.: Питер, 2008.
Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб., 1996.

Теми 7-8

ПОНЯТТЯ ПРО СТАНДАРТИЗАЦІЮ, РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ, ВАЛІДНІСТЬ І НАДІЙНІСТЬ ІНСТРУМЕНТУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ

План

•Надійність і валідність інструменту психологічного дослідження

•Поняття про стандартизацію

•Поняття про репрезентативність

Надійність і валідність

- Перш ніж психодіагностичні методики можуть бути використані для практичних цілей, вони повинні пройти перевірку за низкою формальних критеріїв, що доводять їх **високу якість і ефективність**.

- До основних критеріїв оцінки психодіагностичних методик належать **надійність і валідність**.

- Великий внесок до розробки цих понять зробили зарубіжні психологи (**А. Анастазі, Е. Гизеллі, Дж. П. Гілфорд , Л. Кронбах, Р. Торндайк, Е. Хаген** і ін.).

Анна Анастазі

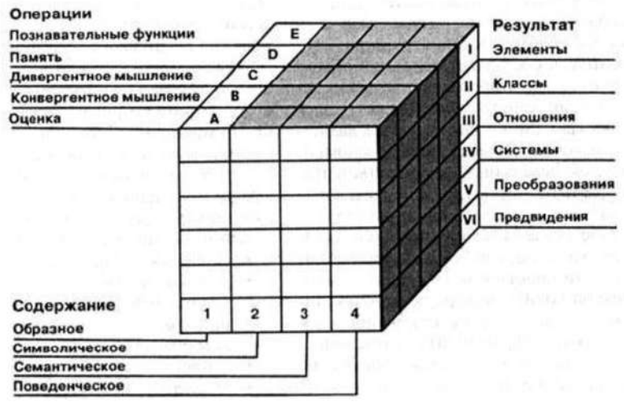

- Народилась 1908 року, Нью-Йорк – американський психолог.
- У 1930 р. отримала науковий ступінь у Колумбійському університеті.
- Працювала психологом-інструктором в коледжі Бернарда.
- З 1947 р працювала в університеті Фордхам, професор (1951) і керівник (1968) психологічного факультету.
- Президент Американської психологічної асоціації (1971-72).
- Займалася проблемами **диференційної психології, формування здібностей, психологічної діагностики.**
- Розглядала творчість у контексті життя індивіда, зокрема умов його виховання.
- Розробила низку психологічних тестів.

Джой Пол Гілфорд

англ. Joy Paul Guilford

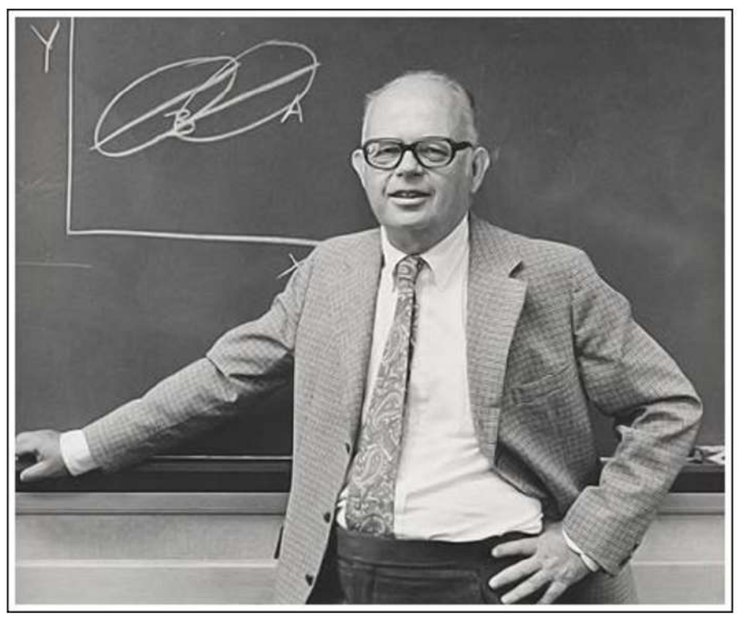
- **Роки життя**: 7 березня 1897, Небраска – 26 листопада 1987, Лос-Анджелес, США).
- **Професіна діяльність:** американський психолог, професор багатьох американських університетів.
- Відомий як творець **моделі структури інтелекту**.
- **Досліджув інтелект у частині пам'яті, мислення, уваги (концентрації уваги), творчості та темпераменту.**
- Розвиваючи ідеї Л. Л. Терстоуна, Гілфорд відкидав погляди на інтелект Ч. Спірмена.
- У 1950 році обіймав посаду президента Американської психологічної асоціації.

Лі Джозеф Кронбах

- **Роки життя**: 22 квітня 1916 Фресно, Каліфорнія – 1994, Атертон, Каліфорнія, США.
- **Інтереси: психологія освіти, статистика і методи оцінки і вимірювання, психологія особистості, соціальна психологія.**

- **Професійна діяльність**: асистент професора Державного коледжу Вашингтона; штатний психолог Каліфорнійського університету, Відділ військових досліджень; асистент професора Чиказького університету; професор з психології освіти Іллінойського університету; співробітник з наукових зв'язків ONR, Лондон; співробітник Інституту розвитку досліджень, Прінстон; співробітник Центру розвитку досліджень в області наук про поведінку; професор педагогіки, Стенфордський університет, стипендіат Віда Джекс, заслужений професор; запрошений лектор Токійського університету; почесний доктор наук Університету Іешіва Чиказького університету, Іллінойського університету; почесний доктор філософії Геттенбургського університету, Мадридського незалежного університету; президент APA; отримав нагороду APA «За видатний науковий внесок».
- Президент **Американскої психологічної асоціації**.

Едвард Лі Торндайк
англ. Edward Lee Thorndike

- **Роки життя**: 31 серпня 1874 р., Вільямсбург, штат Массачусетс – 9 серпня 1949 р., Монтроз, Нью-Йорк, США.
- **Професійна діяльність:** американський психолог і педагог.
- Президент Американської психологічної асоціації в 1912 році.
- Проводив дослідження, вивчаючи поведінку тварин, спрямовані на вихід з «проблемного ящика». Під цим терміном Торндайк мав на увазі експериментальний пристрій, в який поміщалися піддослідні тварини. Якщо вони виходили з ящика, то отримували підкріплення рефлексу.

- Результати досліджень відображалися на певних графіках, які він назвав «криві навчання». Таким чином, метою його дослідження було вивчення рухових реакцій тварин.
- Завдяки цим експериментам Торндайк зробив висновок, що тварини діють методом «проб і помилок і випадкового успіху». Ці роботи привели його до теорії коннективізму.
- Коннективізм моделює ментальні або поведінкові явища процесами становлення в мережах зв'язаними між собою простих елементів.

Ці вчені розробили:

- формально-логічний апарат;
- математико-статистичний апарат (кореляційний метод і фактичний аналіз);
- обґрунтування міри відповідності методик певним критеріям.

У традиційній тестології термін **«надійність»** означає:

- ***відносна постійність;***
- ***стійкість;***
- ***узгодженість результатів*** тесту у первинному і повторному його вживанні на одних і тих же досліджуваних.

Властивості надійності:

- 1. Відтворюваність результатів дослідження.
- 2. Точність виміру.
- 3. Стійкість результатів.

Надійність методик залежить від багатьох причин. Серед негативних факторів найчастіше наявні такі:

1. Нестабільність властивості, що діагностується.

2. Недосконалість діагностичних методик (недбало складена інструкція, завдання різнорідні, нечітко сформульовані вказівки з предʼявлення методики досліджуваним і т. д.).

3. Змінна ситуація обстеження (різний час дня, коли проводяться експерименти; різна освітленість приміщення; наявність або відсутність сторонніх шумів і т. д.).

4. Відмінності в манері поведінки експериментатора (по-різному інструктує, по-різному стимулює виконання завдань і т. д.).

5. Коливання у функціональному стані досліджуваного (у одному експерименті йдеться про хороше самопочуття, в іншому – про втому).

6. Елементи субєктивності в способах оцінки й інтерпретації результатів (коли ведеться протоколювання відповідей досліджуваних, оцінюють відповіді за мірою повноти, оригінальності тощо).

Одним із найважливіших засобів підвищення надійності методики є:

одноманітність процедури психодіагностичного дослідження, його строга регламентація, тобто:

- *однакова обстановка;*
- *однотипний характер інструкцій;*
- *однакові для всіх тимчасові обмеження;*
- *однакові способи і особливості контакту з досліджуваними.*

На характеристику надійності методик впливає досліджувана вибірка

- Вона може як знижувати, так і завищувати цей показник.
- Наприклад, надійність може бути штучно завищена, якщо результати за значеннями близькі один до одного.
- Тому в інструкції дослідження зазвичай робиться опис вибірки, на якій визначалася надійність методики.
- Надійність дедалі частіше визначається на найбільш однорідних вибірках, тобто схожих за статтю, зростом, рівнем освіти, професійною підготовкою тощо.

- Різновидів надійності методик так само багато, як і умов, що впливають на результати діагностичних випробувань.
- Оскільки всі види надійності відображають міру узгодженості двох незалежно отриманих рядів показників, то математико-статистичний прийом, за допомогою якого встановлюється надійність методики, – це кореляції (за Пірсоном або Спірменом).
- Надійність тим вища, чим більше отриманий коефіцієнт кореляції наближається до одиниці, і навпаки.

	ПР	КК	МН	ЛАП	ЛТ	РТ	АН	ЧР	ЗП	ОМ	АС	ВП	УЗ	Балл
ПР	1													
КК	0,471	1												
МН	-0,08	0,366	1											
ЛАП	0,909	0,752	0,274	1										
ЛТ	0,674	0,428	-0,21	0,61	1									
РТ	0,15	-0,07	-0,36	0,015	0,395	1								
АН	-0,26	-0,04	0,012	-0,22	0,128	0,018	1							
ЧР	-0,39	-0,23	-0,2	-0,42	-0,22	-0,11	0,334	1						
ЗП	-0,18	-0,23	-0,24	-0,26	-0,18	-0,22	-0,08	-0,02	1					
ОМ	-0,24	-0,11	0,147	-0,19	-0,3	-0,31	0,07	0,293	0,229	1				
АС	-0,43	0,114	0,027	-0,3	-0,03	0,058	0,326	0,34	0,072	0,296	1			
ВП	-0,01	0,087	0,531	0,137	-0,14	-0,32	0,115	-0,07	0,126	0,501	0,081	1		
УЗ	-0,48	-0,38	-0,01	-0,49	-0,26	-0,12	0,331	0,492	-0,08	0,553	0,327	0,164	1	
Балл	-0,46	-0,18	0,07	-0,4	-0,27	-0,28	0,425	0,503	0,443	0,788	0,61	0,513	0,625	1

К. М. Гуревіч запропонував тлумачити надійність як:

- 1. Надійність самого вимірювального інструменту (***коефіцієнт надійності***).
- 2. Стабільність ознаки, що вивчається (***коефіцієнт стабільності***).
- 3. Константна, тобто відносна незалежність результатів від особи експериментатора (***коефіцієнт константності***).

Надійність

- Показник, що характеризує вимірювальний інструмент, пропонується називати ***коефіцієнтом надійності***.
- Показник, що характеризує стабільність вимірюваної властивості – ***коефіцієнтом стабільності***.
- Показник оцінки впливу особи експериментатора – ***коефіцієнтом константності.***
- Саме у такому порядку рекомендується здійснювати перевірку методики: доцільно спочатку перевірити інструмент виміру. Якщо отримані дані задовільні, то можна переходити до встановлення міри стабільності вимірюваної властивості, а вже після цього за необхідності зайнятися критерієм константної.

(**Надійність:** ***ретестова, паралельних форм, частин тіла, за внутрішньою узгодженістю, факторно-дисперсійна).***

Визначення надійності вимірювального інструменту

- Від того, як складена методика, наскільки правильно підібрані завдання, наскільки вона однорідна, залежить точність, об'єктивність виміру.

- Для перевірки надійності вимірювального інструменту, що доводить його однорідність (гомогенність), використовують **метод розщеплювання.**

- Завдання ділять на парні і непарні (необхідне виконання всіх завдань), а результати корелюються між собою.

- Якщо методика однорідна, то великої різниці в успішності за частинами не буде, коефіцієнт буде високим.

- Можна порівнювати за частинами, але краще за парними і непарними, оскільки цей спосіб не залежить від тренування, втоми дослідника.

- Методика надійна, якщо коефіцієнт не нижче 0,75 – 0,85, краще 0,90 і вище.

Визначення стабільності ознаки, що вивчається.

- Також необхідно встановити, наскільки стійка, стабільна **ознака**, яку дослідник має намір вимірювати.
- **Ознака** з часом може змінюватися, але коливання її не повинні мати непередбачуваного характеру.
- Для перевірки використовується **тест-ретест**.
- Він полягає в повторному обстеженні досліджуваних за допомогою цієї ж методики.
- Стабільність визначають за коефіцієнтом кореляції між результатами першого і другого обстеження.
- Він свідчитиме про збереження або не збереження кожним досліджуваним свого порядкового номера у вибірці.
- На міру стійкості впливає різноманітність чинника.
- Необхідно дотримувати одноманітність процедури обстеження.

- У визначенні стабільності ознаки велике значення має проміжок часу між 1 і 2 обстеженнями.
- Чим коротше цей проміжок, тим більше шансів, що цю ознаку зберігає рівень першого випробування.
- Доцільно проводити повторне тестування через короткий термін після тестування.
- Експериментатор сам установлює цей термін, але частіше в психологічній літературі вказують на інтервал від декількох місяців (але не більше півроку).
- Питання про стабільність вимірюваної властивості вирішується не завжди одноманітно.
- Рішення залежить від суті ознаки, що діагностується.
- Якщо вимірювана властивість уже сформована, то коефіцієнт має бути не нижче 0,80.

Визначення константності

- **Константність** – відносна незалежність результатів дослідження від особи експериментатора.

- Оскільки методика розробляється для подальшого використання її іншими психодіагностами, необхідно визначити, якою мірою її результати зазнають впливу особи експериментатора.

- **Коефіцієнт константності** визначається шляхом кореляції результатів двох досліджень, що проводяться на одній і тій же вибірці, але різними експериментаторами.

- Коефіцієнт кореляції не має бути нижче 0,80.

Валідність тесту

- Питання про валідність вирішується після того, як установлена надійність, оскільки ненадійна методика не може бути валідною.

Рис. 1. Таксономічна структура валідності психологічного тесту

Валідність тесту

- Поняття, що вказує нам, що **тест вимірює і наскільки добре він це робить** (А. Анастазі).
- Це комплексна характеристика, що включає, з одного боку, відомості про те, чи придатна методика для виміру того, для чого вона була створена, а з іншого боку, – яка її дієвість, ефективність, практична корисність.
- З цієї причини не існує якогось єдиного універсального підходу до визначення валідності.
- Залежно від того, яку сторону валідності хоче розглянути дослідник, використовуються і різні способи доказу.
- Іншими словами, поняття валідності охоплює різні її види, що мають свій особливий сенс.
- Перевірка валідності методики називається валідизацією.

Валідність

- **Валідність** – відповідність конкретного дослідження прийнятим стандартам (бездоганному експерименту).
- Валідність у першому розумінні стосується методики, тобто це валідність вимірювального інструменту.
- Така перевірка називається ***теоретичною валідизацією***.
- Валідність у другому розумінні вже входить не стільки до методики, скільки до мети її використання.
- Це ***прагматична валідизація***.

Теоретична валідизація

- У **теоретичній валідизації** дослідника цікавить саме властивість, вимірювана методикою.
- Для визначення **теоретичної валідізації** важко знайти незалежний критерій, що лежить поза методикою.
- **Теоретична валідизація** спрямована на доказ того, що методика вимірює саме властивість, яку вона повинна вимірювати.
- Для **теоретичної валідизації** кардинальною проблемою є відношення між психологічними явищами і їх показниками, засобами якої ці психологічні явища намагаються пізнати.
- Вона демонструє, що задум автора і результати методики збігаються.

- Не настільки складно здійснити **теоретичну валідизацію** нової методики, якщо для виміру властивості вже є методика з відомою, доведеною валідністю.
- Наявність кореляції між новою і аналогічною старою методиками вказує на ту, що розроблена методика вимірює ту ж психологічну якість, що еталонна.
- Для перевірки **теоретичної валідності** важливо, з одного боку, встановити міру зв'язку з родинною методикою (**конвергентна валідність**), а з іншого – відсутність цього зв'язку з методиками, що мають інші теоретичні підстави (**дискримінантна валідність**).
- Важливу роль для розуміння того, що методика вимірює, виконує зіставлення її показників з «практичними формами» діяльності.
- Важливо, щоб методика пропрацювалася теоретично.

Прагматична валідизація

- Перевіряється практична ефективність, значущість, корисність методики, оскільки методикою можна користуватися лише тоді, коли доведено, що вимірювана властивість виявляється в певних видах діяльності.
- Для перевірки **прагматичної валідності** використовується незалежний зовнішній критерій – показник прояву властивості, що вивчається, в повсякденному житті.
- Таким критерієм можуть виступати успішність (для тестів здібностей до навчання, тестів досягнень, тестів інтелекту), виробничі досягнення (для методик професійної спрямованості), ефективність реальної діяльності – малювання, моделювання і т. д. (для тестів спеціальних здібностей), суб'єктивні оцінки (для тестів особистості).

Американські дослідники Тіффін і Маккормік виокремили 4 типи зовнішнього критерію:

- 1. **Критерій виконання** (кількість виконуваної роботи, успішність, час, темп зростання кваліфікації).
- 2. **Суб'єктивні критерії** (різні види відповідей, які відображають ставлення людини до чогось, її думки, погляди).
- 3. **Фізіологічний критерій** (використовується у вивченні впливу зовнішнього середовища, що впливає на організм і психіку).
- 4. **Критерій випадковості** (наприклад, коли мета стосується проблеми відбору для роботи таких осіб, які менш схильні до нещасних випадків).

Зовнішній критерій повинен володіти трьома основними вимогами:

1. Має бути **релевантним**, тобто йдеться про упевненість, що в критерії задіяні саме ті особливості індивідуальної психіки, які вимірює діагностична методика. Зовнішній критерій і діагностична модель повинні знаходитися у внутрішній смисловій відповідності.

2. Має бути вільним від перешкод (**контамінації**). Слід відбирати для дослідження такі групи людей, які знаходяться в більш-менш однакових умовах.

3. Має бути **надійним**. Постійність і стійкість досліджуваної функції.

Оцінка валідності методики може мати кількісний і якісний характер

- Для обчислення **кількісного** показника (**коефіцієнта валідності**) зіставляються результати, отримані у застосуванні діагностичних методик з даними одних і тих же осіб, отримані за **зовнішнім критерієм**.

- Використовуються різні види лінійної кореляції (за Спірменом, Пірсоном).

Якісний опис суті вимірюваної властивості

- Тут здебільшого не використовують статистичну обробку.

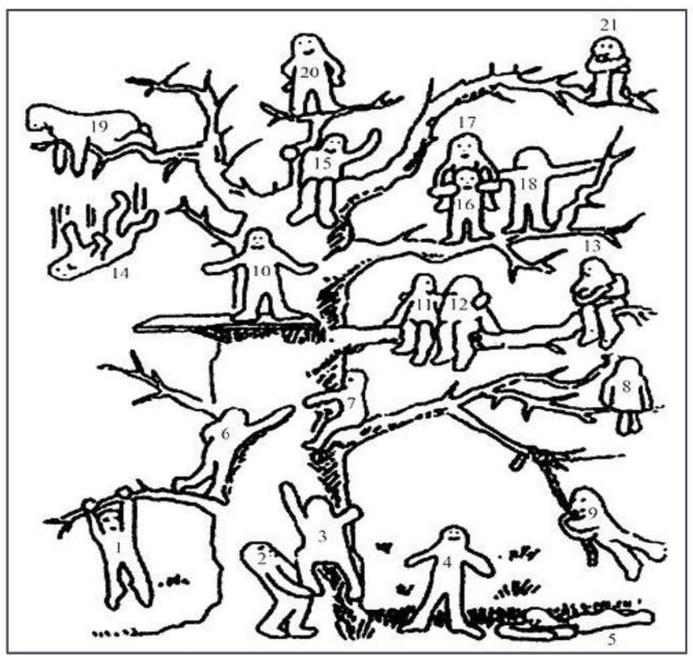

Рис. 22. Таблиця №5 тесту Роґшаха

Рис. 23. Картинка ТАТ

Є декілька видів валідності, обумовлених особливостями діагностичної методики, а також тимчасовим статусом зовнішнього критерію:

1. Валідність ***«за змістом»*** (використовується в тестах досягнення): 3 – 4 питання з великої теми можуть продемонструвати дійсні знання учня. Для цього результати діагностики порівнюють з експертними оцінками вчителя.

2. Валідність ***«за одночасністю» або поточна валідність*** – збираються дані, що стосуються теперішнього часу: успішність, продуктивність. З ними корелюють результати успішності за тестом.

3. ***«Пророча» валідність («прогностична»***). Визначається за надійним зовнішнім критерієм, але інформація збирається деякий час опісля випробовування. Точність прогнозу знаходиться в зворотній залежності від часу, заданого для такого прогнозування.

4. **«Ретроспективна» валідність**. Визначається на основі критерію, що відображає події або стан якості у минулому. Може бути використана для швидкого здобуття відомостей про можливості методики.

Валідність — невалідність

- Тест **валідний** (і надійний), якщо на його результати впливає лише вимірювана властивість.
- Тест **невалідний** (і **ненадійний**), якщо результати тестування визначаються впливом нерелевантних змінних.
- **Релевантність** — це визначення суб'єктивного ступеня відповідності будь-чого у певний момент часу.
- *Професор Тефко Сарацевич відзначає тісний зв'язок цієї концепції з базовими поняттями* ***когнітивної теорії релевантності****, розробленої Деном Спербером і Дейдрой Вілсон, і таким розділом математики, як релевантна логіка.*

Види валідності

Всі численні способи доведення валідності тесту називаються різними її видами:

Очевидна валідність (face validity)

- Можна визначити те, якою мірою вміст тесту і його завдань (пунктів) виглядає в очах тестованого відповідним для цієї ситуації.
- Вміст очевидних валідних тестів легко пізнається особами, що виконують їх, і тому відповіді на них можуть свідомо або несвідомо спотворюватися.
- Розробники тестів, що дотримуються тієї теоретичної орієнтації, згідно з якою люди не схильні до відкритого і чесного самовираження, вважають, що очевидна валідність тестів призводитиме до неточних відповідей і, отже, потрібно уникати конструювання таких тестів.
- Навпаки, творці тестів, що займають протилежну позицію (люди виражають себе відкрито і чесно), вважають прямі, «прозорі» (тобто ті, що володіють очевидною валідністю) тести пріоритетними.

Зовнішня валідність

- щодо методик психодіагностичних означає відповідність результатів психодіагностики, що проводиться за допомогою методики, незалежним від методики зовнішнім ознакам, що належить до суб'єкта обстеження;

- означає приблизно те ж саме, що валідність емпірична. Однак тут йдеться про зв'язок між показниками методики і найважливішими, ключовими зовнішніми ознаками, що належать до поведінки досліджуваного;

- психодіагностична методика вважається зовні валідною, якщо, наприклад, за її допомогою оцінюються особистісні риси індивіда і його зовні спостережувана поведінка узгоджується з результатами проведеного тестування.

Внутрішня валідність

- означає **відповідність завдань**, що містяться в ній, загальній меті і задуму методики;

- відповідність результатів психодіагностики, що проводиться за допомогою цієї методики, має відповідати психологічній властивості, досліджуваній методикою.

- Методика вважається внутрішньо невалідною або недостатньо валідною, коли все або частина включених в неї питань, завдань або субтестів вимірюють не те, що потрібно за методикою.

Конкретна валідність

- або конвергентна-дивергентна валідність.
- Тест повинен добре корелювати з тестами, що вимірюють конкретну властивість або близьку йому за змістом, і мати низькі кореляції з тестами, що вимірюють інші властивості.

Прогностична валідність

- Тест повинен корелювати з віддаленими за часом зовнішніми критеріями: вимір інтелекту в дитинстві повинен передбачати майбутні професійні успіхи.

Валідність змістовна (content validity)

- Предмет певного психологічного дослідження може складатися з декількох елементів.
- Тест, використовуваний в дослідженні, повинен містити завдання для оцінки максимально можливої кількості цих елементів.
- Міра відповідності тесту цій вимозі називається змістовною валідністю.
- Наприклад, обєктом психологічного дослідження можуть бути вербальні здібності. Для їх діагностики застосовується вербальний тест. Для того, щоб бути валідним за змістом, цей тест повинен включати завдання, що дають змогу оцінити характер і міру використання системи мови на всіх рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному (зокрема словотворчому) і синтаксичному.
- Змістовна валідність оцінюється за допомогою методу експертних оцінок.

Конструктна валідність

- Один із основних типів валідності, що відображає міру репрезентації досліджуваного психологічного конструкта в результатах тесту.
- Як конструкт можуть виступати практичний або вербальний інтелект, емоційна нестійкість, інтроверсія, розуміння мови, перемикання уваги і так далі.
- Інакше кажучи, конструктна валідність визначає область теоретичної структури психологічних явищ, вимірюваних тестом.

Концептуальна валідність

- Розуміється як обґрунтування з позиції відповідності авторським уявленням про особливості властивостей, що діагностуються, як міра відповідності завдань тесту авторській концепції цих властивостей.

Критеріальна валідність

Комплекс характеристик, що охоплює валідність поточну і прогностичну методики і що відображає відповідність діагнозу і прогнозу певному колу критеріїв вимірюваного явища.

Для валідізації цього критерію виступають незалежні від результатів тесту заходи та методи аналізу досліджуваної якості, такі як рівень досягнень в якій-небудь діяльності, міра розвитку здатності, вираженість певної властивості особистості тощо.

Приклади:

Так, критеріальна валідність особистісного опитувальника для виміру соціальної інтроверсії може бути визначена на підставі зіставлення результатів тесту з експертними оцінками знайомих обстежуваних осіб, з результатами спостереження за проявом цієї особливості в їхній поведінці, з об'єктивними відомостями про коло спілкування.

За валідизації тестів досягнень результат вимірів порівнюється з думкою педагогів про знання обстежуваного в певної області, з академічними оцінками, контрольними перевірками і т. д.

У випадку валідізациії тестів профорієнтацій тестові оцінки порівнюються як з експертними оцінками колег і керівників, так і з об'єктивними показниками досягнень у професійній сфері.

Теоретична валідність (валідність конструктивна, валідність понятійна)

- Відносно психодіагностичних методик означає відповідність результатів психодіагностики, що проводиться за допомогою цієї методики, показникам тих психологічних якостей, які теоретично пов'язані з оцінюваною властивістю.

- Визначається за відповідністю показників якостей, що отримуються за цією методикою, показникам, що отримуються за допомогою інших методик, – за їх теоретично обґрунтованої залежності.

- Так, якщо методика змінює рівень розвитку мотиву досягнення, то валідною теоретично вона буде, якщо отримані показники достовірно корелюють із даними про самооцінку, тривожність і рівень домагань, пов'язаних теоретично з мотивацією досягнення.

Емпірична валідність (валідність практична)

- Означає відповідність результатів психодіагностики, що проводиться за допомогою цієї методики, досвіду людини, її реальній поведінці, а також спостережуваним діям і реакціям досліджуваного.

- Визначається порівнянням її показників із реальною життєвою поведінкою або результатами практичної діяльності людей.

- Так, якщо оцінюються риси вдачі якогось досліджуваного, то вживана методика вважається емпірично валідною тоді, коли встановлено, що досліджуваний поводиться в житті саме так, як передбачає методика.

2.Поняття про стандартизацію

- Якісна психодіагностична методика обов'язково повинна бути ***стандартизованою,*** а умови тестування, інструкції, вимоги до його проведення та опрацювання результатів – однаковими.

- Це гарантує вирівнювання ситуативних факторів, які можуть створити вигідніші умови для одних досліджуваних порівняно з іншими.

- Без ***стандартизації*** зіставлення індивідуальних результатів неможливе.

Стандартизація (англ. standard – типовий, нормальний) тестових показників — це:

- уніфікація;
- регламентація;
- приведення до єдиних нормативів процедури і оцінок тесту.

Уніфікують:

- бланки дослідження;
- способи реєстрації результатів;
- час і умови тестування.

Інструкції можуть бути письмовими та усними (рідше).

- **Стандартизованим також є процес переведення** первинних («сирих») тестових балів, що відображають кількість виконаних завдань, в узагальнену шкалу, яка характеризує ступінь індивідуальної вираженості певної психічної властивості чи функції.

- Порівнювати результати психодіагностичних досліджень неможливо без певного критерію, оскільки методики не мають стандартів успішного чи неуспішного розв'язання тестових завдань.
- Наприклад, за виконання тесту інтелекту досліджуваний успішно розв'язав певну кількість завдань. Однак це не дає підстав для визначення рівня його інтелекту – багато ним зроблено чи мало, добре чи погано; як часто певний показник спостерігається в інших людей; скільки завдань потрібно виконати для засвідчення високого рівня інтелекту тощо.

- **Критерієм порівнювання** є підсумки тестування великої і репрезентативної вибірок.

- **Порівнюючи результати** тестування, здійснюють **вибірку стандартизації** за статистичною нормою.

- *Останнім часом застосовують стандартизацію, за якої результати досліджуваного зіставляють не з результатами інших осіб, а з соціально-психологічним нормативом – описом вимог суспільства до розвитку певної функції чи властивості.*

- **Стандартизація** забезпечує можливість переходу від результатів виконання тесту певною особою до її психологічної характеристики.

- Однією із характеристик ефективності тестів є наявність **нормативних даних** – показників чітко визначених вибірок.

- Розроблення процедури отримання цих показників є **стандартизацією** даних.

- У психодіагностиці важливі **статистична і соціокультурна норми**.

- **Статистична норма** – середній діапазон значень на шкалі вимірюваної психологічної властивості людини. Її застосовують під час оцінювання стильових і мотиваційних якостей.

- **Нормою** вважають наближеність значення властивості до рівня статистично середнього індивіда.
- *Наприклад, значне відхилення від норми у (вихід за межі середнього діапазону) вважається акцентуацією, а якість особистості, стосовно якої спостерігається відхилення від норми, – акцентуйованою. Чим більше виражене відхилення, тим більша акцентуація, аж до появи патохарактерологічних ознак.*

- **Соціокультурна норма** – офіційно чи неофіційно прийнятий у суспільстві рівень психологічної властивості людини.
- *Наприклад, у загальноосвітньому закладі учні можуть припуститися однієї помилки-описки на сторінці тексту, але вже 10 помилок є відхиленням від норми.*

- У **педагогічній діагностиці** збирають інформацію, важливу для оцінювання учня.
- *Наприклад, зібрана інформація містить дані про кількість помилок, у диктанті, правильні розв'язки у роботі з математики, спонтанні відповіді, отримані на трьох заняттях, правильно виконані завдання із тесту на вимірювання інтелекту. Ці відомості недостатньо інформативні. Навіть якщо учень припустився у диктанті 12 помилок, для інтерпретування потрібно знати рівень складності диктанту. Слід також порівняти його результат з результатами інших учнів; урахувати кількість помилок, яку вважають допустимою з огляду на досліджувану особливість учня.*

- Для цього потрібен **порівняльний аналіз**.

Його можна здійснити через порівняння результату індивідуальної успішності учня із результатами:
- інших учнів (соціальна співвідносна норма);
- з колишніми результатами (індивідуальна співвідносна норма);
- з навчальними критеріями (цілями) (предметна співвідносна норма).

Порівняльні норми

- Однак жоден із цих варіантів не дає підстав для повноцінної інтерпретації й отримання комплексної інформації.

- Для соціального та індивідуального порівняння застосовують **порівняльні норми,** які забезпечують:
- числове позначення індивідуальних результатів;
- порівняння отриманих даних з результатами інших індивідуумів (за необхідності);
- полегшення порівняння теперішніх і колишніх результатів індивідуума.

Психолог під час формування тестових норм повинен проаналізувати розподіл тестових балів, побудувати тестові норми і перевірити їх репрезентативність

Ця діяльність відбувається у такій послідовності:

1) формування вибірки стандартизації (випадкової чи стратифікованої з будь-якого параметра) з тієї популяції, на якій передбачається застосовувати тест;

2) тестування кожного досліджуваного у стислий термін (щоб усунути іррелевантний розмах, спричинений зовнішніми подіями, які відбулися під час обстеження);

3) побудова розподілу частот тестових балів (для заданих інтервалів рівнозначності), складання таблиць та відповідних графіків гістограми і кумуляти;

4) обчислення середнього і стандартного відхилень, а також асиметрії та ексцесу (за допомогою комп'ютера); перевірка гіпотези про значущість асиметрії й ексцесу; порівняння результатів перевірки з візуальним аналізом кривих розподілу;

5) перевірка нормальності одного з розподілів за допомогою критерію Колмогорова, який дає змогу визначити, чи підкоряються два емпіричні розподіли одному закону або чи підкоряється отриманий розподіл очікуваній моделі (при n < 200 за допомогою більш потужних критеріїв); процентильна нормалізація з перекладом у стандартну шкалу; лінійна стандартизація і порівняння її результатів (з точністю до цілих значень стандартних балів);

6) перевірка однорідності розподілу стосовно варіювання заданої популяційної ознаки (стать, професія тощо) за допомогою критерію Колмогорова; побудова у сполучених координатах графіків гістограми і кумуляти для повної і часткової вибірки. Зафіксувавши значущі відмінності, вибірку поділяють на різнорідні під вибірки;

7) побудова таблиці процентильних і нормалізованих тестових норм (для кожного інтервалу рівнозначності «сирого» бала). За наявності різнорідних підвибірок створюють окремі таблиці для кожної з них;

8) визначення критичних точок (верхня і нижня) для довірчих інтервалів (на рівні P < 0,01) з урахуванням стандартної помилки у визначенні середнього значення;

9) аналіз конфігурації отриманих розподілів з урахуванням передбачуваного механізму розв'язання тесту;

10) отримання негативних результатів, відсутність стійких норм для шкали із заданим числом градацій (із заданою точністю прогнозу критеріальної діяльності) є підставою для обстеження ширшої вибірки чи відмови від використання тесту.

- **Норми**, як правило, **змінюються** відповідно до природних змін у психічному розвитку людей.

- Так, норми інтелектуального розвитку, встановлені у першій чверті XX ст., не можуть бути використані у XXI ст., оскільки мислення людей значно змінилося.

- Норми тесту, особливо інтелектуального, переглядають раз на п'ять років.

Для перегляду норм

- Спочатку визначають групу людей, з допомогою яких проводитимуть дослідження тесту, поділяють її на підгрупи, відмінні за соціально-демографічними характеристиками.

- Для кожної підгрупи підбирають представницьку вибірку і за допомогою тесту вивчають.

- Далі шляхом усереднення отриманих показників визначають тестову норму.

- В описі тесту для кожної включеної у нього норми обов'язково повинно бути зазначено, де, як, на підставі яких досліджень і коли вона була встановлена.

Об’єктивність

- Важлива вимога до тестів.

- Це означає, що на стандартизованому іспиті, який встановлює кількісні та якісні індивідуально-психологічні відмінності, не повинна позначатись суб’єктивна діяльність.

- У вимірюванні однієї властивості результат має бути однаковим у всіх психодіагностів.

- Для зменшення суб’єктивних впливів під час оцінювання необхідно дотримуватися об’єктивності вимірювання, опрацювання даних і інтерпретування результатів.

- **Об’єктивність** вимірювання передбачає однакові умови тестування для усіх досліджуваних.

Для цього уніфікують:

- завдання;
- час їх опрацювання;
- пояснення;
- допоміжні засоби тощо.

- Загалом можна домогтися лише однакових умов діагностування, оскільки індивіди по-різному реагують на тестування.

- Створити ідентичні умови для проведення вимірів неможливо, але слід прагнути до їх максимальної уніфікації.

Вимоги до об'єктивності вимірювання можуть різнитися.

- Наприклад, у збірниках диктантів часто уніфікують тільки тексти, а у тестах, що діагностують володіння орфографічними нормами, є точні вказівки про те, як вимовляється слово, коли та в якому класі організувати тестування, який час для цього необхідний, який спосіб тестування найоптимальніший.

- Для забезпечення об'єктивності вимірювання потрібно проаналізувати завдання, інструкції для досліджуваних, рекомендації організаторам тестування.

- Спостерігаючи за поведінкою організаторів тестування, можна зробити висновки про недоліки в адресованих їм рекомендаціях.

- **Суб'єктивність** позначається особливо помітно на об'єктивності опрацювання даних, оскільки різні фахівці неоднаково мислять і оцінюють.

  Наприклад, учителі ставлять різні бали за одну і ту саму класну роботу.

- **Об'єктивність** опрацювання даних можна забезпечити установленням критеріїв спостереження за поведінкою досліджуваних, а також унеможливленням розбіжностей при опрацюванні даних, яке можна здійснювати за допомогою комп'ютера.

- **Об'єктивності** інтерпретації результатів виміру досягають за умови однакового розуміння результатів опрацювання даних, тобто встановлення однакових взаємозв'язків.

- Для **об'єктивної інтерпретації** необхідно мати великий масив різноманітної інформації.

- **Інтерпретатори** даних повинні спочатку їх проаналізувати, обміркувати альтернативні інтерпретації, перевірити власні варіанти.

- **Без об'єктивності достовірний висновок неможливий,** однак вона, уніфікуючи матеріал, його опрацювання та оцінку, накладає певні обмеження.
- *Наприклад, художники різних стильових напрямів, які пишуть картини на один сюжет, та різні особи, які є експертами, не зможуть дійти до однакового висновку.*
- *Вимірювання (перевірка) за таких умов – неадекватний засіб, оскільки за наявності різних, навіть принципово рівноцінних, розкрити тему неможливо через відсутність умов для діагностики.*
- *Ознаки залежно від ступеня їх вираженості неможливо впорядкувати, оскільки твір мистецтва сприймають лише індивідуально.*

- **Об'єктивність** не повинна бути самоціллю, вона є ***передумовою надійності і валідності вимірів.***

- Необ'єктивний вимір не має параметрів надійності і валідності.

- За відсутності критерію об'єктивності унеможливлюється наявність критеріїв надійності і валідності.

- Отже, **стандартизація і нормування** є важливими діагностичними процедурами.

- У психологічній діагностиці стандартизується процедура проведення, інструкція, бланки обстеження, способи реєстрації результатів, умови проведення обстеження, контингент досліджуваних, опрацювання результатів.

- Стандартизація передбачає перстворення нормальної шкали оцінок на нову шкалу, побудовану не на кількісних емпіричних значеннях досліджуваного показника, а на його відносному місці в розподілі результатів у вибірці досліджуваних.

- Процедуру нормування забезпечують переходом до іншого масштабу (одиниць) вимірювання.

- Стандартизація і нормування разом з іншими психометричними процедурами гарантують чистоту експерименту, його валідність та надійність.

3. Поняття про репрезентативність

- *Є два основні типи вибірок: репрезентативні та нерепрезентативні.*
- Що це означає та чому важливо їх розрізняти?

- **Репрезентативною вибірковою сукупністю** (від англ. represent – представляти) є така, що дає нам можливість поширити як якісні, так і *кількісні* результати її дослідження на певну більшу сукупність.

- *Наприклад, у контексті опитувань громадської думки репрезентативна вибірка – це та, що дає нам можливість поширити кількісні результати інтерв'ю не лише на учасників дослідження, а й на багатьох інших людей.*

- **Нерепрезентативна вибіркова сукупність –** це та, що не дає можливості поширити кількісні результати її дослідження на певну більшу сукупність.

Одне з помилкових уявлень про вибірки:

- будь-яка велика вибірка є репрезентативною;
- чим більше опитаємо, тим вона більш репрезентативна.

- Це не так.
- Якщо ми продовжимо наше вуличне опитування про погоду, поки не опитаємо 100 чи навіть 1000 осіб, усе одно не зможемо нічого впевнено сказати про тих, кого не спитали.
- Чому так?
- Хіба 100, а тим паче 1000 осіб недостатньо, щоб зробити певні висновки про вподобання інших?

- *Для забезпечення репрезентативності важлива не лише кількість респондентів, а й те, як саме* їх було *відібрано.*

Генеральна сукупність

Це будь-яка група людей, яку психолог вивчає за вибіркою. Теоретично вважається, що обсяг генеральної сукупності необмежений. Практично ж обсяг генеральної сукупності завжди обмежений і може бути різним залежно від предмета спостереження і того завдання, яке належить вирішувати психологу.

Генеральна сукупність – повна сукупність досліджуваних об'єктів (наприклад, жителі міста від 18 до 65 років).

Завдання дослідження – конкретні вимоги до аналізу і вирішення сформульованої проблеми, мети дослідження.

Вибірка

Це будь-яка підгрупа елементів (випробовуваних, респондентів), виділена з генеральної сукупності для проведення експерименту. Окремий індивід із вибірки, з яким працює психолог, називається досліджуваним (респондентом).

Повне дослідження

Якщо психологічному дослідженню (спостереженню, вимірюванню, експерименту) підлягають усі представники досліджуваної генеральної сукупності, то таке дослідження називають повним, або суцільним.

Репрезентативність

Якщо вибірка досліджуваних за характеристиками репрезентативна генеральній сукупності, то є підстави отримані за її вивчення результати поширити на всю генеральну сукупність. Не можна упускати з виду також і те, що робота психолога, по суті, становить складний вид діяльності, що вимагає високої професійної компетентності і нерідко багато часу для роботи з кожним випробуваним.

Формування та обсяг репрезентативної вибірки

Виникає закономірне питання, як сформувати репрезентативну вибірку?
З точки зору статистики, репрезентативність вибірки означає, що представлений у вибірці розподіл досліджуваних ознак відповідає (з певною часткою похибки) їх розподілу в генеральній сукупності.

1 метод

У цьому випадку вибірка складається з елементів, відібраних із генеральної сукупності так, щоби кожен елемент цієї сукупності мав рівні можливості (рівну ймовірність) потрапити у вибірку.
Отримана таким чином вибірка називається простою випадковою вибіркою.

2 метод

Другий метод ґрунтується на понятті стратифікованої випадкової вибірки. Для цього необхідно розбити елементи генеральної сукупності на страти (групи) відповідно до деяких характеристик.

Наприклад, при обстеженні попиту на деякий товар генеральну сукупність бажано розбити на групи, які різняться за величиною доходу, соціальною належностю або навіть за місцем проживання (місто, село). Якщо проведена подібна розбивка сукупності і випадкова вибірка проводиться окремо з кожної групи (страти), то отримана в результаті вибірка має назву «стратифікована випадкова вибірка».

Обсяг вибірки

- залежить від завдань дослідження;
- залежить також від ступеня однорідності досліджуваного явища;
- залежить від статистичних методів.

- Для психологічних досліджень рекомендується використовувати експериментальну і контрольну групи, щоб чисельність обох порівнюваних груп була не менш 30-35 досліджуваних у кожній.

Залежні вибірки

У порівнянні двох (і більше) вибірок важливим параметром є їх залежність.
Якщо можна встановити гомоморфну пару (тобто, коли одному випадку з вибірки X відповідає один і тільки один випадок з вибірки Y і навпаки) для кожного випадку в двох вибірках (і цей взаємозв'язок є важливим для вимірюваної ознаки), такі вибірки називаються залежними.

Приклади залежних вибірок:

- пари близнюків;
- два виміри якої-небудь ознаки до і після експериментального впливу;
- чоловіки та дружини.

Незалежні вибірки

У разі, якщо такий взаємозв'язок між вибірками відсутній, то ці вибірки вважаються незалежними.

Наприклад:

- чоловіки і жінки;
- психологи і математики.

Відповідно, залежні вибірки завжди мають однаковий обсяг, а обсяг незалежних може відрізнятися.

Імовірнісна вибірка
Проста повторна вибірка. Використання такої вибірки ґрунтується на припущенні, що кожен респондент із рівною часткою ймовірності може потрапити у вибірку. На основі списку генеральної сукупності складаються картки з номерами респондентів. Вони поміщаються в колоду, перемішуються і з них навмання виймається картка, записується номер, потім повертається назад. Далі процедура повторюється стільки раз, який обсяг вибірки нам необхідний. Мінус: повторення одиниць відбору.

Проста безповторна вибірка
Процедура побудови вибірки така ж, тільки картки з номерами респондентів не повертаються назад у колоду.

Систематична імовірнісна вибірка
Є спрощеним варіантом простої ймовірнісної вибірки. На основі списку генеральної сукупності через певний інтервал (К) відбираються респонденти.

Серійна (гніздова) вибірка
Одиниці відбору становлять статистичні серії (сім'я, школа, бригада тощо). Відібрані елементи суцільно обстежуються.

Районована вибірка
У разі неоднорідної генеральної сукупності, перш ніж використовувати імовірнісну вибірку з будь-якою технікою відбору, рекомендується розділити генеральну сукупність на однорідні частини. Така вибірка називається районованою. Групами районування можуть виступати як природні утворення (наприклад, райони міста), так і будь-яка ознака, закладена в основу дослідження. Ознака, на основі якої здійснюється поділ, називається ознакою розшарування і районування.

Зручна» вибірка
Процедура «зручної» вибірки полягає у встановленні контактів зі «зручними» одиницями вибірки – з групою студентів, спортивною командою, з друзями і сусідами. Якщо необхідно отримати інформацію про реакцію людей на нову концепцію, така вибірка цілком обґрунтована. «Зручну» вибірку часто використовують для попереднього тестування анкет.

Неймовірні вибірки
Відбір у такій вибірці здійснюється не за принципами випадковості, а за суб'єктивними критеріями – доступності, типовості, рівного представництва.

Квотна вибірка
вибірка будується як модель, яка відтворює структуру генеральної сукупності у вигляді квот (пропорцій) досліджуваних ознак. Кількість елементів вибірки з різним поєднанням досліджуваних ознак визначається з таким розрахунком, щоб воно відповідало їх частці (пропорції) в генеральній сукупності.

Наприклад, якщо генеральна сукупність у нас представлена як 5000 осіб, з них 2000 жінок і 3000 чоловіків, тоді квотною вибіркою у нас будуть 20 жінок і 30 чоловіків, або 200 жінок і 300 чоловіків. Квотні вибірки найчастіше ґрунтуються на демографічних критеріях, як-от стать, вік, регіон, дохід, освіта і інших.
Плюси: зазвичай такі вибірки репрезентативні.
Мінуси: застосування цього способу побудови вибірки можливе за наявності достатньо повної інформації про генеральну сукупність.

Метод сніжної грудки
Вибірка будується так. У кожного респондента, починаючи з першого, просяться контакти його друзів, колег, знайомих, які підходили б під умови відбору і могли б взяти участь у дослідженні. Таким чином, за винятком першого кроку, вибірка формується за участю об'єктів дослідження. Метод часто застосовується, коли необхідно знайти і опитати важкодоступні групи респондентів (наприклад, респондентів, що мають високий дохід, респондентів, які належать до однієї професійної групи, респондентів, що мають які-небудь схожі хобі / захоплення).

Стихійна вибірка
Вибірка так званого «першого зустрічного». Часто використовується в теле-радіо опитуваннях. Розмір і склад стихійних вибірок заздалегідь не відомий, і визначається лише одним параметром – активністю респондентів.
Мінуси: неможливо встановити, яку генеральну сукупність представляють опитані, і як наслідок – неможливість визначити репрезентативність.

Маршрутне опитування
Часто використовується, якщо одиницею вивчення є сім'я. На карті населеного пункту, в якому буде проводиться опитування, нумеруються всі вулиці. За допомогою таблиці (генератора) випадкових чисел відбираються великі числа. Кожне велике число складається з 3-х компонентів: номер вулиці (2-3 перші числа), номер будинку, номер квартири.

Наприклад, число 14832: 14 – це номер вулиці на карті, 8 – номер будинку, 32 – номер квартири.

Понятійний апарат

Вибірка дослідження – обмеження за певними характеристиками (соціально-демографічній, соціально-економічній).

Вибірка невипадкова – метод вибірки, за якого відбір проводиться з урахуванням цілей і завдань дослідження.

Вибірка випадкова – імовірнісний метод вибірки, за якого відбір проводиться з усієї маси одиниць генеральної сукупності і кожен елемент має однакову ймовірність потрапляння у вибірку, яку можна розрахувати як відношення розміру вибірки до розміру генеральної сукупності.
Вибіркова сукупність (вибірка) – частина досліджуваної сукупності (одиниці сукупності – споживач, товарна група і ін.). За необхідними характеристиками представляє всю досліджувану (генеральну) сукупність.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте поняття стандартизації тесту.
2. Розкрийте поняття надійності тесту.
3. Вкажіть види норм стандартизації тестової методики.
4. Охарактеризуйте поняття валідності у психодіагностиці.
5. Вкажіть типи валідності тестів.
6. Порівняйте поняття стандартизації та надійності.

Рекомендована та використана література

•Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: учебник. М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2011.
•Кричевец А. Н., Шикин Е. В., Дьячков А. Г. Математика для психологов: учебник / под ред. А. Н. Кричевца. М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2006.
•Кутейников А. Н. Математические методы в психологии: учебное пособие. СПб.: Речь, 2008.
•Митина О. В. Математические методы в психологии: практикум. М.: Аспект Пресс, 2009.
•Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. СПб.: Речь, 2004.
•URL: https://slide-share.ru/vibirkovij-metod-v-psikhologichnikh-doslidzhennyakh-129314

Тема 9

ВИЗНАЧЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЗАВДАНЬ (СПЕЦИФІКАЦІЯ ТЕСТУ). РОЗРОБКА ЗАВДАНЬ. ОФОРМЛЕННЯ ТЕСТУ. ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

План

- Визначення кількості завдань (специфікація тесту)
- Розробка завдань
- Оформлення тесту
- Пілотажне дослідження

Визначення кількості завдань

- Перед створенням тесту з’ясовують його **мету**, розробляють специфікацію (визначення кількості завдань).
- Найзручніше зробити це у вигляді таблиці, у якій по горизонталі розташовують змістові сфери, що передбачається виміряти, по вертикалі — їх маніфестації, тобто шляхи виявлення.

• Розробляючи опитувальники, як правило, створюють решітку розміром від 16 до 25 осередків (наприклад, 4х4, 4х5,5х4 або 5 х 5), оскільки вона є ідеальною для тесту, котрий можна сконструювати, пред'явити і обробити. Потім визначають кількість завдань для кожного з осередків, ураховуючи важливість одного з параметрів щодо іншого або інших. Після визначення відсоткового значення кожного осередку решітки і встановлення кількості завдань для пілотажної версії тесту підраховують завдання для кожного осередку.

• Оптимальним варіантом забезпечення надійності опитувальника є створення **20 завдань**, виконання яких займає не більше 10 хв. Під час визначення кількості завдань тесту зважають на особливості досліджуваного контингенту.

Розробка завдань

- Кожне завдання передбачає тільки **одне чітке просте питання** або **сформульоване одне твердження.** Не допустимі завдання із двозначним формулюванням. Відповіді також мають бути простими. Обстежувані не повинні здогадуватися, для вимірювання чого призначене завдання. Вони повинні охоплювати конкретні, а не загальні аспекти поведінки.
- *Наприклад, запитання «Чи подобається Вам спорт?» краще сформулювати конкретніше: «Ви регулярно граєте в якусь спортивну гру?».*

- Слід уникати вживання таких слів, як «часто», «рідко» тощо, оскільки кожен розуміє їх по-своєму. Також слід уникати термінів на позначення почуттів, вибудовувати завдання у контексті поведінки.
- *Наприклад, запитання «Чи подобається Вам читати художню літературу?» краще замінити на «Чи читаєте ви художню літературу постійно?».*

- Усі запропоновані варіанти відповідей досліджуваний повинен сприймати як можливі. Відповідь, сприйнята як явно неправильна, матиме малу вірогідність вибору.

- Після розроблення завдань психолог повинен ще раз оцінити їх формулювання, переконатися, що всі вони зрозумілі і недвозначні. Для перевірки залучають двох-трьох експертів.

Три типи завдань

1. Дихотомічні (альтернативним вибором):
   Переваги: зрозумілі, легкі і зручні для оброблення. Потребують найменше часу для відповіді.
   Недоліки: малий вибір варіантів відповіді.

2. Трихотомічні:
   Перевага трихотомічних завдань («так», «не знаю», «ні») в тому, що обстежувані можуть краще виразити себе.
   Недолік – актуалізування установки на вибір середнього варіанта (відповіді «не знаю», «інколи» тощо).

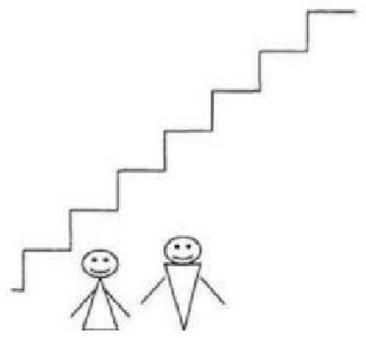
3. Рейтингові шкали
   Перевага рейтингових шкал, що уможливлюють досліджуваному право вибору, нівелюється дією установки на крайні відповіді, тому їх краще уникати.

   Розробляючи завдання, не варто пропонувати більше семи варіантів відповідей в опитувальниках, де є рейтингові шкали. Потрібно забезпечити достатню кількість градацій відповіді, щоб обстежувані могли адекватно виразити себе. В опитувальнику бажано використовувати тільки один тип завдань.

   У розробленні завдань особистісних опитувальників важливо враховувати ймовірність актуалізації настановчих факторів. Можливі такі **види установок**: на згоду; на соціально схвалювану відповідь; на невизначені відповіді; на крайні відповіді.

Оформлення тесту

- Від оформлення і форми репрезентування методики, що визначається як її очевидна валідність, залежить її сприйняття досліджуваними.
- Опитувальник містить **блок основної інформації**, в якому є його назва, питання, що стосуються імені, статі, віку, освіти і деяких інших необхідних для дослідника даних.
- Обов'язково вказують **дату** заповнення опитувальника.

Під час компонування тексту опитувальника слід:

1) пронумерувати кожне завдання;
2) записати рядки на сторінці так, щоб вони були короткими і містили не більше 10-12 слів;
3) розташувати завдання по прямій вертикальній смузі зверху вниз у лівому кутку сторінки;
4) подати варіанти відповідей у вигляді прямої вертикальної смуги зверху вниз у правому кутку сторінки; забезпечити відповідність між кожним завданням і варіантами відповіді на нього (наприклад, за допомогою пунктирної лінії від колонки завдань до варіантів відповідей);
5) відокремити одне від одного завдання, використовуючи вільний простір;
6) згрупувати однакові завдання;
7) розбірливо надрукувати опитувальник.

Оформлення тесту

- Дизайн опитувальника формує сприйняття його як формального документа або наближає до гри (шрифт, колір паперу, розташування завдань).
- Результати обстеження (різні форми їх представлення) не включають в опитувальник, хоча інколи у бланку, з яким працює досліджуваний, є підсумковий блок для заповнення психологом.

Розроблення інструкції

- Інструкція повинна бути чіткою, доступною для розуміння, містити рекомендації, як вибирати відповідь і позначати її в опитувальнику.
- Також уміщують додаткову інформацію, яку розробник хоче повідомити обстежуваному (наприклад, «відповідайте так швидко, наскільки це можливо» або «відповідайте на кожне питання щиро, це дуже важливо для того, щоб ми мали нагоду надати вам необхідну допомогу»). Особливо виокремлюють інформацію, яка сприятиме ефективній роботі досліджуваного, наприклад, про дотримання конфіденційності.

Пілотажне дослідження (пробне)

- Пілотажне дослідження спрямоване на виявлення «слабких місць» в опитувальнику, психологічних особливостей досліджуваних.
- Аналіз його результатів дає змогу остаточно сформулювати завдання.

- *Наприклад, якщо опитувальник призначений для обстеження алкозалежних осіб, то пілотажне дослідження можна провести у спеціальних консультативних центрах, клініках. Коли опитувальник використовуватимуть стосовно дорослих і психічно нормальних представників популяції, необхідно сформувати репрезентативну групу досліджуваних, що складніше, ніж підібрати специфічну.*

- У проведенні пілотажного дослідження не варто складати вибірку, оскільки це займає багато часу. Якщо неможливо створити репрезентативну вибірку, складають вибірку, подібну до неї.
- Особи, які беруть участь у пілотажному дослідженні, різні за демографічними показниками віку, статі, соціального статусу тощо.
- Пілотажну версію опитувальника предʼявляють якнайбільшій кількості досліджуваних. Мінімальна їх кількість повинна бути вдвічі більшою за кількість завдань.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає суть розробки завдання?
2. Назвати та охарактеризувати типи завдань.
3. Проаналізувати оформлення тесту та розробка інструкції.
4. Дати характеристику пілотажному (пробному) дослідженню.

Рекомендована та використана література

•Майоров Л. П. Теорія і практика створення тестів для системи освіти. Як вибирати, створювати і використовувати тести для цілей освіти. М., 2 000.
•Концептуальні підходи до оцінки навчальних досягнень з математики та природознавства у міжнародному порівняльному дослідженні TIMSS / Ковальова Г. С. [и др. |. М . 2008.
URL: https: //enteroko.ru/public.htm
•URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Manual_for_test
Правила оформлення та завантаження тестового URL:
https://ceeq.pnu.edu.ua › sites › 2019/01 › test_inst
•Пілотажне дослідження URL: https://subject.com.ua/sociology/dict/362.html

Тема 10

ЕТАПИ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДІАГНОЗ, ЙОГО РІВНІ (ЗА Л. ВИГОТСЬКИМ).

План

- Психологічний діагноз
- Рівні визначення психологічного діагнозу (за Л. Виготським)
- Сучасні моделі встановлення психологічного діагнозу

Етапи психодіагностичного процесу за Й. Шванцаровою

- Формулювання гіпотез і вибір відповідних діагностичних методів.
- Проведення тестування; аналіз отриманих даних.
- Формулювання висновків (наприклад, про рівень психічного розвитку).
- Відповіді на питання, поставлені на першому етапі.
- Формулювання заходів, бажаних на підставі психологічного висновку.

Психологічний діагноз

- Це кінцевий результат психодіагностичного дослідження, спрямованого на з'ясування та опис суті індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінки її актуального стану, прогнозу її подальшого розвитку та розробки рекомендацій, визначених метою дослідження.

Психологічний діагноз охоплює:

- Поглиблений та всебічний аналіз об'єкта.
- Виявлення в об'єкта кількісно-якісних особливостей.
- Розкриття причинно-наслідкових зв'язків.
- Вирішення практичних завдань – усунення виявлених недоліків.
- Забезпечення рекомендацій з усунення виявлених недоліків.

Основні вимоги до психологічного висновку:

- Психологічний висновок повинен відповідати меті замовлення, а також рівню підготовки замовника до отримання такої інформації.
- Зміст висновку повинен випливати з цілей діагностики.
- У висновки мають входити конкретні рекомендації залежно від характеру отриманих даних, якщо такі були потрібні замовнику.
- Висновок повинен включати короткий опис процесу психодіагностики, тобто використовувані методи, отримані з їх допомогою дані, інтерпретацію даних, висновки.

Рівні психологічного діагнозу (за Л. Виготським):

- Перший – *симптоматичний (емпіричний) діагноз*.
- Другий – *етіологічний діагноз*.
- Третій – *типологічний діагноз*.

Перший рівень — симптоматичний (емпіричний) діагноз

- Це діагноз на основі констатації наявності або відсутності будь-якої ознаки, певних психічних особливостей, симптомів на основі яких робиться практичний висновок. На цьому рівні отримані при діагностуванні дані про індивідуальні особливості психіки досліджуваного співвідноситься або з нормою (у визначенні патології розвитку), або з деяким заданим критерієм.

Другий рівень — етіологічний діагноз

- Цей діагноз враховує не тільки наявність певних психічних особливостей (симптомів), але й причини їх виникнення. Визначення можливих причин переживань, поведінки, взаємостосунків людей – важливий елемент психологічного діагнозу. Необхідно усвідомлювати, що вчинки людини, поведінка та взаємостосунки із іншими визначаються багатьма факторами, які необхідно враховувати у встановленні діагнозу на цьому рівні.

Третій рівень — типологічний діагноз

- Діагноз полягає у визначенні місця та значення отриманих результатів в середньостатистичному ряді, а також цілісній картині особистості. Цей діагноз дозволяє знаходити місце досліджуваного або групи досліджуваних на «вісі континууму» за ступенем прояву тих чи інших якостей. Для цього необхідно провести порівняння отриманих у діагностуванні даних усередині вибірки досліджуваних, ранжування досліджуваних за ступенем прояву тих чи інших показників, введення показника високого, середнього та низького рівнів розвитку особливостей, що вивчаються шляхом співвіднесення із певним критерієм (наприклад, соціально-психологічним нормативом).

Психологічний діагноз

- Здійснення діагнозу на вищому рівні завжди вимагає відбору суттєвих властивостей особистості, розкриття внутрішніх зв’язків між ними, а це, своєю чергою, пов’язане зі станом розвитку загальної теорії особистості в психології.
- За допомогою психодіагностичних методів, методик можна достатньо швидко та надійно забезпечити збір даних про досліджуваного для формулювання психологічного діагнозу.
- Залежно від мети психодіагностичного дослідження отримані результати можуть бути передані іншим спеціалістам (лікарям, педагогам, дефектологам та ін.), які можуть самостійно приймати рішення про їх використання в своїй професійній діяльності.

Операціоналізована психодинамічна психодіагностика

- **ОПД** (операціоналізована психодинамічна діагностика) – це сучасний діагностичний інструмент, який дозволяє структурувати отриману під час діагностики інформацію і, виділивши найважливіше, встановити діагноз і грамотно спланувати лікування. З цією метою робоча група ОПД (близько 50 провідних німецьких психотерапевтів) у вересні 1992 почала розробку клінічних і емпіричних посібників. Проаналізувавши сучасні психодинамічні дослідження, робоча група виділила 5 осей, 4 з яких психодинамічні, засновані на психоаналітичному підході (структура особистості, інтрапсихічний конфлікт, перенесення і контрперенос) і одна описова вісь.

1. Бачення хвороби і передумови лікування
2. Зв’язки і моделі, зразки стосунків
3. Центральні теми конфліктів
4. Структура
5. ДСМ/МКБ 10

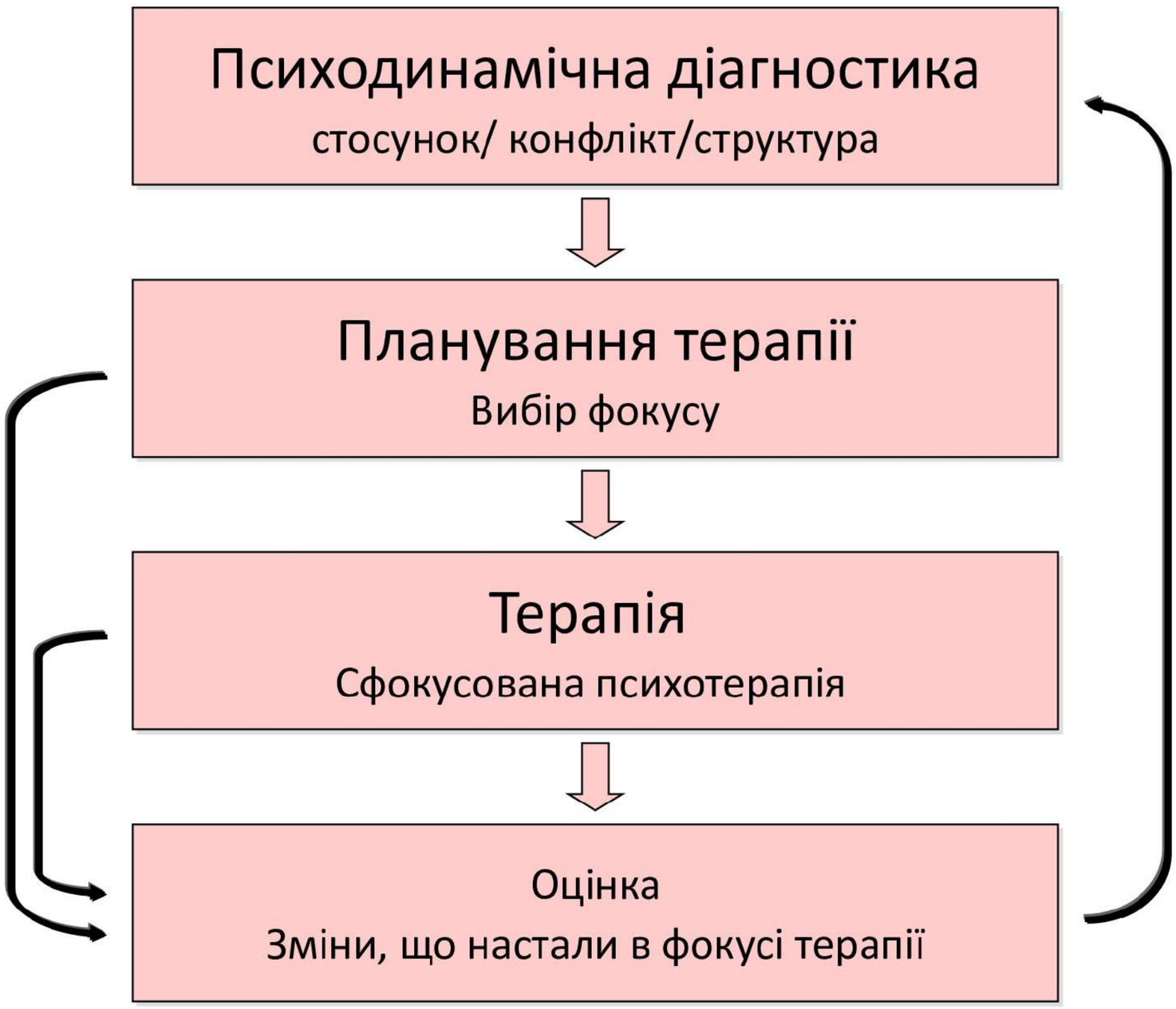
Клінічні передумови до застосування ОПД

1. Інтерв'ю за прикладом, зазначеним в мануалі
2. Володіння психодинамічним мисленням
3. Орієнтація на мануал

Цілі ОПД

1. Усебічно оцінити (після одно-двогодинного інтерв'ю) психодинамічний профіль пацієнта настільки, наскільки цього буде необхідно і достатньо для діагностики, визначення терапевтичного фокусу і планування лікування.
2. Дати прогностичну оцінку.
3. Скласти план лікування.
4. Оцінити хід терапії на різних стадіях та її результати.
5. Забезпечити спадкоємність між фахівцями на різних етапах.
6. Оптимізувати наукові дослідження у галузі психотерапії.
7. Оцінити відповідність методу і конкретної практики критеріям контролю якості.
8. Стандартизувати формування експертних висновків.

Інтерв’ю в ОПД

Мета інтерв’ю ОПД: зібрати матеріал для того, щоб за можливості достовірно оцінити всі пункти і розділи всіх п’яти вісей.

Вимоги до інтерв'юера

1. Базові уявлення про психодинаміку.
2. Здатність до емпатії і відкритого сприйняття вільного перебігу рольових реакцій і власних переживань у стосунках з пацієнтом. Це є необхідним, щоб розпізнати і зрозуміти патерни поведінки «тут і зараз» і зв'язати їх формування з досвідом пацієнта «там і тоді».
3. Достатнє розуміння вісей I–IV, щоб оцінити за плином інтерв'ю, до якої вісі належить інформація, чи достатньо її та що ще потрібно з'ясувати.
4. Знання діагностичних критеріїв МКБ-10 або DSM-IV і наявність достатнього клінічного досвіду або відповідної підготовки для застосування класифікаційних схем.

3 типи інформації

1) **об'єктивні дані:**

анамнез, біографія, родичі;

2) **суб'єктивні дані:**

ставлення до хвороби, зв'язок зі значущим іншим, перенос та контрперенос;

3) **сценічна інформація:**

те, що відбувається в кабінеті між терапевтом та пацієнтом

4) **3-4 приклади конфліктів** зокрема;

5) **3-4 приклади стосунків.**

ОПД фіксується зразу після інтерв'ю не в присутності пацієнта.

Важливо звертати увагу на інтонацію і теми, які не були порушені під час інтерв'ю (наприклад, жодного слова про дітей).

Інтерв'ю розділене на п'ять фаз, кожна з яких починається з питання або інтервенції. Структуруючі питання є допустимими у кожній фазі.

Початкова фаза (1 вісь)

Знайомство, причини приходу

Ідентифікація епізодів стосунків (2 вісь)

Прояснення проблеми через активність терапевта

Сприйняття і відчуття себе, біографія пацієнта (4 вісь)

«Як Ви себе оцінюєте?», «Як Ви оцінюєте свою проблему?»

Досвід сприйняття об'єктів та управління зовнішнім життям (3 вісь)

Мотивація для психотерапії, передумови лікування, здатність до інсайту (1 вісь)

Зазвичай перше інтерв'ю ОПД займає не менше 90 хвилин, і у середньому триває від двох до трьох годин.

1. Початкова фаза

Пацієнта слід проінформувати про мету і часові межі консультації.

Пацієнт, як правило, починає зі своїх скарг, які привели його до терапевта. У цій фазі терапевт повинен оцінити:

1) основні симптоми згідно з МКБ-10;

2) тяжкість психічних і соматичних розладів;

3) субєктивні страждання пацієнта;

4) погіршення його актуальної життєвої ситуації;

5) зміну його самосприйняття;

6) зв'язок виникнення симптомів з будь-якою критичною ситуацією (від'їзд з батьківського дому, початок професійного навчання, підвищення лідерської позиції, початок сімейного життя, пенсія тощо).

За можливості потрібно прагнути виділити важливі конфлікти у декількох сферах життя пацієнта.

2. Ідентифікація епізодів стосунків

Терапевт виявляє значущі епізоди стосунків на основі аналізу:

- досвіду поточного перенесення-контрперенесення;
- розповіді про актуальні стосунки, або ті важкі, що були раніше, про конфлікти або стрес будь-якого типу.

У центрі уваги тут виявляються:

- **дисфункціональні, поточні або повторювані (звичні) патерни стосунків;**
- **невротичні повторення, надмірні генералізації, уривчастість і суперечності у стосунках;**
- **ступінь диференціації переживання пацієнтом своїх об'єктів.**

Потрібно обрати принаймні два-три типові епізоди значущих стосунків і визначити об'єкти пацієнта.

Терапевт на основі всього інтерв'ю зіставляє скарги з описом стосунків, їх розвитком у часі і реакції інших на захворювання. Важливо зрозуміти, наскільки описані стосунки унікальні у характері пацієнта і як вони співвідносяться з іншими стосунками у його житті.

Для виявлення динаміки стосунків корисно запитати:

- про очікування, бажання, тривоги щодо до себе або інших;
- про зовні видимі реакції на поведінку інших;
- про переживання, емоційні і когнітивні реакції пацієнта і його партнера на те, що відбувається у стосунках.

Уже на цій фазі помітні повторювані конфліктні патерни (Вісь III), що впливають на зміст і сцену інтерв'ю. Уточнюючі питання (зокрема перевіряючі гіпотези/висновки) допомагають оцінити прояв передбачуваних конфліктів в інших сферах життя:

- Чи впливає це на вашу роботу і/або на ваші стосунки з іншими людьми?
- Ви в цьому більше схожі на свого батька або на матір?
- Чи правильно я розумію, що хвороба знову заводить вас у вже знайому ситуацію?

3. Сприйняття і відчуття себе, біографія пацієнта

У цій фазі оцінюються структурні характеристики (вісь IV) і збирається інформація про досвід пацієнта у різних сферах і ситуаціях у житті.

Описуючи себе у різних ситуаціях, пацієнт надає терапевту додаткову біографічну інформацію.

Уточнюючі питання тут спрямовані як на прояснення фактів та стосунків, так і на розуміння того, як пацієнт сприймає себе в описуваних ситуаціях.

Терапевт повинен дослідити самовідчуття пацієнта у декількох сферах життя, щоб виявити його основні конфлікти.

4. Досвід сприйняття об'єктів та управління зовнішнім життям

Четверта фаза пов'язана з третьою. Досвід сприйняття себе практично завжди описується у відношенні до об'єкта. Терапевт повинен ще раз зосередитися на тому, як пацієнт сприймає об'єкти, як він відчуває інших «тут і зараз» і «там і тоді». Попутно виявляються важливі для пацієнта сфери життя: батьківська чи власна сім'я і актуальні партнери, професійне життя, друзі, інші соціальні контакти. Досліджуючи структурні здатності на основі досвіду переживання себе і об'єкта, у пацієнтів з низькою структурною інтеграцією важливо зберегти відкритість і неструктурованість інтерв'ю. У цьому випадку терапевт може більш активно пропонувати пацієнтові гіпотези про його внутрішні процеси і дефіцити, які сам пацієнт часто не усвідомлює і не здатен адекватно описати.

5. Мотивація для психотерапії, передумови лікування, здатність до інсайту

До кінця інтерв'ю терапевт повинен ще раз осмислити сцени, що розігруються в інтерв'ю, і історії, розказані пацієнтом, відзначаючи свої відчуття від спілкування з ним і те, які основні проблеми на цей момент удалося встановити. На основі зібраного матеріалу слід сформулювати інтерпретацію. Залежно від рівня структурної інтеграції пацієнта, можна використовувати контрперенесення і звертатися до окремих аспектів перенесення:

Наприклад:

— Ви хочете навчитися жити незалежно, але хочете відчувати залежність від свого чоловіка, і, як виявило наше спілкування, від мене. Ви очікуєте, що я допоможу вам у цій складній ситуації.

Такі узагальнення повинні «пробно» спрямувати пацієнта до проблемних сфер і перевірити його реакції на такі інтервенції. Це важливо для оцінки внутрішніх конфліктів, структури і готовності пацієнта вступити у прояснюючий терапевтичний процес.

Перше інтерв'ю слід закінчувати плануванням наступних кроків. Корисно коротко обговорити з пацієнтом, що вже вдалося з'ясувати, і що має бути уточнено. Терапевт повинен за можливістю оцінити показання для подальшої терапії та проінформувати про це пацієнта.

Психічні і психосоматичні розлади

Описовий клінічний діагноз психічних розладів згідно з МКБ-10 (Вісь V) вимагає структурної процедури для обліку основних симптомів, описаних у розділах МКБ-10, включаючи психопатологічні критерії та їх стійкість у часі. Відповідно, діагност повинен знати діагностичні керівництва і дослідні критерії. Можна додатково використовувати для перевірки список симптомів (e.g. Dittmann et al., 1992; Hiller et al., 1995), в якому діагнози визначаються відповідними кластерами симптомів.

Питання для самоперевірки

1. Що таке психологічний діагноз? Основні його компоненти?
2. Описати етапи психодіагностичного процесу за Й. Шванцарою.
3. Розкрийте основні вимоги до психологічного висновку.
4. Перелічіть та охарактеризуйте рівні психологічного діагнозу (за Л. Виготським).

Рекомендована та використана література

- Шмельов А. Г. Основи психодіагностики. М.: "Фенікс", 1996.
- Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: підручник для вузів. Пітер, 2005.
- Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словник-довідник з психодіагностики. СПб., 1999.
- Немов Р. С. Психологія: в 3-х т. М., 2000. Т. 2.
- Столяренко Л. Д. Основи психології: практикум. Ростов-на-Дону, "Фенікс", 2005.

Тема 11

ОСНОВНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

План

- Основні поняття психологічної діагностики
- Психодіагностика в закладі освіти
- Особливості діагностичної роботи працівників психологічної служби з різними цільовими аудиторіями

- Сучасні методи психодіагностики охоплюють дослідження усіх психічних процесів, властивостей і станів людини. Створення, опис і наукове визнання наукових понять і явищ пов'язані з експериментальним вивченням їх психодіагностичними засобами. Визначення нових наукових об'єктів експериментальним шляхом неможливе без дотримання спеціальних вимог до психодіагностування.

- Найважливішими умовами успішності психодіагностики є, з одного боку, готовність випробуваного взяти участь в процедурі тестування і, з іншого – позиція, яку займає в цій системі взаємовідносин сам дослідник.
- Конфіденційна психологічна інформація, отримана в результаті обстеження, не повинна завдавати шкоди випробуваному, а бути об'єктивною, достовірною і ґрунтуватися на принципах соціальної моральності , які закріплені в нормах Міжнародних стандартів етики, прийнятих у роботі психологів.

До цих принципів належать:

- принцип відповідальності, коли дослідник відповідає за достовірність і конфіденційність отриманої інформації;
- принцип компетентності, тобто знання основних практичних процедур психодіагностики і правильне їх використання;
- принцип етичної та юридичної правомочності, який полягає у використанні отриманої інформації в межах чинного законодавства;
- принцип кваліфікованої пропаганди психології, що формується в такій організації роботи, коли у випробуваного в результаті досліджень створюється сприятливе враження від психологічної діагностики;
- принцип конфіденційності, тобто нерозголошення відомостей про досліджуваного, що становлять зміст інтимних, особистісних аспектів його життєдіяльності;

- принцип благополуччя випробуваного, який полягає в тому, що випробуваний за результатами тестування не повинен погіршувати свій психологічний і соматичний стан, а також матеріальне становище. Йому не слід завдавати шкоди;
- принцип професійної кооперації утверджує можливість обміну психологічної інформацією між психологами з метою підвищення якості психодіагностики;
- принцип інформування клієнта про цілі обстеження полягає в тому, що випробовуваний повинен представляти спільні завдання дослідження;
- принцип морально-позитивного ефекту обстеження полягає в тому, щоб домагатися в результаті обстеження та консультації поліпшення настрою випробовуваних і зниження у них ймовірності прояви негативних особливостей поведінки;
- принцип громадянськості і патріотизму полягає у вмілому поєднанні принципу благополуччя випробуваного із забезпеченням ефективності функціонування професійної або соціальної спільності, де людина живе і працює.

Вимоги до психолога як користувача психодіагностичних методик:

1. Психолог повинен знати і застосовувати на практиці загальні теоретико-методологічні принципи психодіагностики, володіти основами диференціальної психометрики, стежити за поточною методичною літературу з психодіагностики, самостійно вести картку і особисту бібліотеку методик, застосовуваних у заданій області.
2. Психолог має відповідати за рішення, що приймаються на основі тестування, забезпечуючи їх відповідність репрезентативності та прогностичної валідності методики. Він попереджає можливі помилки, що допускаються не професіоналами, не знайомими з обмеженнями у використанні того чи іншого тесту.

3. Психолог користується переважним правом порівняно з непрофесіоналами на проведення психодіагностики в заданій області, на використання протоколів відповідно до професійно-етичних принципів і інтересів психології. Він користується переважним правом отримання методичних матеріалів, зокрема набуття їх як індивідуальної професійної власності.

Завдання психолога – забезпечувати необхідний рівень надійності діагнозу, застосовуючи паралельні стандартизовані і нестандартизовані методики, а також метод незалежних експертних оцінок.

1. Психолог у підборі методик у комплексну програму обстеження не керується субєктивними уподобаннями та упередженнями в оцінці методик, а зважає на вимоги максимальної ефективності діагностики: максимум надійності за мінімумі витрат.
2. Психолог паралельно з використанням методик має вести **науково-методичну роботу**, аналізуючи за зібраними даними ефективність застосування методики в заданій області. Ведення такої науково-методичної роботи входить в основне коло обовʼязків психолога. У цій роботі психолог підтримує оперативні контакти з головною методичною організацією, передаючи їй копії протоколів (для накопичення банків даних) і отримуючи інструктивні методичні матеріали.

3. Психолог забезпечує ретельне **дотримання всіх вимог для проведення стандартних методик обстеження.** Підрахунок балів, інтерпретація, прогноз виконуються відповідно до методичних вказівок. Психолог не має права відхилятися від стандарту у використанні методики, прийнятої на визначений період. Усі рекламації та пропозиції з використання методики психолог спрямовує в методичний центр і вимагає їх врахування за чергового перегляду методики.
4. Психолог забезпечує конфіденційність психодіагностичної інформації, отриманої від випробуваного на основі «особистої довіри».

Психолог обов'язково попереджає випробуваного про те, хто і для чого може використати цю інформацію. Психолог не має права приховувати від випробуваного те, які рішення можуть бути ухвалені на основі психологічної діагностики.

- Психолог зберігає професійну таємницю: не передає особам, уповноваженим вести психодіагностичну практику, інструктивних матеріалів, не розкриває перед потенційними випробуваними таємницю тієї чи іншої психодіагностичної методики, на якій заснована його валідність.
- Обов'язково розглядає поряд з найбільш вірогідною і альтернативну діагностичну гіпотезу (інтерпретацію даних), застосовуючи в психодіагностиці принцип, аналогічний принципу «презумпції невинності» в судочинстві.

- Повідомляє в регіональні чи центральні органи Товариства психологів про всі помічені ним порушення нормативних (процедурних і етичних) принципів психодіагностики.

Психолог уповноважений особисто перешкоджати некоректному і неетичному застосуванню психодіагностики.

Головні вимоги до психолога:

- **По-перше**, психологи повинні знати загальні теоретико-методологічні принципи і дотримуватися їх на практиці, а також знати основи диференціальної психометрії, методи аналізу психологічної літератури.
- **По-друге**, обов'язковим для психолога є створення і ведення банку інформаційних даних і банку тестових засобів.
- **По-третє**, психолог повинен нести відповідальність за рішення, що приймаються на основі тестових даних, за забезпечення відповідності валідності методик і необхідного рівня надійності діагнозу.

- **По-четверте**, психолог, розробляючи комплексну методику психодіагностики (тестову батарею), повинен зважати на максимальну ефективність діагностики (максимум надійності за мінімуму витрат), проводити науково-дослідну роботу з удосконалення методик у заданій області.
- **По-п'яте**, в процесі діагностичної роботи слід дотримуватись вимог стандартизації методів, обробки та інтерпретації даних.
- **По-шосте**, від психолога потрібна коректне використання і поширення методичних засобів, забезпечення конфіденційності психологічної інформації, а також виконання вимог з охорони авторських прав розробників психодіагностичних методик.

Питання для самоперевірки

1. Вкажіть найважливіші умови (принципи) успішності психодіагностики.
2. Назвіть і проаналізуйте вимоги до психолога як користувача психодіагностичних методик.
3. Суть завдання психолога у психодіагностиці.
4. Характеристика основних вимог до психолога.

Рекомендована та використана література

- Адаптація дітей (учнів/студентів до навчально-виховного процесу / наук. ред.: В. Г. Панок; авт. кол. 1 т.: Н. В. Сосновенко, А. І. Тінякова. Видання 2-е. К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. 112 с.
- URL: https://pidru4niki.com/15800119/psihologiya/vimogi_testiv_metodiv_psihodiagnostichnogo_doslidzhennya_koristuvachiv
- Блинова О. Є. Психодіагностика. Психометричні основи конструювання тестів : навч. посібник. Херсон: [ПП Вишемирський В.С.], 2007. 174 с.
- Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006. 351 с.
- Бушуєва Т. В. Психодіагностика: підруч. для студентів ВНЗ. Ніжин: Лисенко М. М. [вид.], 2016. 503 с.
- Галян І. М. Психодіагностика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 464 с.
- Гріньова О. М. Дитяча психодіагностика: навч.-метод. посіб. для студентів ВНЗ. Вінниця: Нілан, 2015. 227 с.
- Корольчук М. С. Психодіагностика: навч. посіб. Київ: Ельга: Ніка-Центр, 2012. 399 с.
- Любіна Л. А. Психодіагностика: навч. посіб. Чернівці: Яворський С. Н. [вид.], 2018. 276 с.
- Нікітчук У. І. Психологічне тестування: навч.-метод. посіб. до курсу «Психодіагностика» для студентів спец. «Психологія». Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2015. 119 с.

Тема 12

ВИМОГИ ДО КОРИСТУВАЧІВ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК

План

- Етичний кодекс психолога
- Етичні принципи, стандарти
- Проблеми у роботі психолога

Основні вимоги до користувачів психодіагностичних методик:

1. Психодіагност повинен мати глибокі знання, бути добре ознайомленим із психологічними теоріями.
2. У разі використання тестів, що вимірюють або оцінюють особистісні риси людини, дослідник має знати загальну психологічну теорію рис особистості.
3. Уміти привертати до себе людей, викликаючи їх довіру і щирість, а також володіти спеціальними психодіагностичними теоретичними знаннями.
4. Важливою вимогою є досконале знання психодіагностичних методик і умов правильного їх застосування.

5. Послуговуючись психодіагностичними методиками, психолог повинен кваліфіковано працювати із психометричною документацією у методичній літературі з психодіагностики, знати, які психометричні характеристики тесту мають вказати його розробники, якою мірою ці характеристики відповідають типові тесту й актуальності завдання, мету його використання.
6. Дослідник повинен уміти правильно визначити, які тестові норми можна застосувати в конкретній діагностичній ситуації, чи потребує вона рестандартизації тестових норм, а за потреби – самостійно провести рестандартизацію.
7. Психолог повинен самостійно обирати дані, проводити кореляційне оброблення та вимірювання емпіричної валідності, за потреби – самостійно конкретизувати операційні індикатори критеріальної інформації.

Методичні стандарти

- Психолог має вести подвійну документацію: всі копії протоколів передавати у головну методичну організацію (науково-академічну або галузеву) для поповнення загального банку даних і вдосконалення психометричних характеристик методики. Усі модифікації, що вносяться в методику (формулювання інструкції, окремі питання, послідовність, пропозиції), узгоджують з головною організацією.

- Оскільки самостійне впровадження на місцях різноманітних модифікацій зумовлює втрату психометричної чистоти результатів, сповільнює створення модифікацій, адаптованих до специфічних умов. Дотримання методичних стандартів є необхідним атрибутом психометричної культури психолога.

Вимоги до психолога як користувача психодіагностичних методик охоплюють:

- Самостійне виявлення і вимірювання рівня модифікаційних похибок, які зумовлюють фальсифікацію досліджуваними текстових даних.
- Відстоювання недостовірних протоколів.
- Статичну фіксацію досягнення достовірності у груповій психодіагностиці.
- Володіння прийомами складного кількісного підрахунку непрямих текстових показників, інтегральних показників, які потребують поєднання різноманітної числової інформації.

Уміння поставити завдання програмістові або психологові-психометристу для автоматизації підрахунків ЕОМ є необхідними професійними навичками психодіагноста.

Етичні норми психодіагностики

Етичні норми психодіагностики – комплекс норм і принципів захисту інтересів і прав обстежуваних осіб.

Одними з найважливіших у комплексі норм і вимог професійної етики є дотримання принципів гуманності, перевага інтересів обстежуваного у визначенні цілей, плануванні процедури, характері проведення діагностичного обстеження.

Від психолога і соціального працівника вимагаються чималий такт, оберігання обстежуваного від «психічних» травм, безумовна повага його особистості. У випадках порушення психологами професійної етики під час роботи з обстежуваними, у результаті завдається наноситься моральна шкода, всі отримані «позитивні» результати і рекомендації втрачають будь-який сенс.

Етичні принципи

До найважливіших етичних принципів, яких повинен дотримуватися психолог, належать:

1. **Професійна компетентність**

Психологічна діагностика входить до найбільш складних областей практичної психології. Не тільки успіх діагностичної діяльності загалом, але й правильне застосування конкретних методик, адекватна інтерпретація їхніх результатів вимагають великого обсягу зведень, що постійно уточнюють їхню надійність, валідність, області застосування тесту.

1. **Конфіденційність дослідження**

Нерозголошення зведень обстежуваних, що не стосуються безпосередньо до цілей і задач конкретного психологічного обстеження, повинно бути загальним і абсолютно непорушним правилом професійної етики психолога.

Питання для самоперевірки

1. Які основні вимоги до користувачів психодіагностичних методик?
2. Що входить у методичні стандарти роботи психолога? Що передбачають ці вимоги?
3. Що таке етичні норми психодіагностики?
4. Охарактеризуйте основні етичні принципи психолога.

Рекомендована та використана література

- Вимоги до користувачів психодіагностичних методик. URL: https://studfile.net › preview › page:3
- Вимоги до користувачів психодіагностичних методик. URL: https://studopedia.su › 17_15821_vimogi-do-koristuva
- Положення про психологічну службу системи освіти України (03.05.1999)
- Профессиональный кодекс этики для психолога. Бонн, ФРГ. Вопросы психологии. 1990. № 6.
- Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика: учеб. пособие для студентов ст. курсов психол. фак. и отд-ний ун-тов. К.: Укртехпрес, 1997. 216 с.
- Вачков И. В. Введение в профессию «психолог»: учеб. пособие / под ред. И. Б. Гриншпуна. 3-е изд., стер. М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. 464 с.

Теми 13-14

ПСИХОДІАГНОСТИКА ДИТЯЧОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

План

•Психологічні особливості дошкільника

• Психодіагностичні методи вивчення дошкільника

• Психодіагностика молодшого школяра

Психологічні особливості дошкільника та зони стимуляції розвитку

- Багато часу необхідно приділяти сенсорному розвитку та розвитку психічних процесів (увага, пам'ять, сприйняття, сприйняття кольорів, міркування, мислення, моторика, властивості предметів).

- У виховання варто включати завдання на розвиток дрібної й великої моторики, багаторазове ліплення та рухливі ігри для закріплення матеріалу.

- Молодший дошкільний вік – сприятливий період для розвитку ***наочно-дійового мислення.***

- Діти в цьому віці – діячі та митці, а не тільки спостерігачі.

Діагностика загального інтелектуального рівня

- Для дітей трьох-чотирьох років підходять методики з назвами ***«Безглуздості», «Пори року», «Кому що бракує?», «Обведи контур», «Відтвори малюнки».***

Для психодіагностики рівня інтелектуального розвитку дітей чотирьох-п’яти років

- Рекомендується використовувати методики «Що тут зайве?», «Розділи на групи», «Пройди через лабіринт» і «Виріжи фігури».
- Методики «Що тут зайве?» і «Розділи на групи» оцінюють рівень розвитку наочно-образного мислення,
- а методики «Пройди через лабіринт» і «Виріжи фігури» — рівень розвитку наочно-дієвого мислення у дітей.

- Вважається, що інтелектуальні здібності дитини потребують подальшого розвитку, якщо показники інтелекту за вказаними методиками менше 7—8 балів.

- При оцінках 9–10 балів робиться висновок про те, що дитина для свого віку знаходиться на дуже високому рівні інтелектуального розвитку і спеціальної уваги.
- У зв'язку з цим батькам і вчителям не варто хвилюватися (йдеться про можливий неспокій дорослих людей з приводу відставання дитини в інтелектуальному розвитку).
- При середніх показниках у дитини нижче 4–5 балів з нею обов'язково необхідно додатково займатися, оскільки в цьому випадку її інтелектуальний розвиток помітно відстає від середнього рівня (6–7 балів).

Діагностика розвитку окремих когнітивних процесів:

- *діагностики сприйняття;*
- *діагностики уваги;*
- *діагностики уяви;*
- *діагностики мови;*
- *діагностики пам'яті.*

- для ***діагностики сприйняття*** користуються методиками «Чого не вистачає на цих малюнках?», «Дізнайся, хто це», «Які предмети заховані в малюнках?», «Чим залатати килимок?»;
- для ***діагностики уваги*** задіюють методики «Знайди і викресли», «Простав значки», «Запам'ятай і розстав крапки»;
- для ***діагностики уяви*** використовують методики «Придумай розповідь», «Намалюй що-небудь», «Придумай гру»;
- для ***діагностики мови*** рекомендуються методики «Назви слова», «Розкажи по картинці»;
- для ***діагностики пам'яті*** користуються методиками «Впізнай фігури», «Запам'ятай малюнки», «Запам'ятай цифри». Останні визначають об'єм короткочасної зорової пам'яті.

Психодіагностика рівня розвитку інтелектуальних здібностей дітей 6—7 років, що йдуть до школи

- *загального інтелектуального рівня*
- *розвитку довільної сфери*
- *рівня розумового розвитку дитини*
- *готовності дітей до шкільного навчання*

- Діагностику ***загального інтелектуального рівня*** рекомендується проводити за допомогою таких методик:
- «Загальна орієнтація дітей у навколишньому світі і запас побутових знань» (варіант методики для тих дітей, котрі йдуть до школи), «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення схожості і відмінності в об'єктах», «Формування понять», «Кубик Рубіка», «Матриці Равена»;
- методика «Будиночок» Н. І. Гуткіної слугує для діагностики рівня ***розвитку довільної сфери;***
- тест «Здібності до навчання в школі» Р. Віцлака складається з 15 завдань, які дають змогу оцінити ***рівень розумового розвитку дитини***;

- «Орієнтовний тест шкільної зрілості Керна-Йерасика призначений для діагностики ***готовності дітей до шкільного навчання***;
- методика «Кубик Рубіка» оцінює ***рівень розвитку наочно-дієвого мислення.***
- методика «Матриці Равена» призначається для ***діагностики образно-логічного мислення;***
- методика «Зразок і правило» О. Л. Венгера спрямована на виявлення ***рівня розвитку наочно-образного мислення***;
- методики «Загальна орієнтація дітей у навколишньому світі і запас побутових знань», «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення схожості і відмінності в об'єктах», «Формування понять» — для ***діагностики рівня розвитку словесно-логічного мислення***.

Методи діагностики когнітивних процесів у дітей 6—7 років:

- для оцінки уваги використовують методику «Кільця Ландольта» (за допомогою цієї методики оцінюють продуктивність, стійкість, розподіл і перемикання уваги), тест «Коректурна проба»;

- для психодіагностики пам'яті рекомендуються методики оцінки обєму короткочасної зорової і слухової пам'яті, оперативної зорової і слухової пам'яті, а також динамічних особливостей процесу запам'ятовування;

- для психодіагностики уяви застосовують методики «Вербальна фантазія» 8 (мовна уява), «Малюнок» (зорова уява) і «Скульптура»;

- для психодіагностики мови використовують методики «Визначення понять» і «Визначення пасивного і активного словникового запасу».

Психодіагностика рівня розвитку інтелекту у молодших школярів

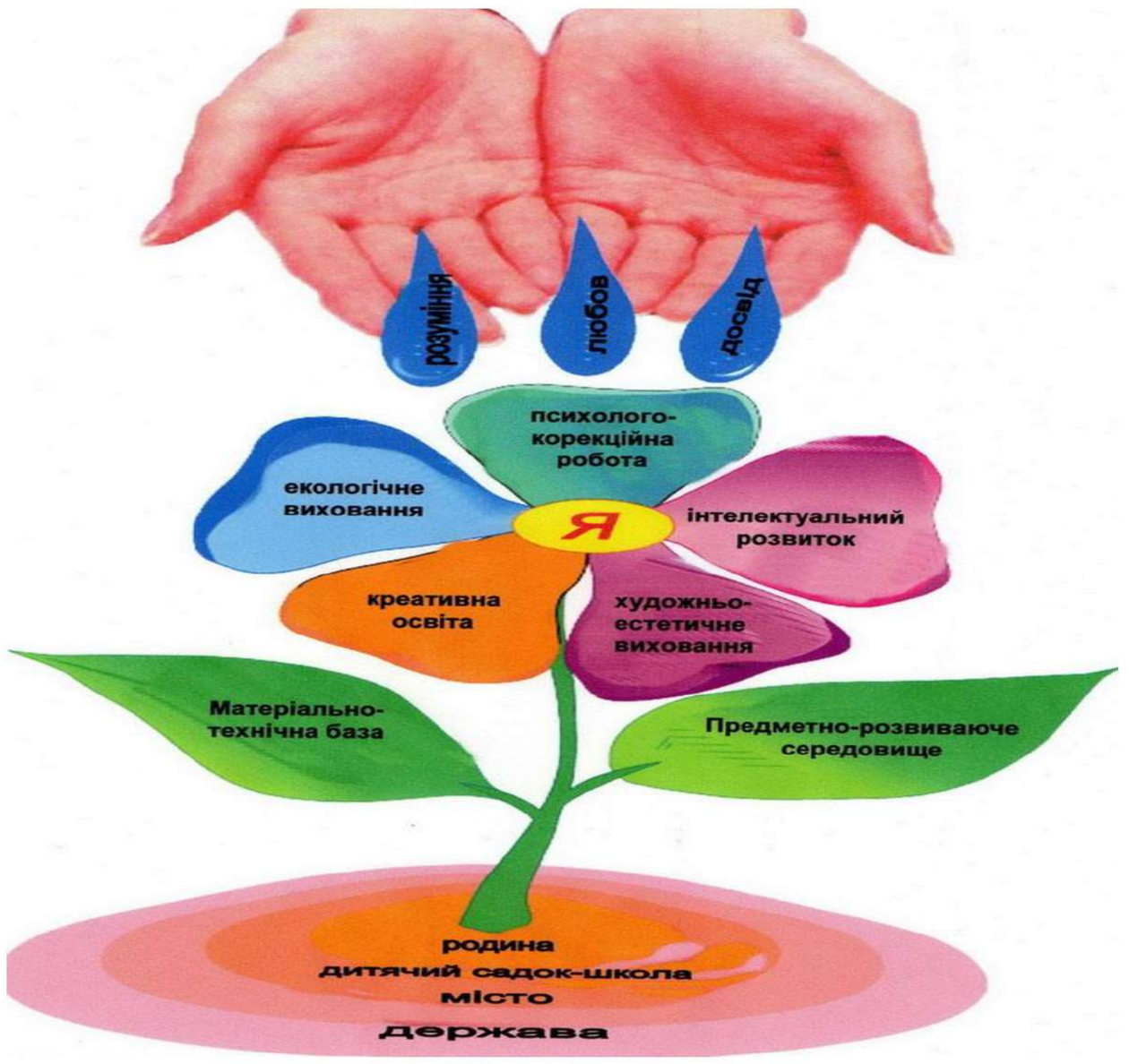

- Діагностика ***загального інтелектуального рівня***
- Методи ***діагностики когнітивних процесів***

1. Діагностика ***загального інтелектуального рівня*** проводиться за допомогою *методики «Загальна орієнтація дітей у навколишньому світі і запас побутових* знань» (варіанти для різних класів, що вчаться, – з першого по четвертий-пятий), «Формування понять», «Уміння лічити про себе», «Кубик Рубіка», «Матриці Равена».

2. Методи ***діагностики когнітивних процесів*** у дітей молодшого шкільного віку. Застосовують у проведенні різнобічної психодіагностики інтелекту дітей цього віку, яка охоплює оцінювання всіх когнітивних процесів. Додатково можна скористатися тими методиками, які вже були рекомендовані для діагностики когнітивних процесів у дітей шести-семирічного віку.

- Для психодіагностики уваги використовують методики «Кільця Ландольта» (за допомогою цієї методики оцінюються продуктивність, стійкість, розподіл і перемикання уваги), «Стійкість уваги», «Розподіл уваги», «Оцінка уваги молодшого школяра».

- Для психодіагностики пам'яті застосовують методики «Заучування 10 слів», «Оцінка обєму короткочасної пам'яті», «Діагностика коефіцієнта логічної і механічної пам'яті, «Діагностика типу пам'яті».
- Для психодіагностики уяви рекомендують методики «Вербальна фантазія» (мовна уява), «Малюнок» (зорова уява) і «Скульптура».
- Для психодіагностики мови застосовують методики «Визначення понять» і «Визначення пасивного і активного словникового запасу».

Питання до теми

1. Психодіагностика розвитку немовлят.
2. Психодіагностичні методи вивчення дошкільників.
3. Охарактеризуйте психодіагностику молодшого школяра.

Рекомендована та використана література

- Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2015. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11801/1/child_psychological_diagnost
- ПАЛІЙ А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ 2013. URL: http://194.44.152.155/elib/local/862.pdf
- Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: методичний посібник; укладач Яценко Т. В. URL: https://vseosvita.ua/library/diagnostika-psihicnogo-rozvitku-ditej-doskiln

Теми 15-16

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПІДЛІТКОВОГО ТА СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

План

- Методи психодіагностики підліткового віку
- Діагностика когнітивної сфери:
а) діагностика загального інтелектуального рівня;
б) діагностика когнітивних процесів.
- Діагностика особистісної сфери.
- Діагностика емоційно-мотиваційної сфери.

- Психодіагностика юнацького віку

1. Діагностика когнітивної сфери

У підлітковому віці спостерігається розвиток:

- обсягу уваги;
- підвищення стійкості уваги;
- здатності до переключення та розподілу уваги.

- Фіксується погіршення результатів навчальної діяльності. Це відбувається тому, що розумові здібності підлітка, на відміну від здібностей молодшого школяра, набувають нової якості: вони стають опосередкованими.
- Це відбувається завдяки розвитку понятійного, мовно-логічного, абстрактного мислення.
- Підліток може оперувати поняттями, міркувати про властивості та якості предметів, висувати гіпотези, планувати дослідницьку діяльність і засвоювати великі масиви інформації.

- Причини неуважності підлітка полягають у суперечливості його вікового періоду: підліток здатен придумати спосіб запам'ятовування нової формули, тобто керувати своєю пам'яттю, може висунути гіпотезу, тобто спрямувати, регулювати процес свого мислення, але йому дуже важко керувати своєю особистістю, собою як цілим.
- Це пов'язано з новими інтересами, переживаннями та хронічною емоційною нестабільністю, яка виявляється в імпульсивності, нестриманості, іноді агресивності.

- **Розумова діяльність** підлітка, як і його **поведінка**, залежить від стану його **мотиваційної сфери**.

- Підліток уважний тільки щодо того, що якось пов'язано із його актуальними потребами та переживанням.

Усі переживання підлітка пов'язані з:

- пошуком себе;
- пізнанням своїх здібностей та можливостей;
- прагненням дізнатися, як оцінюють його інші;
- постійним перебиранням на себе різних дорослих ролей;
- гострою необхідністю у формуванні власного образу «Я».

- Якщо те чи інше навчальне завдання сприяє розвиткові особистості;
- якщо навчальна ситуація пов'язана з переживаннями;
- якщо характер і форми спілкування допомагають йому здобути дорослу позицію, то **увага стає стійкою та концентрованою.**

- У середині підлікового віку ***пам'ять*** починає розвиватися в напрямі інтелектуалізації.
- Використовуються прийоми опосередкованого запам'ятовування, збільшується обсяг таких прийомів, їх використання стає більш свідомим, цілеспрямованим.

- Підлітки мають індивідуальні відмінності в характері мнемічної діяльності: якщо учні 5-го класу використовують більше зовнішні прийоми запам'ятовування (асоціації, смислове групування), то учні 8-го класу більше використовують опосередковані прийоми запам'ятовування та пошук для кожного матеріалу специфічних прийомів.

- Центральне місце у цьому процесі посідає аналіз змісту матеріалу, його своєрідності та внутрішньої логіки.
- Деякі підлітки виявляють гнучкість у виборі шляхів заучування, інші намагаються структурувати та логічно опрацювати навчальний матеріал.
- Уміння логічно опрацювати матеріал часто розвивається стихійно.

- Підлітки, які погано запам'ятовують, не вміють зосередитися на роботі — інтелектуально пасивні, їхня мнемічна діяльність вирізняється стереотипністю, способи обробки матеріалу одноманітні, мислення нібито не бере участі у запам'ятовуванні.

- Розвиток уміння формулювати і виражати думку своїми словами підвищує успішність, надає знанням глибини, спонукає подальший розвиток інтелекту та здібностей підлітка.

- **У 11 —12 років** практично всі підлітки спрямовують свою дослідницьку активність на формулювання пошукових запитань. Підлітки намагаються зрозуміти та усвідомити причинно-наслідкові зв'язки і закони виникнення різних подій.
- Їх дослідницька активність на етапі причинного мислення характеризується двома якостями: зростанням самостійності діяльності мислення і зростанням критичності мислення. Завдяки самостійності підліток навчається керувати своїм мисленням: ставити дослідницькі цілі, висувати гіпотези причинно-наслідкових залежностей, розглядати відомі йому факти з позицій висунутих гіпотез.
- Ці здібності є основними передумовами розвитку творчості на етапі причинного мислення.

- З віком підлітки стикаються з великою кількістю ситуацій, коли неможливо визначити одну причину події. Чимало соціальних і природних явищ спричиняються великою кількістю різних чинників. Прогнози розвитку цих явищ мають вірогідний характер, це свідчить про їх приблизну достовірність.
- В усіх цих випадках причинного мислення недостатньо.

- Виникає необхідність у попередньому оцінюванні ситуації та відборі серед багатьох варіантів таких, які мають суттєвий вплив на розвиток подій.
- Відбір при цьому здійснюється через вибір декількох критеріїв для звуження «зони пошуку».
- Мислення, яке створює такий вибірковий пошук, дає змогу вирішувати складні, невизначені, проблемні ситуації, називають евристичним.

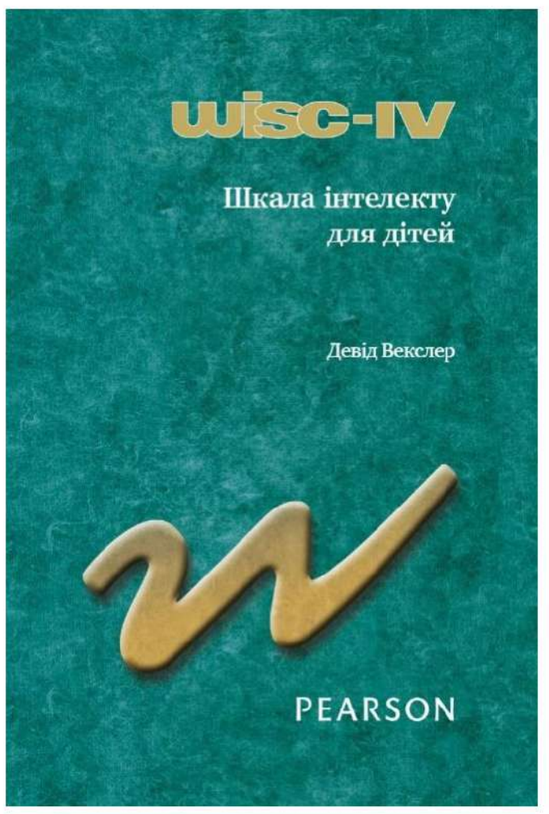
Евристичне мислення формується у 12–14 років.

- Вивчення мислення підлітків засвідчує, що, порівняно з молодшими школярами, підлітки по-іншому досліджують проблемну ситуацію.

- Так, якщо в період між 9–11 роками, завдяки високій дослідницький активності, діти ставлять багато пошукових запитань щодо різних аспектів ситуації, то підлітки відразу концентрують увагу на одній або декількох гіпотезах. Це економить час, допомагає більш заглиблено опрацювати проблемні аспекти.

- Таким чином, у підлітковому віці відпрацьовується вміння побудувати проблемну ситуацію: відокремити проблему, критерії оптимального рішення, відділити головне від другорядного, ранжувати предмети і об'єкти за ступенем важливості.

А) Діагностика загального інтелектуального рівня «Тест Векслера» або WISC-IV (Шкала інтелекту Векслера для дітей – IV) — стандартизована методика для вимірювання інтелекту у дітей віком від 6 до 16 років.

Особливості та переваги WISC-IV:

- Оцінює здібності та потенціал людини (текучий інтелект), а також набуті знання і навички (кристалізований інтелект).

- Вимірює вербальний інтелект, сприйняття і мислення, швидкість обробки інформації, робочу пам’ять.

- Діагностує як розумову відсталість, так і обдарованість.

- Використовується не тільки як тест інтелекту, але і як клінічний інструмент і основа для побудови програм роботи з дитиною.

- Підходить як групі норми, так і групі патології (розлади навчання, СДУГ, легка і помірна розумова відсталість).

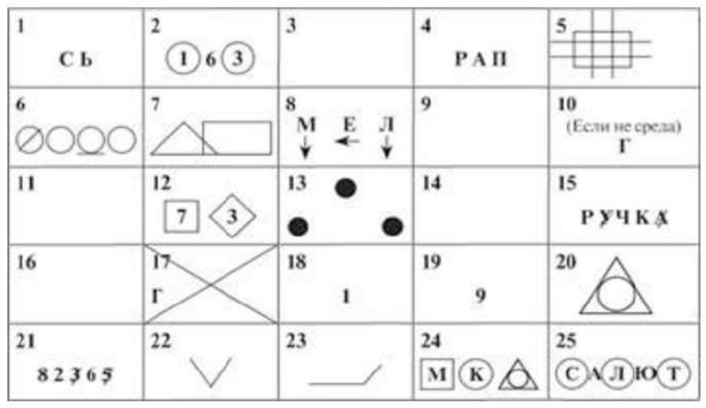
- Тест можна проводити навіть тоді, якщо дитина не вміє читати і писати, має легкі логопедичні проблеми (не вимовляє якісь літери).

ШТРР — шкільний тест розумового розвитку:

- призначений для дослідження загальної обізнаності школяра, умінь проводити аналогії, класифікувати і узагальнювати поняття.

Методика «Інтелектуальна лабільність» (Уміння переключатися)

- Методика використовується з метою прогнозу успішності в навчанні та освоєнні нового виду діяльності та вимагає від випробовуваних високої концентрації уваги, швидкості реакції на пропоновані завдання, а також задану швидкість виконання, що в сукупності відображає здатність дитини до короткочасної інтенсивної діяльності.
- Крім того, в методику включено низку завдань, які виявлятимуть уміння орієнтуватися на умови завдання, виконувати і враховувати кілька вимог одночасно, володіти точним аналізом різних ознак.

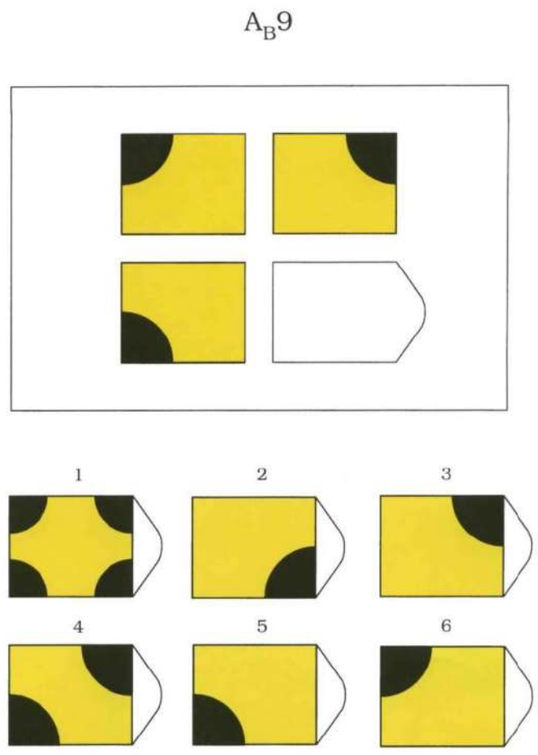

Тест Равена

— Призначений для діагностики рівня інтелектуального розвитку;

— Оцінює здатність до систематизованої, планомірної, методичної інтелектуальної діяльності (логічність мислення);

— Рекомедовано використовувати з 16-ти років

Методика «Логіко-кількісні відносини»

- Дає змогу оцінити рівень мислення підлітків і старших школярів за допомогою розв'язання задач.
- Підліткам пропонується вирішити 20 завдань на з'ясування логіко-кількісних відносин.
- У кожому з цих завдань необхідно визначити, яка величина більше або, відповідно, менша щодо іншої, і результат записати під рискою у вигляді співвідношення між величинами «А» і «В» за допомогою знаків «>» або «<». Вирішувати всі без винятку завдання потрібно тільки в думці, якомога швидше і без помилок.
- На вирішення 20 завдань відводиться всього 10 хвилин.

1. А більше Б в 6 раз
Б менше В в 7 раз
В А

2. А менше Б в 10 разів
Б більше В в 6 разів
А В

3. А більше Б в 3 рази
Б менше В в 6 разів
В А

4. А більше Б в 3 рази
Б менше В в 5 разів
А В

5. А менше Б в 3 рази
Б більше В в 5 разів
В А

6. А більше Б в 9 разів
Б менше В в 12 разів
В А

7. А більше Б в 9 разів
Б менше В в 4 рази
В А

8. А менше Б в 3 рази
Б більше В в 7 разів
А В

9. А менше Б в 5 разів
Б більше В в 6 разів
В А

10. А менше Б в 2 рази
Б більше В в 8 разів
А В

11. А менше Б в 3 рази
Б більше В в 4 рази
В А

12. А більше Б в 2 рази
Б менше В в 5 разів
А В

13. А менше Б в 10 разів
Б більше В в 3 рази
В А

14. А менше Б в 5 разів
Б більше В в 2 рази
А В

15. А більше Б в 4 рази
Б менше В в 3 рази
В А

16. А менше Б в 3 рази
Б більше В в 2 рази
А В

17. А більше Б в 4 рази
Б менше В в 7 разів
В А

18. А більше Б в 4 рази
Б менше В в 3 рази
В А

19. А менше Б в 5 разів
Б більше В в 8 разів
А В

20. А більше Б в 7 разів
Б менше В в 3 рази
В А

Тест Айзенка

- це універсальний і один із найкращих психологічних тестів інтелекту;
- призначений для оцінки рівня загального інтелектуального розвитку людини, а також рівня розвитку деяких спеціальних видів мислення, зокрема математичного і лінгвістичного;

- в повнокомплектному тесті Айзенка є вісім різних субтестів.

Тест А. Біне—Сімона

- призначений для виявлення розумового віку дитини;
- використовують з 11 років.

2. Діагностика когнітивних процесів

Когнітивна сфера особистості охоплює:

1. Відчуття та сприймання у системі інтелектуальних властивостей особистості.
2. Пам'ять.
3. Увагу.
4 Мислення та інтелект.
5. Уяву і творчість.

Діагностика уваги

- Увага підлітка розвивається у зв'язку з формуванням у нього умінь учитись і працювати.
- Учбова діяльність вимагає як мимовільної, так і довільної уваги і сприяє їх розвитку. Виробляється вміння свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватись, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти її.
- Все це свідчить про *формування вищих довільних форм уваги*.
- Пов'язані такі зміни з розвитком мислення протягом підліткового віку. Зростає обсяг уваги, її концентрація та стійкість. Водночас підліткам ще важко керувати увагою в умовах підвищених вимог до себе, що зумовлено певною імпульсивністю, яка властива цьому віку.

- В кінці підліткового віку *зростають можливості учнів зосередитись* на об'єктах, даних не лише наочно, а й уявно, у думках. Удосконалюється вміння розподіляти та переключати увагу. Ці властивості уваги стимулює сама навчальна-діяльність, яка спонукає школярів переключатись з одних об'єктів на інші, дані наочно або абстрактно.
- Підлітки і старшокласники спроможні зосереджуватися на абстрактних об'єктах. Увага стає більш контрольованою, збільшується кількість елементів самоконтролю та саморегуляції. У середній та старшій школі учні здатні керувати своєю увагою, виконуючи навіть нецікаві завдання. Хоча інколи виникають труднощі щодо зосередження, концентрації.

Діагностиці підлягають основні властивості уваги, а саме:
– стійкість;
– розподіл;
– переключення;
– концентрація;
– вибірковість.

- Методика «Кільця Ландольта (розподіл та переключення уваги).
- Таблиці Платонова–Горбова (переключення та концентрація уваги).
- Тест П'єрона-Рузера (концентрація уваги).
- «Коректурна проба Бурдона» (продуктивність та стійкість уваги; розподіл та переключення).
- Бланк Мюнстенберга (вибірковость уваги).
- Таблиці Шульте (переключення уваги).

Діагностика пам'яті

- **Шкала пам'яті Векслера** (короткочасна пам'ять).
- **Тест пам'яті Мейлі** (дослідження зорової і слухової пам'яті).
- **Проба на запам'ятання 10 слів А. Р. Лурії** (дослідження механічної (оперативної) пам'яті, її тренованості).
- **Методика опосередкованого запам'ятовування О. М. Леонтьєва** (характер асоціативної логічної пам'яті).

Психодіагностика мислення

- Методики «Виділення суттєвих ознак», «Виключення зайвого» (дослідження логічного мислення).
- Методика «Складні аналогії (дослідження аналітичного мислення; використовується з 6-ти років).
- Методика «Порівняння понять» (дослідження аналізу та синтезу мислення).
- Матриці Равена (оцінювання наочно-образного мислення).
- «Числові ряди».
- «Розуміння переносного сенсу прислів'я та приказок».
- Класифікація понять.
- « Вивчення ригідності мислення».
- «Гнучкість мислення».
- «Швидкість мислення».

Психодіагностика уяви

- Тест «Особливості творчого уявлення» (виявлення особливостей творчої уяви; використовується з 6-ти років).
- Тест СЕДНОР (Г. В. Католик), «Особливості творчого потенціалу».

Визначення типових труднощів когнітивної сфери підлітків

Феноменологія труднощів

Можливі психологічні причини

Неуспішність у навчанні:

1. Низький рівень сприймання просторових ознак.
2. Коливання уваги.
3. Слабка концентрація уваги.
4. Низький рівень розподілу уваги.
5. Порушення стійкості уваги і динаміки працездатності.
6. Низький рівень розвитку здатності до переключення уваги.
7. Низький рівень самоконтролю.
8. Низький рівень опосередкованого запам'ятовування.
9. Слабка продуктивність запам'ятовування.
10. Невизначеність типу запам'ятовування і відтворення матеріалу.
11 . Малий обсяг логічної та механічної пам'яті.
12. Низький рівень аналітико-синтетичної діяльності мислення.
13. Низький рівень вправності мислення.
14. Низький рівень мовних асоціативних здібностей.
15. Низький рівень мотивації до навчання.
16. Інші психологічні проблеми

Психодіагностичні методики

1. Методики «Годинник» і «Компаси».
2. Методика Мюнстенберга.
3. Методика «Коректурні спроби».
4. Методика Л. Черемошкіної «Чорно-білі таблиці Шульте».
5. Методика О. Козиревої «Таблиці Шульте» (1 — 5).
6. Методика В. Худика «Модифікація методик Є.Крепеліна»
7. Методика П. Гальперіна та С. Кабиліцької.
8. Методика Л. Виготського.
9. Методика О. Лурії.
10. Медодика П. Нечаєва.
11. Методика «Запам'ятай пару».
12. Методика «Графічні матриці» Дж. Равена.
13. Методика Дж. Гідфорда.
14. Методика С. Медника.
15. Методики «Використання» й «Оцінки» В. Мельникова, Л. Ямпольського, методика «Шкала Крауна-Марлоу»
16. Методика Г. Айзенка.
17. Методика Кондаша.
18. Методика ОКСТ О. Зворикіна (2, 3, анкети)

2. Діагностика особистісної сфери

- **Акцентуації характеру** — це крайні варіанти норми, за яких окремі риси характеру надмірно посилені, завдяки чому підвищується чутливість організму людини до певних психогенних впливів.
- Акцентуації найчастіше розвиваються в період становлення характеру та згасають із віком. Особливості характеру при акцентуаціях виявляються не постійно, а лише в деяких ситуаціях, за певних обставин, і можуть зовсім не виявлятися у звичайних умовах.
- Соціальна дезадаптація при акцентуаціях або зовсім відсутня, або невелика.
- Залежно від ступеня вираженості акцентуації поділяються на явні та приховані.

- У підлітковому віці при явних акцентуаціях особливості характеру загострюються, а з впливом психогенних чинників можливі порушення адаптації, відхилення у поведінці.

Тест «Виявлення структури темпераменту» В. М. Русалова

- Дає змогу оцінити низку властивостей темпераменту, що виявляються у підлітків і старших школярів у роботі і спілкуванні з людьми;
- це такі властивості темпераменту, як енергійність, пластичність, темп і емоційність.

Опітувальник Х. Шмішека і патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) А. Е. Лічко

- застосовуються для діагностики характеру підлітків, що проявляють явні ознаки соціальної дезадаптації;

- ці опитувальники дозволяють виявити наявність і вираженість акцентуації окремих рис характеру.

З метою уточнення деяких особливостей особистості використовуються проективні методики:

«Будинок – Дерево – Людина»,
«Неіснуюча тварина», малюнкові фрустрації Розенцвейга,
«Незавершені пропозиції» Сакса і Леві.

Вони дають змогу додатково перевірити або підтвердити отримані результати за допомогою опитувальників.

Визначення типових труднощів особистісної сфери підлітків

Феноменологія труднощів
Можливі психологічні причини

1. Напружені стосунки з учителями, батьками.
2. Порушення соціально-психологічної адаптації.
3. Високий рівень ситуаційної тривоги.
4. Неадекватні способи реагування на конфліктні ситуації.
5. Високий рівень акцентуації характеру.
6. Напружені стосунки з однолітками.
7. Низький рівень товариськості.
8. Підвищене відчуття самотності.
9. Низький рівень суб'єктивного контролю.
10. Інші психологічні проблеми.

Психодіагностичні методики

1. Опитувальник Роджерса-Даймонда.
2. Опитувальник Ч. Спілбергера.
3. Опитувальник К. Томаса.
4. Методика ОКСТ О. Зворикіна (2, 3 анкети).
5. Опитувальник «Q-сортування».
6. методика Расела-Ферпосона.
7. Методика «РСК» Бажина-Еткінда.

3. Діагностика емоційно-мотиваційної сфери

- Проблема досліджень і діагностики емоційної сфери має велике практичне значення, оскільки порушення в цій сфері можуть призвести до загальної дезорганізації діяльності та поведінки людини.
- Діагностика порушень емоційних станів необхідна в психопрофілактиці для своєчасного виявлення тих підлітків, які схильні до емоційних розладів, неврозів.

Методика «Діагностика рівня емпатії» І. М. Юсупова

- Спрямована на визначення особливостей емпатії.
- На основі цієї методики встановлюють загальний показник емпатії. Крім того, визначають рівні емпатії за окремими шкалами, що відображають ставлення підлітків до різних об'єктів, з якими вони стикаються в житті:

1) емпатія до батьків;
2) емпатія до тварин;
3) емпатія до старих людей;
4) емпатія до дітей;
5) емпатія до героїв художніх творів;
6) емпатія до незнайомих і малознайомих людей.

Методика «Визначення почуття відповідальності», розроблена й адаптована М. А. Осташевою

- Спрямована на окреслення у підлітків провідного особистісного утворення морально-духовної самосвідомості – почуття відповідальності.

- Дає змогу встановити ступінь розвитку складових цього утворення:
  -дисциплінарну відповідальність,
  -відповідальність за себе, за інших, що реалізується у міжособистісних взаємодіях підлітків, – та визначити структуру і динаміку його становлення.

«Виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій»

Цей опитувальник утворюють тридцять чотири судження зі змістом ціннісних орієнтацій:
— альтруїстичних;
— суспільно-політичних;
— моральних;
— професійних;
— матеріальних;
— саморозвитку та ін.

На його основі виявляється ієрархічна піраміда цінностей підлітків.

Для діагностики емоційно-мотиваційної сфери також використовуються такі методики:

- тест шкільної тривожності Філіпса;
- опитувальник Басса-Дарки;
- методика «Незавершені пропозиції»;
- опитувальники «САН» В. А. Доскіна;
- вимірювання мотивації досягнення А. Меграбіана;
- методики «Мотивація аффіліації, А. Меграбіана, в модифікації М. Ш. Магомед-Емінова;
- «Мотивація до успіху» Т. Елерса;
- «Мотивація до уникнення невдач».

2. Психодіагностика юнацького віку

— Діагностика когнітивної сфери:

а) діагностика загального інтелектуального рівня;

б) діагностика когнітивних процесів.

— Діагностика особистісної сфери.

— Діагностика емоційно-мотиваційної сфери.

Юнацький вік охоплює три підперіоди:

- ранній юнацький (охоплює навчання у 9-11 класах);
- середній юнацький (перші роки після закінчення школи: з 17-18 до 22-23 років);
- старший юнацький вік (з 23-24 до 28-29 років).

Після 30 років починається тривалий період дорослості.

- У психодіагностуванні старших школярів, юнаків і дівчат необхідно зважати на їх соціально-психологічні особливості. У ранній юності відбувається становлення соціально-психологічної незалежності у поведінці, моральних судженнях, політичних поглядах і вчинках, матеріальному, фінансовому самозабезпеченні, самообслуговуванні. Цей період є перехідним у психології людини, оскільки пов'язаний з усвідомленням багатьох недоступних підлітку суперечностей у житті: між нормами моралі і вчинками людей; між ідеалами і реальністю; між здібностями, можливостями і визнанням людей; між соціальними цінностями і реальністю життя.

- Старші школярі усвідомлюють і несуть відповідальність за свою долю і долю близьких людей. У них відбувається складна внутрішня і зовнішня адаптація до життя з урахуванням багатьох умовностей, соціальних норм, ролей і форм поведінки, що не завжди відповідають актуальним внутрішнім установкам.

Обмеження у психодіагностиці ранньої юності

- Стосуються тестів, пов'язаних зі сферою особистості та міжособистісними стосунками.
- Оскільки нижньою віковою межею тестових норм у відомих тестах інтелекту є ранній юнацький вік (16—17 років), вони придатні для психодіагностування ранньої юності.
- Під час психодіагностування юнаків і дівчат їхні індивідуальні дані слід порівнювати не з нормами, розробленими для дорослих людей, а з характерними для їхнього віку.
- Тести старших школярів проводять у звичних для них умовах (на заняттях з різних предметів, заняттях із психології).
- Методики психодіагностування старших школярів мають бути зорієнтованими на актуальні для юності проблеми.

Діагностика когнітивної сфери

Діагностика когнітивної сфери:

а) діагностика загального інтелектуального рівня;
б) діагностика когнітивних процесів.

- Першим у низці нормативних тестів розумового розвитку був Шкільний тест розумового розвитку (ШТУР), призначений для учнів 7-10-х класів.
- Його перша редакція з'явилася в 1986 р.
- Він складався з шести субтестів: 1) і 2) «Загальна обізнаність»; 3) «Аналогії»; 4) «Класифікації»; 5) «Узагальнення»; 6) «Числові ряди».
- Тест є груповим і зручний тим, що за короткий термін дозволяє отримати інформацію про розумовий розвиток цілого класу.

У 1997 р. була підготовлена нова редакція тесту (ШТУР-2). У неї, крім низки переглянутих завдань перелічених субтестів, увійшли два субтести на *просторове мислення*. Автори тесту: М. К. Акімова, Е. М. Борисова, К. М. Гуревич, В. Г. Зархін, В. Т. Козлова, Г. П. Логінова, А. М. Раєвський.

Приклади ШТУР-2

1. «**Поінформованість**». Потрібно правильно доповнити пропозицію, вибравши одну відповідь з п'яти запропонованих варіантів.
Початкові букви імені та по батькові це ...
а) вензель; б) ініціали; в) автограф; г) індекс; д) анаграма.

2. «**Поінформованість**». Потрібно підібрати до слова синонім із чотирьох варіантів.
Аргумент – ...
а) довід; б) згода; в) спір; г) фраза.

3. «**Аналогії**». Слід визначити характер логіко-функціонального зв'язку між парою понять, а потім до третього слова підібрати таку, аби логіко-функціональне відношення між ними було аналогічним використаному в парі.
Числівник: кількість = дієслово ...
а) йти; б) дію; в) причастя; г) частина мови; д) відмінювати.

4. «**Класифікації**». З п'яти слів слід знайти одне, яке не підходить до решти:
а) паралель; б) карта; в) меридіан; г) екватор; д) полюс.

5. **«Узагальнення».** Для кожної пари слів підібрати узагальнюючі слова, визначивши, що між ними спільного:
серце – артерія.

6. **«Числові ряди».** Для кожного ряду чисел потрібно знайти наступну складову ряду, зрозумівши закономірність його побудови:

2 3 5 6 8 9 ...

7. **«Просторові уявлення».** Потрібно визначити, з якого поєднання частин можна зібрати задану геометричну фігуру.

8. **«Просторові уявлення»**. Потрібно визначити, яку об'ємну фігуру з чотирьох запропонованих можна зробити з розгортки.

Показники тесту піддаються кількісно-якісній обробці. При цьому можливі як індивідуальний, так і груповий аналіз.

- **Для діагностики розумового розвитку випускників середньої школи та абітурієнтів розроблений спеціальний Тест розумового розвитку (Астурія).**

- Тест створений на тих же теоретичних принципах нормативної діагностики, що і ШТУР (авторський колектив: М. К. Акімова, Е. М. Борисова, К. М. Гуревич, В. Г. Зархін, В. Т. Козлова, Г. П. Логінова, А. М. Раєвський, П. А. Ференс, 1995).

- Тест охоплює вісім субтестів: 1) «Поінформованість»; 2) «Подвійні аналогії»; 3) «Лабільність»; 4) «Класифікація»; 5) «Узагальнення»; 6) «Логічні схеми»; 7) «Числові ряди»; 8) «Геометричні фігури».

- Завдання тесту складені на матеріалі шкільних програм і підручників і призначені для вивчення рівня розумового розвитку випускників середньої школи. У обробці результатів тестування можна отримати не тільки загальний бал, а й індивідуальний тестовий профіль досліджуваного, який свідчить про пріоритетне оволодіння поняттями і логічними операціями на матеріалі основних циклів навчальних дисциплін (суспільно-гуманітарного, фізико-математичного, природничого) і переважанні вербального або образного мислення.
- Таким чином, на основі тестування можна прогнозувати успішність подальшого навчання випускників у навчальних закладах різного спрямовування.
- Поряд із особливостями розумового розвитку тест дає змогу отримати характеристику швидкості протікання розумового процесу (субтест «Лабільність»), що є свідченням наявності у випробуваного певної виразності проявів властивостей нервової системи («лабільності – інертності»).

- У ранній юності відбувається прогресивний розвиток теоретичного мислення (старшокласники виявляють логічне мислення, здатність займатися теоретичними міркуваннями та самоаналізом), їх інтелект формується як цілісна структура.
- У цьому віковому періоді починає окреслюватися індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності (пізнавальний і когнітивний стилі), формується ментальний досвід, виробляються індивідуальні варіанти способів сприймання, запам'ятовування і мислення, які визначають шляхи набуття, накопичення, перероблення та використання інформації.
- Водночас багато представників цього віку схильні переоцінювати рівень своїх знань і розумових здібностей.
- Центром когнітивного розвитку старшокласників є становлення словесно-логічного мислення. У цьому віці вони переходять до вищих рівнів абстрактного мислення, здатні усвідомлено оволодівати логічними операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, абстрагуванням, конкретизацією, узагальненням).

Мислення в ранній юності стає системнішим і продуктивнішим, що сприяє систематизації знань. Суттєву роль у ньому виконують наукові гіпотези, виробляється індивідуальний когнітивний стиль розв'язування пізнавальних і практичних завдань, формуються такі індивідуальні особливості мислення:

а**) глибина** – здатність виокремлювати суттєві ознаки у вивченні нового матеріалу і розв'язуванні задач, узагальнювати їх, заглиблюватись у сутність виучуваного;

б**) гнучкість** – уміння долати бар'єр минулого досвіду (знань), відходити від звичних шляхів розмірковування, розв'язувати суперечність між наявними знаннями і вимогами проблемної ситуації, відшуковувати оригінальні способи розв'язування проблеми;

в**) широта** – можливість утримувати в пам'яті сукупність виокремлених суттєвих ознак, діяти відповідно до них, не піддаючись на провокаційні впливи зовнішніх, випадкових ознак;

г) **усвідомленість** – здатність передавати у словах, графіках, схемах, моделях мету і результат мислення;

ґ) **самостійність** – уміння самостійно ставити цілі, висувати гіпотези, розв'язувати проблеми;

д) **чутливість до допомоги** – здатність ураховувати результати мислення інших людей, сприймати підказку;

е**) критичність** – об'єктивне оцінювання своїх і чужих думок;

є) **активність** - енергійність, рішучість у процесі розв'язування проблем, завдань;

ж) **економність** – здатність розв'язувати проблему найкоротшим шляхом, відсутність непродуктивних суджень, які не наближають до розв'язку, а породжують нові проблеми.

Ці індивідуальні особливості мислення характеризують рівень його розвитку і продуктивність.

Діагностика особистісної сфери

Діагностика особистісної сфери

Типологія особистості становить основу особистісного комплексного соціометричного тесту (ОКСТ) розроблений цей тест відомим науковцем А. А. Зворикіним.

За основні чинники узято типологію Юнга, яка грунтується на поєднанні видів мислення – теоретичного (МТ), інтуїтивного (МІ), практичного (МП), емоційного (Е).

Ураховується також екстравертованість та інтровертованість особистості (визначення цих понять буде надано у характеристиці особистісного тесту Айзенка).

Для кожного типу особистості встановлюється домінантна і субдомінантна ознаки.

У результаті виокремлено 12 типів особистості:

1) розумово-інтуїтивний – МТМІ;
2) інтуїтивно-розумовий – МІ-МТ;
3) розумово-інтуїтивний – МТ-МІ (інтроверт);
4) емоційно-інтуїтивний – Е-МІ;

5) інтуїтивно-емоційний – МІ-Е;
6) емоційно-інтуїтивний інтроверт – Е-МІ (інтроверт);
7) розумово-розсудливий – МТ-МП;
8) розсудливо-розумовий – МП-МТ
9) мислиннєво-розсудливий інтроверт – МТМПІ;
10) емоційно-розсудливий – Е-МП;
11) розсудливо-емоційний – МП-Е;
12) емоційно-розсудливий інтроверт – Е-МП (інтроверт).

Діагностика емоційно-мотиваційної сфери

Діагностика емоційно-мотиваційної сфери

- Методика «Конструктивність мотивації» допоможе виявити основний тип мотиваційної стратегії. Методика діагностує індивідуальні відмінності щодо чотирьох типів мотивації, які відрізняються особливістю взаємодії особистості з зовнішнім світом.
- Методика «Структура мотивації» досліджує дві сфери особистості: мотивацію досягнення та мотивацію відносин.
- Опитувальник захисного стилю (М. Бонда) допомагає визначити рівень використання захисних механізмів особистістю юнацького віку та визначити домінуючий стиль психологічного захисту.

Рекомендована та використана література

• Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. К.: Академвидав, 2009. 464 с.
• Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
• Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
• Скребець В. О. Основи психодіагностики: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2003. 192 с.
• URL: https://doc4web.ru/psihologiya-/rozvitok-kognitivnoi-sferi-pidlitka.html
• URL: http://edu.lp.edu.ua/moduli/psyhodiagnostyka-o

Теми 17

ПСИХОДІАГНОСТИКА ДОРОСЛОГО ВІКУ

План

- Діагностика когнітивної сфери особистості дорослого
- Діагностика афективної сфери особистості дорослого
- Діагностика соціально-психологічної сфери особистості дорослого

Потреба психодіагностування дорослих людей може мати різну природу

Часто це відбувається з їхньої ініціативи при:

- вступі до вишу;
- прийомі на роботу;
- конкурсному відборі на певну посаду;
- визначенні профпридатності.

Воно може бути мотивованим інтересами психологічного самопізнання.

Нерідко психодіагностування ініціює фаховий психолог, щоб зрозуміти проблему клієнта і характер допомоги, яку йому необхідно надати.

Дорослість є найтривалішим періодом життя людини, впродовж якого вона досягає:

- найвищого рівня в розвитку концепції Я;
- самоствердження у професії, суспільстві;
- облаштовує сімейне життя;
- виявляє піклування про себе і близьких.

- Неминучими є і різноманітні вікові кризи, спричинені послабленням психофізичних функцій, зниженням можливостей, зміною провідних видів діяльності, соціального статусу.
- Однак, попри неприємні переживання і втрати, доросла людина збагачується життєвим досвідом, обирає адекватні ролі в нових реаліях тощо.

На цьому етапі виникають специфічні особливості:

- Я-концепції або ж концепції Я (інтерналізовані частки інтерперсональної взаємодії, що екстерналізуються у вигляді стосунків людини із собою та світом і становлять основу її самопрезентації);
- спонукальної та емоційної сфер особистості;
- змінюється спосіб життєдіяльності (створення сім'ї, сімейні стосунки, батьківські функції, кар'єра, творчі досягнення тощо).

- **Я-концепція** – це інтеріоризовані частки міжособистісних взаємодій.

Дорослість починається після юності і триває до кінця життя

- Нового масштабу набувають психічний та особистісний розвиток людини, розширюються її можливості як суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування.

- Одночасно доросла людина відповідає за інших людей, повинна вирішувати безліч складних соціальних завдань, долати професійні та особистісні випробування, переживання втрати.

- Потужним є прагнення дорослої людини до незалежності і самостійності у прийнятті рішень, навіть якщо це пов'язано з ризиком для власного благополуччя.

- Досягнення соціальної зрілості є передумовою самостійності дорослої людини на роботі й у сім'ї, реалізації її здібностей та цілей.

- Дорослий критично оцінює життя, роздумує щодо правильності обраного життєвого шляху, своєї ідентичності.

- Характерні для більшості дорослих людей психологічні проблеми відрізняються від проблем дитинства, отроцтва і юності. Так, у дітей, підлітків і юнаків немає відчуття минулого, яке необхідно оцінювати в контексті сьогодення, плануючи майбутнє. Недостатньо вони співвідносять майбутнє із сьогоденням. Думки про майбутнє формують у них мрії, фантазії. Діти, підлітки, юнаки майже нічого не роблять для реалізації майбутнього. На відміну від них дорослі пов'язують минуле, теперішнє і майбутнє, орієнтуючись на досвід, плануючи своє життя. Вони виявляють особливий інтерес до важливих в особистому і діловому спілкуванні здібностей.

1. Діагностика когнітивної сфери особистості дорослого

Когнітивну (пізнавальну) сферу дорослої людини діагностують із використанням тестів (методик):

— «Впізнавання фігур» (діагностування особливостей сприймання і впізнавання у дітей і дорослих);

— «Визначення короткочасної пам'яті» (встановлення обсягу короткочасної зорової пам'яті);

— «Оперативна пам'ять» (дослідження короткочасної пам'яті);

— «Заучування 10 слів» А. Лурії (з'ясування стану пам'яті, уваги, стомлюваності);

— «Відтворення розповіді» (дорослий варіант) (вивчення рівня, обсягу смислової пам'яті, здібності до запам'ятовування текстів);

— «Опосередковане запам'ятовування» (визначення особливостей опосередкованого запам'ятовування, мислення). Методику запропоновали Л. Виготський і А. Лурія, розробив А. Леонтьєв;

— «Піктограма» (дослідження особливостей опосередкованого запам'ятовування і його продуктивності, характеру розумової діяльності, рівня формування понятійного мислення). Для осіб, не молодших 14 років;

— «Коректурна проба» (тест Бурдона) (вивчення концентрації і стійкості уваги);

Діагностика когнітивної сфери особистості дорослого

— «Таблиці Шульте» (діагностування стійкості уваги і динаміки працездатності). Використовують для обстеження осіб різного віку;

— «Червоно-чорна таблиця» Горбова (оцінювання переключення і розподілу уваги). Може бути використана для обстеження дітей і дорослих;

— «Інтелектуальна лабільність» (діагностування переключення уваги);

— «Тлумачення приказок» (дослідження рівня мислення, уміння розуміти і оперувати переносним значенням тексту, диференційованості та цілеспрямованості думок, ступеня їх глибини, рівня розвитку мовних процесів). Застосовують у дослідженні підлітків і дорослих;

— «Складні аналогії» (діагностування мислення). Послуговуються цією методикою для з'ясування розуміння складних логічних відношень і виокремлення абстрактних зв'язків. Призначена вона для підліткового віку і дорослих;

— «Виділення суттєвих ознак» (виявлення особливостей мислення). Використовується для дослідження здатності відрізняти суттєві ознаки предметів або явищ від несуттєвих, другорядних. За характером ознак можна робити висновок про переважання конкретного або абстрактного стилю мислення. Тест придатний для обстеження дітей і дорослих.

Діагностування спеціальних здібностей, а також *інтелекту у зрілому* віці здійснюють з метою самопізнання та з*ʼ*ясування відповідності вимогам до певної професії. Загальновідомими і поширеними є тести і методики, що діагностують мисленнєву діяльність і рівень:

— тест зростаючої складності Равена (оцінювання логічності мислення і невербального інтелекту);

— тест механічної тямущості Беннета (діагностування здібності до техніки);

— методика виокремлення істотних ознак (оцінювання логічного мислення);

— культурно-вільний тест Кеттела (вимірювання рівня інтелектуального розвитку незалежно від впливу факторів навколишнього середовища (культури, освіти тощо)). Для індивідуального і групового обстеження;

— методика виключення понять (дослідження здатності до класифікації й аналізу);

— методика «Прості аналогії» (виявлення характеру логічних зв*ʼ*язків і відношень між поняттями). Застосовують для обстеження осіб віком від 10 років і старших;

— методика «Складні аналогії» (виявлення того, наскільки досліджуваному доступне розуміння складних логічних відношень і виділення абстрактних зв*ʼ*язків). Призначена для дослідження підлітків і дорослих.

Методики, що діагностують мисленнєву діяльність і рівень:

— методика «Числові ряди» (дослідження логічного аспекту математичного мислення);

— методика «Впізнавання фігур» (дослідження процесів сприйняття і пізнання дітей і дорослих);

— методика «Компас» (оцінювання просторового уявлення). Оскільки існують статистично значущі кореляції показників просторового уявлення з рівнем логічного мислення, методика рекомендована для непрямого оцінювання рівня логічного мислення і використовується для профвідбору;

— тест «Коефіцієнт інтелекту» (оцінювання інтелектуальних здібностей і нестандартного мислення дітей від 12 років і дорослих);

— тест Г.-Ю. Айзенка (оцінювання інтелектуальних здібностей осіб віком від 18 до 50 років, що мають освіту, не нижчу від середньої);

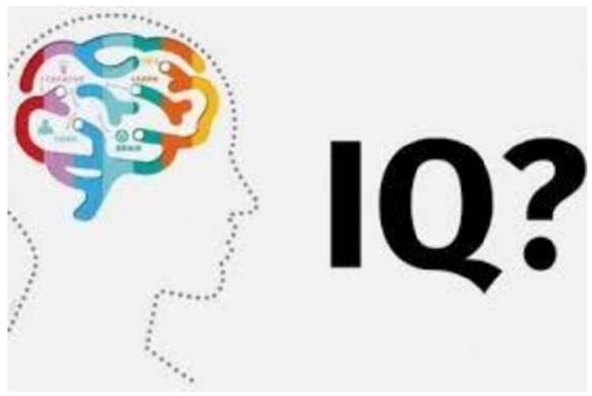
— тест Д. Векслера (дослідження розумового розвитку);

— тест структури інтелекту Р. Амтхауера (вимірювання рівня інтелектуального розвитку осіб віком від 13 до 61 року). Складається з дев'яти субтестів, кожен із яких спрямований на вимірювання різних функцій інтелекту: шість субтестів діагностують вербальну сферу, два - просторову уяву, один – пам'ять;

— АСТРР (для абітурієнтів і старшокласників – тест розумового розвитку). Він складається з 8 субтестів: обізнаність; подвійні аналогії; лабільність; класифікації; узагальнення; логічні схеми; числові ряди; геометричні фігури.

- ***Підсумовуючи,*** можна сказати, що інтелект, як правило, діагностують за допомогою тестів інтелекту, що складаються з кількох субтестів, спрямованих на вимірювання інтелектуальних функцій (логічного мислення, смислової й асоціативної пам'яті тощо).
- Отримані результати виражаються кількісно як коефіцієнт інтелекту.
- Однак під час інтерпретації загального результату не можна цілком покладатися на загальний показник.
- Істотну інформацію дає інтерпретація профілю результатів за субтестами.
- Область середніх значень шкали IQ не дає уявлення про те, у яких субтестах результати вищі середнього, а в яких – нижчі.

Наприклад, показник у 100 балів може бути отриманий і за однорідного профілю досягнень (коли за всіма субтестами результати вищі середнього значення), а також досягнення за одними субтестами результатів вищі середнього, а за іншими – нижчі. 19 або будь-який інший показник слід завжди наводити разом з назвою тесту, у якому вони отримані.

Тестові показники не можна інтерпретувати окремо від конкретного тесту, також слід пам'ятати, що IQ не є сталою величиною і змінюється під впливом різноманітних чинників.

2. Діагностика афективної сфери особистості дорослого

Цікавою і багатою є емоційна сфера дорослих. Для діагностування їх емоційних станів можна застосовувати такі методики:

- опитувальник для оцінювання синдрому психічного вигоряння (діагностування емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції особистих досягнень);
- шкала депресії (за Т. Балашовою, О. Єлісєєвим) (діагностування наявності і ступеня вираження депресії);
- опитувальник Бека (діагностування депресивних станів);
- тест визначення типового стану Е. Бадеміллера, В. Юстицького (вимірювання професійно зумовлених станів: загальної незадоволеності, нервово-психічної напруги, тривожності);
- тест кольорів Люшера (дослідження особливостей емоційного стану);
- метод малюнкової фрустрації Розенцвейга (дослідження реакцій на невдачу і способів виходу із ситуацій, які перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості);
- методика оцінювання психологічної активації, інтересу, емоційного тонусу, напруги і комфортності (за М. Курганським і Т. Немчиним);
- тест тривожності Ч.-Д. Спілбергера і Ю. Ханіна (самооцінювання рівня тривожності за певний час);
- методика вимірювання рівня тривожності Тейлора, яка використовується в індивідуальному і груповому обстеженні (визначення рівня тривожності особистості).

Діагностика афективної сфери особистості дорослого:

— Торонтська алекситимічна шкала (ТАШ) (вимірювання рівня алекситимії – особливості, що характеризує важку стресову ситуацію);

— методика емоційно-колірної аналогії О. Лутошкіна (вивчення особливостей емоційного стану досліджуваного);

— методика діагностування невротизму (опитувальник Т. Ташева) (визначення наявності і рівня невротичного розладу особистості та його виду);

— методика вимірювання вираження стану нервово-психічного напруження (за Т. Немчиним) (виявлення рівня нервово-психічної напруги);

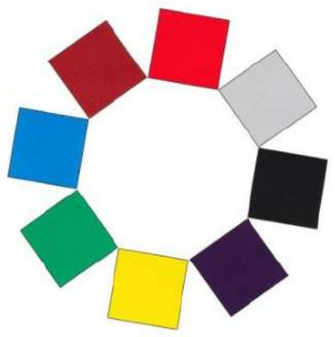
— методика виявлення ступеня вираження зниженого настрою - субдепресії (В. Тунг, Т. Балашова);

— САН (уточнення особливостей самопочуття, активності, настрою).

Діагностика афективної сфери особистості дорослого:

— колірний тест ставлень А. Еткінда, невербальний компактний діагностичний метод (відображення свідомого і часткового неусвідомлюваного рівнів ставлень людини). Його методичною основою є кольороасоціативний експеримент, у процесі якого досліджуваному пропонують за допомогою кольору виразити своє ставлення до партнера;

— методика діагностування рівня емоційного вигоряння В. Бойко (встановлення провідних симптомів, фаз емоційного вигоряння (напруга, резистенція і виснаження));

— методика «Диференціальні шкали емоцій» К. Ізарда, (виявлення домінуючих емоцій, що дають змогу якісно описати самопочуття обстежуваного).

3. Діагностика соціально-психологічної сфери особистості дорослого

Особливий інтерес у дослідників викликає сфера міжособистісних стосунків дорослої людини, для якої можна застосовувати такі діагностичні методики:

— соціометричний тест, призначений для діагностування емоційних зв'язків у групі;

— методика діагностування міжособистісних стосунків (Т. Лірі), що дає змогу вивчити стиль і структуру міжособистісних стосунків, уявлення досліджуваного про себе, своє ідеальне Я, ставлення до себе;

Діагностика соціально-психологічної сфери особистості дорослого

— Методика вивчення стосунків «учень – викладач» (Ханін-Стамбулов);

— методика вивчення психологічної атмосфери в групі (Ф. Фідлер), яка призначена для дослідження особливостей психологічної (емоційної) атмосфери в трудовому колективі;

— тест «Психологічне кліматичне коло», який діагностує психологічний клімат, що вимірюється за допомогою ділової та емоційної складових;

— методика «Стиль управління колективом» допомагає діагностувати стиль, який реалізує керівник в управлінні трудовим колективом (ліберальний, демократичний або авторитарний);

Питання для самоперевірки

1. Проаналізуйте цілі психодіагностичного дослідження дорослих.
2. Якими факторами визначається обґрунтований вибір методів, що забезпечать ефективність психодіагностичного дослідження?
3. Діагностика когнітивної, афективної та соціально-психологічної сфери особистості дорослого.

Рекомендована та використана література

• URL: http://socio.125mb.com/442-metodika-tsvetovoy-test-27178.html
• URL: https://dytpsyholog.com/2015/03/31/
• URL: https://studopedia.su/5_17916_diagnostika-afektivnoi-sferi-osobistosti-doroslogo.html
• URL: https://studopedia.su/5_17915_diagnostika-kognitivnoi-sferi-osobistosti-doroslogo.html
• URL: https://studopedia.su/5_17917_diagnostika-sotsialno-psihologichnoi-sferi-osobistosti-doroslogo.html
• URL: https://www.google.com/search?safe=active&source=univ&tbm=isch&q

Тема 18

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПРЕДСТАВНИКІВ ГЕРОНТОГЕНЕЗУ

План

- Діагностика особистісної сфери представників старості
- Методи психодіагностики людей похилого віку

- **Чи помічали ви, що жодні інші літні люди не дратують нас так сильно, як наші родичі? Це тому, що всі люди похилого віку — це просто люди похилого віку.**

- А наші — це батьки, які постаріли, яких ми пам’ятаємо іншими, молодими й повними сил, і які ще порівняно недавно виконували в нашому житті зовсім іншу роль.
- Ми не готові дозволити їм втратити розумові та фізичні сили, і впасти в дитинство.
- Є тільки один спосіб покращити наші стосунки з ними. Один-єдиний спосіб – зробити їх легкими та простими.

- Основні соціально-психологічні проблеми осіб літнього віку, що пов’язані із соціальною адаптацією та чинники, що впливають на продовження активної творчої та соціальної діяльності людини у цей віковий період.

Складові старіння:

- психологічне старіння, тобто те, як людина відчуває, ставиться до власного старіння;
- біологічне старіння, тобто біологічні процеси старіння організму;
- соціальне старіння, тобто зміни зв’язків літньої людини із соціумом, зміна соціальних ролей, що виконуються.

- **У сучасній науці найбільш широко використовується така схема вікової періодизації:**

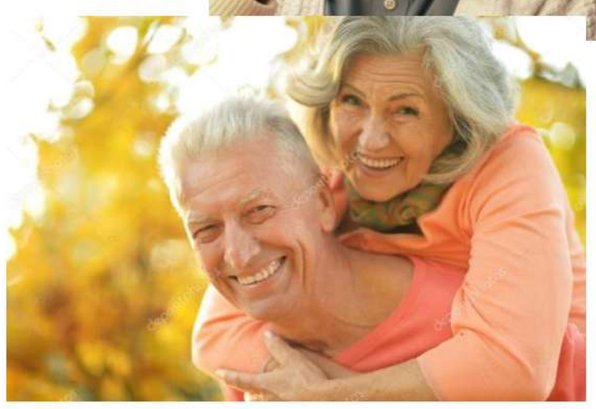

- літній вік: 60–74 роки для чоловіків, 55–74 роки для жінок;

- старечий вік: 75–90 років для чоловіків і жінок;

- довгожителі: 90 і більше років для чоловіків та жінок.

- групи людей літнього та старечого віку значно різняться між собою, не говорячи вже про довгожителів.

Згідно з ученням В. Фролькіса

- абсолютно не правильно шукати конкретний віковий період, з якого починається старіння;

- старіння є вже в заплідненій клітині;

- необхідно шукати той період, коли руйнування, деградація розвиваються особливо інтенсивно, що й призводить до обмеження адаптації, і, своєю чергою, сприяє розвитку вікової патології.

Фролькіс Володимир Веніамінович (1924–1999)

Статеві відмінності в психодіагностиці літніх людей

- Чоловіків важче інтерв'ювати, ніж жінок.
- Вони воліють не обговорювати особисті справи, особливо в ситуації важкої втрати.
- Чоловіки більш потайливі, важко йдуть на контакт.

- Жінки, які продовжують підтримувати стосунки з соціальним середовищем, зокрема з членами родини, а також мають досвід роботи, краще справляються з ситуацією опитування чи інтерв'ю, ніж чоловіки, які вийшли на пенсію.

Сенсорний дефіцит

- Заохочувати літніх людей користуватися окулярами і слуховими апаратами, якщо це необхідно.
- Іноді слід в анкетах і тестах, призначених для літніх людей, застосовувати більш великий шрифт, ніж зазвичай.

- Небагато тестів розроблені спеціально для людей пізнього віку, що мають порушення зору і слуху.
- У цих випадках винахідливі фахівці самі складають тестові завдання за аналогією «тактильних» тестів, розроблених для дітей.

- Методи психодіагностики

Діагностика літніх людей

Літнім людям потрібно більше часу для адаптації до ситуації опитування або тестування.

Методи:

сенсорні – можна в один мішечок покласти різні предмети.

Літня людина засовує руку в нього і на дотик намагається визначити, що це за предмет (котушка, коробка сірників, ґудзик та ін.) і з чого він складається (деревина, гума, вовна тощо).

В іншому варіанті наклеюють на картон зразки різного матеріалу та ін.

- Бесіда

Біографічний підхід

- Сформувався у 20-х–30-х рр. XX століття з виникненням біографічного методу в психології (Ш. Бюлер, Н. А. Рибников) та набув популярності в радянській психології 70-х–80-х років (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, Н. А. Логінова, Є. І. Головаха, О. О. Кронік та ін.).

- У наведеному підході життєві події розглядаються як компоненти, етапи, «віхи» життєвого шляху особистості (Б. Г. Ананьєв, Н. А. Логінова), найбільш визначні зміни, що відбуваються на цьому життєвому шляху (С. Л. Рубінштейн, К. О. Абульханова).

- Ці зовнішні та внутрішні зміни, життєві події, відображаються у внутрішньому світі особистості і, як наслідок, формується «історія людини», за словами С. Л. Рубінштейна.

Каузометрія

- Це один із сучасних напрямів дослідження біографії особистості – каузометрія – (Р. Ахмеров, Є. І. Головаха, О. О. Кронік) здійснює суб'єктивну оцінку людиною свого життєвого шляху.

- На основі ранжування досліджуваними життєвих подій за ступенем впливу на життя, важливості й змін тут здійснюється причинно-наслідковий та цільовий аналіз подій, що допомагає цілісно вивчити вплив кожної з подій на життєвий шлях, досягнення людиною власних цілей тощо.

- Вивчення біографії особистості передбачає аналіз її суб'єктивного досвіду та внутрішнього світу, що включає дослідження усвідомлення цих подій, а також їх переживання.

- Усвідомлення подій розглядається в класичній психології та психотерапії як психотерапевтичний результат, що сприяє психологічному здоров'ю особистості (А. Адлер, Ф. Перлз, З. Фройд, А. Фройд, К. Юнґ).

- Усвідомлення життєвих подій пов'язано з їх розумінням людиною, аналізом їх причинно-наслідкових зв'язків, здатністю бачити їхній сенс для всього подальшого життя і вбудовувати їх у власну біографію та життєвий досвід.

- Процес переживання події у психології часто розглядається як діяльність.

Діагностика EI

Змішана модель, яку обґрунтував Р. Бар-Он, включає п'ять складових:

- самопізнання;
- навички міжособистісного спілкування;
- адаптаційні здібності;
- управління стресовими ситуаціями;
- домінування позитивного емоційного стану.

- Рувен Бар-Он (англ. Reuven Bar-On; 15 травня 1944, Сан-Дієго, США) – ізраїльський психолог і один з провідних новаторів, теоретиків і дослідників концепції емоційного інтелекту.
- Вважається, що Бар-Он першим представив концепцію «EQ» («емоційний коефіцієнт») для вимірювання «емоційної і соціальної компетентності», хоча ця абревіатура раніше використовувалася для опису ідей, які не були пов'язані з емоційним інтелектом як таким.
- У першому екземплярі його докторської дисертації, яка була представлена в 1985 році, Бар-Он запропонував кількісний підхід до створення «EQ, аналогічного оцінці IQ»

Суб’єктивне ставлення до хвороби (Внутрішня картина хвороби)

- Найбільші розбіжності між субєктивною оцінкою хвороби і її обєктивними проявами спостерігаються у молодому і старечому віці.
- Захворювання у літньому віці переносяться фізично важче і на тривалий час погіршують загальне самопочуття хворих.
- З віком у людини виявляється чимало вікових психологічних феноменів.
- Йдеться про обурення проти старості, суттєва трансформація особистісних реакцій і життєвих стереотипів.
- З’являється невпевненість, песимізм, образливість, страх перед самотністю, безпорадністю, матеріальними труднощами.

- Помітно знижується інтерес до нового і взагалі до зовнішнього світу з фіксацією на переживаннях минулого і їх переоцінки.
- У старечому віці більш інтенсивно виражені соматогенні впливи фізичного захворювання на психіку.
- Іноді першою ознакою соматичного захворювання є погіршення психічного стану літньої людини.

- Ще однією ознакою погіршення соматичного стану у осіб старечого віку є нічні делірії – занепокоєння і нічні галюцинації.

Суб'єктивне ставлення до хвороби

Формується на тлі різних факторів, які можна згрупувати в соціально-конституціональну групу:

- вплив статі;
- віку;
- професії людини;
- професійного статусу;
- індивідуально-психологічні властивості темпераменту;
- особливості характеру;
- якості особистості;
- світогляд.

Перелік тестів і методик, які можна застосовувати для діагностики психологічних особливостей людей похилого та старечого віку

- Оцінка можливої тривалості життя та самооцінка психологічного віку – тест «Перспектива тривалості життя» (Р. Аллен, Ш. Лінді).
- Тест «Ваш психологічний вік» (С. С. Степанов).
- Діагностика особистісних особливостей – методика «Шкала оцінки рівня тривожності (Ч. Спілгерг)».
- Методика «Мотивація афіліації» (А. Меграбян та М. Ш. Магомет-Емінов).
- Оперативна оцінка соціальної взаємодії – тест «Егоцентричні асоціації».

- Методика «Схильність до самотності» (В. Б. Нікішина і Т. Д. Василенко).
- Оцінка інтелектуальних функцій – коротка шкала психічного статусу (MMSE), (M. F. Folstein, S. E. Folstein, P. R. McHugh).
- Дилеми П. Балтеса для оцінки розвитку мудрості.
- Вивчення інших сфер життя – опитувальник «Активність в буденному житті» (ADL) (H. Lehfeld, B. Reisberg, S. Finkel).
- Тест «Індекс життєвої задоволеності» (Г. С. Нікіфоров).

Питання для самоперевірки

1. Діагностика людей похилого віку.
2. Охарактеризувати складові старіння.
3. Вкажіть специфіку психодіагностики людей похилого віку.

Рекомендована та використана література

• Александрова М. Д. Проблемы социальной психологической геронтологии / М. Д. Александрова. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 136 с.
• Геронтопсихология: уч. пос. / под. ред. Г. С. Никифорова. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. 391 с.
• Психиатрия позднего возраста. Т.1. / Р. Джекоби, К. Оппенгеймер. К.: «Сфера», 2002. 390 с.
• Геронтопсихологія: практикум: хрестоматія / Л. В. Долинська, Л. М. Співак. К.: Каравела, 2012. 240 с.
• Дупленко Ю. К. Старение: очерки развития проблемы. Л.: Наука, Ленингр. отделение, 1985. 192 с.
• Лэмб М. Биология старения. М.: Мир, 1980. 206 с.
• Психология старости и старения: хрестоматия / составители О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. М.: Академия, 2003. 416 с.
• Старение: механизмы, патология, образ жизни / под ред. Д. Ф. Чеботарева, А. В. Фролькиса. К.: Институт геронтологии, 1985. 155 с .
• Ушакова І.М. Герентопсихологі: підручник. Харків, 2014.

Зміст

Тема 1. Психодіагностика як теоретико-прикладна дисципліна.....10

Тема 2. Історичний розвиток психодіагностики як науки.....35

Тема 3. Типологія діагностичних методів та методик.....50

Тема 4. Тест як психодіагностичний інструмент.....67

Тема 5. Психометричні параметри психодіагностики.....81

Тема 6. Нетестові методи у психодіагностиці.....104

Теми 7-8. Поняття про стандартизацію, репрезентативність, валідність і надійність інструменту психологічного вимірювання.....147

Тема 9. Визначення кількості завдань (специфікація тесту). Розробка завдань. Оформлення тесту. Пілотажне дослідження.....194

Тема 10. Етапи психодіагностичного вивчення особистості. Психологічний діагноз, його рівні (за Л. Виготським).....202

Тема 11. Основні умови ефективного використання методів психодіагностики у діяльності практичного психолога.....217

Тема 12. Вимоги до користувачів психодіагностичних методик.....225

Теми 13-14. Психодіагностика дитячого та молодшого шкільного віку.....230

Теми 15-16. Психодіагностика підліткового та старшого шкільного віку.....241

Тема 17. Психодіагностика дорослого віку.....276

Тема 18 . Психодіагностика представників геронтогенезу.....290

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Галина Католик
Вікторія Багрій

ПСИХОДІАГНОСТИКА У ПРЕЗЕНТАЦІЯХ, ТАБЛИЦЯХ, СХЕМАХ

Навчально-методичний посібник

Редагування *Андріана Кузьмич-Походенко*

Підписано до друку 28.02.2022 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 17,50.
Тираж 100 прим. Зам. № 89-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.